

e-ISSN: 2459-0185

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turktarars>

TTAD

TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2025

Journal of Turkish History Researches

Volume 10, Issue 1, June 2025

Ordu

2025

Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, Aralık ve Haziran aylarında yayımlanır. Derginin elektronik versiyonuna <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turktarars> adresinden erişilebilir. Dergiye gönderilen makaleler, intihal olaylarının tespiti ve engellenmesi amacıyla intihal tespit programı ile denetlenmektedir.

Journal of Turkish History Researches is a peer-reviewed bi-annual international academic journal, published in December and June. Also a special issue will be published every year. The electronic version of the journal can be read at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turktarars> Author guidelines and editorial policies on submission of manuscripts can be found on the same website. Journal of Turkish History Researches is using plagiarism detection software in order to detect and prevent plagiarism.

Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2025
Volume 10, Issue 1, June 2025

Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi (TTAD)
Journal of Turkish History Researches

- ❖ **Sahibi ve Sorumlusu / Owner**
Fatih ÜNAL
- ❖ **Baş Editör / Editor-in-Chief**
Fatih ÜNAL
- ❖ **Editörler/ Editors**
Mehmet ALPARGU, Zafer SEVER,
Harun ARSLANTÜRK
- ❖ **E-Dergi Yöneticisi / E-Journal Director**
Zafer SEVER, Harun ARSLANTÜRK

ISSN (Çevrimiçi) 2459-0185

DERGİNİN TARANDIĐI İNDEKSLER / THE JOURNAL IS
INDEXED IN

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (Asos Index)

Scientific Indexing Services

Directory of Research Journals Indexing

ResearchBib - Academic Resource Index

Eurasian Scientific Journal Index

Citefactor

Advanced Science Index

İSAM (İslam Araştırmalar Merkezi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1 Kazakça ve Rusça Kaynaklara Göre Arslan Baba ve Türbesi
Alisher İSMAİLOV
- 17 Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Halifeleri İle İlişkileri: Siyasi, Askeri ve Manevi Bağlar
Galip BİNGÖL-Hasan ÇOPUR
- 27 Gurban Gali Halidî'nin Tevârih-İ Hamse-İ Şarkî Adlı Eserinin Türk Kültürü ve Tarihi Araştırmalarındaki Yeri
Nizameddin TUĞRUL
- 44 Venedikli Başamiral Pietro Mocenigo'nun Osmanlı-Akkoyunlu Rakabetindeki Rolü
Salihcan KOCAOĞLU
- 59 **Kitap İncelemesi:** Tahrif ve Tashih: Derviş Gevr/Beyaz Şeceresi'nin Başına Gelenler
Sadullah GÜLTEN
- 77 **Kitap İncelemesi:** Eski Türk Tarihi, Türklerin Kökeni, Yönetimleri ve Çin ile İlişkileri
Asya SENDEL

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulvahap Kara, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Taşağul, Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Alfina Sibgatullina, Rusya Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Darkhan Kydyrali, Uluslararası Türk Akademisi / Kazakistan
Prof. Dr. Döölötbek Saparaliev, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi/ Kırgızistan
Prof. Dr. Ergin Ayan, Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Ekinci, Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Alpargu, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin Yağmur Gömeç, Ankara Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ali Merthan Dündar, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Altay Tayfun Özcan, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun Eroğlu, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Halil Bal, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hava Selçuk, Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrunnisa Alan, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Tellioglu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami Durmuş, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Özcan, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Konuralp Ercilasun, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Tezcan, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Minehanım Nuriyeva Tekleli, Azerbaycan
Prof. Dr. Muhammet Beşir Aşan, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Daş, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Neslihan Durak, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri Yavuz, Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof. Dr. Okan Yeşilot, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Olcabay Karatayev, Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Doğan, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Yorulmaz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi Kılıç, Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Tilla Deniz Baykuzu, Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler Bulduk, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Öztürk, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. B. Tümen Somuncuoğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Türker, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Serkan Acar, Ege Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Seyit Yavuz, Erzurum Teknik Üniversitesi (Türkçe)
Dr. Öğr. Üyesi Neşe Şenel, Ömer Halisdemir Üniversitesi (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Nina Petrovici, Ardahan Üniversitesi (Rusça)

SAYI HAKEMLERİ

Not: Bu sayıda yayımlanan tüm çalışmalar, çift taraflı kör hakemlik (double-blind peer review) ilkesine uygun olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinin akademik etik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesini sağlamak amacıyla hakem isimlerine bu dosyada yer verilmemiştir.

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Ankara University
Prof. Dr. Abdulvahap Kara, Mimar Sinan Fine Arts University
Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere, Marmara University
Prof. Dr. Ahmet Taşağul, Yeditepe University
Prof. Dr. Alfina Sibgatullina, Russia Academy of Sciences
Prof. Dr. Darkhan Kydyrali, International Turkish Academy/ Kazakhstan
Prof. Dr. Döölötbek Saparaliev, Kyrgyz-Turk Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ergin Ayan, Ordu University
Prof. Dr. İlhan Ekinci, Ordu University
Prof. Dr. Mehmet Alpargu, Sakarya University
Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel, Istanbul University
Prof. Dr. Saadettin Yağmur Gömeç, Ankara University

BOARD OF ADVISERS

Prof. Dr. Ali Merthan Dünder, Ankara University
Prof. Dr. Altay Tayfun Özcan, Kütahya Dumlupınar University
Prof. Dr. Haldun Eroğlu, Ankara University
Prof. Dr. Halil Bal, İstanbul University
Prof. Dr. Hava Selçuk, Erciyes University
Prof. Dr. Hayrunnisa Alan, İstanbul Civilization University
Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu, Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. İlhami Durmuş, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu, Marmara University
Prof. Dr. Kemal Özcan, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Konuralp Ercilasun, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz, Gazi University
Prof. Dr. Mehmet Tezcan, Uludağ University
Prof. Dr. Minehanım Nuriyeva Tekleli, Azerbaijan
Prof. Dr. Muhammet Beşir Aşan, Fırat University
Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel, Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Mustafa Daş, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Neslihan Durak, İnönü University
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu, Mimar Sinan Fine Arts University
Prof. Dr. Nuri Yavuz, Artvin Çoruh University
Prof. Dr. Okan Yeşilot, Marmara University
Prof. Dr. Olcabay Karatayev, Kastamonu University
Prof. Dr. Orhan Doğan, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Prof. Dr. Osman Yorulmaz, Mimar Sinan Fine Arts University
Prof. Dr. Remzi Kılıç, Erciyes University
Prof. Dr. Tilla Deniz Baykuzu, Trakya University
Prof. Dr. Üçler Bulduk, Ankara University
Prof. Dr. Yücel Öztürk, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. B. Tümen Somuncuoğlu, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Özgür Türker, Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Serkan Acar, Ege University

LANGUAGE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Seyit Yavuz, Erzurum Technical University (Turkish)
Asst. Prof. Dr. Neşe Şenel, Ömer Halisdemir University (English)
Asst. Prof. Dr. Nina Petrovici, Ardahan University (Russian)

REVIEWERS FOR THE CURRENT ISSUE

Note: All studies published in this issue have been evaluated in accordance with the principle of double-blind peer review. In order to ensure that the evaluation process is conducted in line with academic ethical principles, the names of the reviewers have not been included in this file.

TAKDİM

Genel Türk Tarihi alanındaki süreli yayın eksikliğini gidermek maksadıyla yayınlamaya başladığımız Türk Tarihi Araştırmaları Dergisinin 10. yılına girmiş bulunuyoruz. Başlangıçta yayın ilkelerini tespit etmiş ve bu ilkelere riayet edeceğimize dair söz vermiş ve bir ölçüde de taahhütte bulunmuştuk. Bu sözümüzü yerine getirmenin mutluluğu içinde olduğumuzu özellikle belirtmek istiyoruz.

Alandaki çalışmacıların sayısının az olmasına rağmen bu yayın süresi içinde araştırmacılar dergimize büyük ilgi göstermişler, birçok araştırmacı gerçekleştirdiği yayın faaliyeti ile dergimize güç katmıştır. Kendilerine teşekkür ediyoruz. Dergimizin kuruluşunun üstünden çok uzun bir süre geçmemiş olmasına rağmen Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi Genel Türk Tarihi çalışmalarının daha organize olması için planlanan ve çok sayıda katılımı ile gerçekleşen, çeşitli kuruluşlarla iş birliği içinde “Genel Türk Tarihi Çalıştayları’nın” düzenleyicisi olarak önemli bir faaliyet göstermiş ve çalıştaylarda sunulan görüş ve düşüncelerin yer aldığı bildirilerin bir bölümünün yayınlanmasını da başarıyla gerçekleştirmiştir.

Bu dergide yayın yapan araştırmacıların emekleriyle birlikte dergideki yazıların hakemleri de gerçekten dikkatli ve sabırlı bir mesai içinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Onlara da gösterdikleri ilgi ve titiz çalışmaları için teşekkür ediyoruz.

Bu sayımızın hayırlı olmasını diliyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU

INTRODUCTION

The Turkish History Research Journal, which started to publish in order to overcome the lack of journals in the field of General Turkish History, is celebrating its 10th year. The journal determined its principles before it went on publishing and it is our pleasure to announce that it has proved to comply with these principles.

Although there is a small number of researchers in the field, researchers showed great interest to the Turkish History Research Journal during this period of publication. As the board of the journal, we thank those who has contributed. Although it has not been a long time since the establishment of our journal, the Turkish History Research Journal has been an important organizer of the “General Turkish History Workshops” in collaboration with various organizations. The journal has also successfully published some of the papers containing the opinions and thoughts presented in the workshop.

Along with the efforts of the researchers publishing in this journal, the referees of the articles in the journal also made important contributions in a careful and patient work. We thank them for their interest and meticulous work.

We wish this volume to be beneficial and we offer our respect.

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU

EDİTÖRLERDEN

Sevgili okuyucular,

Genel Türk Tarihi alanında on yıldır yayın hayatına devam eden Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin bu sayısında 4 özgün makale ve 2 kitap tanıtımı yer almaktadır. Bu sayının ilk makalesi Alisher İsmailov'un "Kazakça ve Rusça Kaynaklara Göre Arslan Baba ve Türbesi" ismiyle ele aldığı çalışmadır. Yazar söz konusu çalışmada Kazakça ve Rusça yeni kaynaklar üzerinden Arslan Baba ve türbesini incelemiştir. Galip Bingöl ve Hasan Çopur "Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Halifeleri İle İlişkileri: Siyasi, Askeri ve Manevi Bağlar" isimli çalışmalarında Alâeddin Keykubad ile Abbâsî Hilafeti arasındaki ilişkiler ortaya koyulmuştur. Bir başka çalışma Nizameddin Tuğrul tarafından yazılan "Gurban Gali Halidî'nin Tevârih-İ Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Türk Kültürü ve Tarihi Araştırmalarında Yeri ve Önemi" adlı çalışmadır. Bu çalışmada Türk tarihinin önemi kaynakları arasında yer alan *Tevârih-i Hamse-i Şarkî* adlı eserin Türk tarihi ve kültürü açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Son araştırma makalemiz Salihcan Kocaoğlu tarafından "Venedikli Başamiral Pietro Mocenigo'nun Osmanlı-Akkoyunlu Rekabetindeki Rolü" adıyla kaleme alınmıştır. Yazar bu çalışmasında Venedikli Başamiral Pietro Mocenigo'nun 15. yüzyılda Osmanlı devleti ve Akkoyunlu Devleti rekabetindeki rolünü ele almıştır. Sadullah Gülten'in "Tahrif ve Tashih: Derviş Gevr/Beyaz Şeceresi'nin Başına Gelenler" ismiyle ele aldığı değerlendirme yazısında *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı* isimli kitap ile kitaptan üretilen "Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağı" isimli makale incelenmiştir. Son çalışma ise Asya Sengel tarafından yapılan *Eski Türk Tarihi, Türklerin Kökeni, Yönetimleri ve Çin ile İlişkileri* adlı eserin kitap değerlendirilmesidir. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin bu sayının ortaya çıkmasında emek sarf eden ve değerli vakitlerini bize ayıran başta yazarlara, hakemlere ve katkı sunan tüm dostlarımıza müteşekkirimiz.

Baş Editör

Prof. Dr. Fatih ÜNAL

Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi

FROM EDITORS

Dear readers,

This issue of the *Journal of Turkish Historical Research*, which has been published in the field of General Turkish History for ten years, includes four original research articles and two book reviews. The first article, titled “*Arslan Baba and His Tomb According to Kazakh and Russian Sources*”, by Alisher Ismailov, analyzes Arslan Baba and his mausoleum using newly identified Kazakh and Russian sources. In their article titled “*Alā Al-Dīn Kayqubād’s Relations with the Abbasid Caliphs: Political, Military, and Spiritual Ties*”, Galip Bingöl and Hasan Çopur explore the multifaceted relations between Ala al-Din Kayqubād and the Abbasid Caliphate. Nizameddin Tuğrul, in his article “*The Place and Importance of Gurban Gali Halidī’s Tevârih-i Hamse-i Şarkî in Turkish Culture and Historical Studies*”, evaluates this significant historical source within the broader context of Turkish cultural and historical scholarship. The fifth research article, authored by Salihcan Kocaoğlu, is titled “*The Role of Venetian Captain of the Sea Pietro Mocenigo in the Ottoman–Aq Qoyunlu Rivalry*”. The study discusses the strategic role played by Venetian Vice Admiral Pietro Mocenigo in the 15th-century political tensions between the Ottoman Empire and the Aq Qoyunlu state. Sadullah Gülten’s review article, “*Corrupted and Corrected: What Happened to the Dervish Gevr’s Genealogy?*”, discusses the book *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı* and examines its treatment of the historical ties between Seyyid Mahmud-ı Kebir (Kureyş), Seyyid Mahmud Hayranî, and Derviş Beyaz (Gevr). The final contribution is a review of Asya Sengel’s book *Eski Türk Tarihi: Türklerin Kökeni, Yönetimleri ve Çin ile İlişkileri*, which explores the origins of the Turks, their governance systems, and their relations with China. We would like to express our sincere gratitude to all the authors, reviewers, and colleagues who contributed their efforts and valuable time to this issue of the *Journal of Turkish Historical Research*.

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Fatih ÜNAL

Journal of Turkish Historical Research

Araştırma Makalesi | Research Article**ISSN (çevrimiçi):** 2459-0185**Makale Geliş | Received:** 10.05.2025**Makale Kabul | Accepted:** 17.06.2025**Atıf | Cite as:** Alisher İsmailov, “Kazakça ve Rusça Kaynaklara Göre Arslan Baba ve Türbesi”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 1-16.**DOI:** <https://doi.org/10.56252/turktarars.1696889>

KAZAKÇA VE RUSÇA KAYNAKLARA GÖRE ARSLAN BABA VE TÜRBEŞİ

Alisher İSMAİLOV*

Öz

Arslan Baba Türbesi, Güney Kazakistan Eyaleti'nin Otrar bölgesinde yer almaktadır. Tarihi kaynaklarda, Ahmet Yesevi'nin hocası olarak bilinen Arslan Baba'nın, Peygamber'in emri üzerine İsfidcab (günümüzde Sayram bölgesi) şehrine geldiği ve o zamanlarda Ahmet Yesevi ile tanıştığı söylenmektedir. Ahmet Yesevi'nin '*Divan-ı Hikmet*' adlı eserinde Arslan Baba hakkında birçok kez bahsedilmesi, aralarındaki derin bağı göstermektedir. 19. yüzyılın sonlarından bugüne kadar yapılan araştırmalarda, Arslan Baba Türbesi'nin 14 ve 15. yüzyıllarda Emir Timur'un emriyle inşa edildiği görülmektedir. Ancak son yapılan araştırmalara göre, Arslan Baba Türbesi'nin ilk inşaatının 12. yüzyıla dayandığı savunulmaktadır. Bu tespit, arkeolojik kazılar sonucunda ortaya konulduğu için birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. 14 ve 15. yüzyıllarda ise 12. yüzyılda yapılan ilk türbenin yerine yeni bir türbe inşa edilmiştir. Bu yapılan türbe ile ilgili halk arasında pek çok rivayet mevcuttur. Bugüne kadar yapılan araştırmalar, 14 ve 15. yüzyıllarda yapılan türbenin, 18. yüzyılda bir deprem sonucunda yıkıldığını göstermektedir. 1860'lı ve 1870'li yıllara gelindiğinde ise bu türbe tekrar inşa edilmiştir. Daha sonra 1909 yılında, Arslan Baba Türbesi'nde ciddi restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Günümüze ulaşan türbe yapısı, 1909 yılında yapılan restorasyon sonucu elde edilmiştir. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere, yıl ve asır gösteriminde bir karmaşıklık mevcuttur. Özellikle Türkiye Türkçesiyle yapılan araştırmalarda Arslan Baba Türbesi ile ilgili bilgilerin yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu makalemizde yıl ve asır gösterimindeki karmaşıklığı ve Türkiye Türkçesiyle yapılan araştırmaların yetersiz olduğunu göz önünde bulundurarak, bu makalemizi değerli okuyucularımıza sunmayı amaçlamaktayız. Bu araştırmada, en eski kaynaklara ulaşmaya çalışılmış, kaynak incelemesi yapılmış ve karşılaştırmalı analiz yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arslan Baba Türbesi, Ahmet Yesevi, Emir Timur, Divan-ı Hikmet, Otrar

ARSLAN BABA AND HIS TOMB ACCORDING TO KAZAKH AND RUSSIAN SOURCES

Abstract

The Arslan Baba Tomb is located in the Otrar region of the South Kazakhstan Province. Historical sources indicate that Arslan Baba, known as Ahmet Yesevi's teacher, came to the city of Isfidcab (present-day Sayram region) upon the Prophet's command and met Ahmet Yesevi at

* Öğr. Gör., Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilim Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ismailov.alisher@ayu.edu.kz, Orcid: 0009-0004-6587-9121.

that time. Ahmet Yesevi's frequent mentions of Arslan Baba in his work 'Divan-i Hikmet' demonstrate their deep connection. Research conducted from the late 19th century to the present suggests that the Arslan Baba Tomb was built in the 14th and 15th centuries by the order of Emir Timur. However, recent studies argue that the initial construction of the Arslan Baba Tomb dates back to the 12th century. This determination has been accepted by many researchers as it was revealed through archaeological excavations. In the 14th and 15th centuries, a new tomb was built in place of the first tomb from the 12th century. There are many folk tales about this tomb. Studies to date show that the tomb built in the 14th and 15th centuries was destroyed by an earthquake in the 18th century. In the 1860s and 1870s, this tomb was rebuilt. Later, in 1909, serious restoration work was carried out on the Arslan Baba Tomb. The tomb structure that has survived to the present day is the result of the restoration carried out in 1909. As seen in the research conducted to date, there is a complexity in the representation of years and centuries. It is observed that information about the Arslan Baba Tomb is particularly insufficient in studies conducted in Turkish Turkish. Therefore, in this article, we aim to present our research to our valuable readers, considering the complexity in the representation of years and centuries and the inadequacy of studies conducted in Turkish Turkish. In this study, we tried to reach the oldest sources, conducted source reviews, and applied the comparative analysis method.

Key Words: Arslan Baba Mausoleum, Ahmet Yesevi, Emir Timur, Divan-ı Hikmet, Otrar.

Giriş

Arslan Baba Türbesi, Güney Kazakistan Eyaleti'nin Otrar bölgesinde yer alan Orta Çağ'a ait bir mimari yapıdır. Kaynaklarda belirtildiği üzere, Arslan Baba Türbesi 14-15.yüzyıllarda Emir Timur'un emriyle inşa edilmiştir. 19. yüzyılın sonundan bugüne kadar yapılan araştırmalardan, Arslan Baba Türbesi ile ilgili çeşitli bilgiler edinmek mümkündür. Son yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere, Arslan Baba Türbesi'ne yapılan ilk inşaat çalışmaları 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu bilgiden şunu görüyoruz ki, Arslan Baba vefat ettikten hemen sonra bir türbe inşaatına başlanmış olabilir. 12. yüzyıla ait türbe inşaatı ilk başlarda ne kadar şüphe uyandırır da arkeolojik çalışmalar sonucunda bu bilgi açıklığa kavuşmuş ve çoğu araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra, 14-15.yüzyıllarda Emir Timur'un şimdiki Kazakistan topraklarını ziyaret etmesiyle birlikte Ahmet Yesevi ve Arslan Baba türbeleri yapılmıştır. Halk arasında rivayet olarak günümüze kadar ulaşan bu olay, çoğu araştırmacı tarafından kabul görmüş ve her iki türbenin de 14-15.yüzyıllara ait olduğuna inanılmaktadır. Araştırmalarda bahsedildiği üzere, 14-15.yüzyıllarda Emir Timur'un emriyle yapılan Arslan Baba Türbesi, 18. yüzyılda deprem sonucunda enkaz haline gelmiştir. Daha sonra, 1860-1870'li yıllarda bu türbe tekrar onarılmıştır. 1909 yılına gelindiğinde ise Arslan Baba Türbesi'nde ciddi restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Tespit edildiği üzere, günümüze kadar ulaşan Arslan Baba Türbesi, 1909 yılında yapılan restorasyon sonucu elde edilmiştir. Ancak dikkat etmemiz gereken noktalar var ki, 18. yüzyılda türbenin deprem sonucunda yıkılması ve 1860-1870'li yıllarda yapılan inşaat çalışmaları gibi bilgiler hep sözlü kaynaklara dayanmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu bilgileri kesin sonuca ulaşılmamış bilgiler olarak değerlendirmek daha objektif bir yaklaşım olur. Çoğu araştırmacı, Arslan Baba Türbesi'nin 1909 yılında yapıldığına inanır. Sebebi, bu bilgi türbe girişinde yazılı olan '*Hicri 1327, Miladi 1909 yılında yapıldı*' bilgisidir. Ancak dikkat etmemiz gereken diğer bir nokta ise, 20. yüzyılın başında A. Çerkasov, İ. A. Kastane gibi araştırmacıların verdiği bilgilere göre, deprem sonucunda enkaz haline gelen türbe inşaatının yaklaşık 1860-1870 yıllarında yapıldığını göstermektedir. Bunu söylememizin asıl sebebi, A. Çerkasov ve İ. A. Kastane gibi

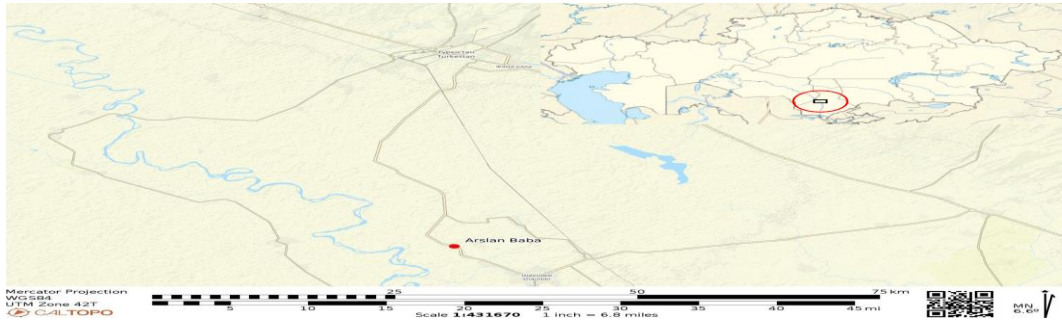
araştırmacıların yaklaşık 1903 yılında Arslan Baba Türbesi'ni ziyaret ederken, o zamanlar türbenin mevcut olduğunu belirtmeleridir. Muhtemelen bu iki araştırmacı, 1909 yılında yapılan restorasyondan önce ziyarette bulunmuş olabilir ve her iki araştırmacı da türbenin eski hali ile ilgili bilgi vermektedir. Nitekim günümüze kadar ulaşan türbe inşaatının 1909 yılına dayandığı kaçınılmazdır.

Kaynaklarda Arslan Baba'nın hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Araştırmacılar bu konuda yine yorumlara ve halk arasında yaygın olan rivayetlere dayanarak bilgi vermektedir. Kaynaklarda görüldüğü üzere, Arslan Baba'nın peygamberin sahabesi olduğu ve Ahmet Yesevi'nin hocası olduğuna inanılmaktadır. Bu konuda çoğu araştırmacı hemfikirdir. Sebebi, Ahmet Yesevi'nin '*Divan-ı Hikmet*' adlı eserinde Arslan Baba hakkında birçok kez bahsedilmesi, aralarında bir bağın olduğunu kanıtlamaktadır.

Arslan Baba Türbesi ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalar yeterli görülse de yine eksik taraflarının olduğu kaçınılmazdır. Örneğin, Arslan Baba'nın hayatı, türbenin 12. yüzyıldaki inşaatı, 14-15.yüzyıllarda Emir Timur'un emriyle yapılan türbe inşaatı, 18. yüzyıldaki Arslan Baba Türbesi'nin depremde dolayı enkaz haline gelmesi, 1860'lı ve 1870'li yıllarda yapılan inşaat çalışmaları gibi meseleler hâlâ araştırma yapmayı gerektiren konulardır. Dolayısıyla, bu araştırmamızda ulaşabildiğimiz tüm Kazakça ve Rusça kaynaklardan faydalanarak Arslan Baba Türbesi'ni incelemeye çalıştık. Bilgileri daha da netleştirmek için kaynakların karşılaştırmalı analizini yaptık. Ayrıca, bu makalemizde Arslan Baba Türbesi'nin yerleştiği bölgenin daha net anlaşılmasını sağlamak amacıyla harita oluşturulmuştur. Gerekli olan yerlerde türbe ile ilgili fotoğraflar kullanılmıştır. Arslan Baba Türbesi'nin konumu, Arslan Baba'nın hayatı, Arslan Baba Türbesi'nin mimari yapısı gibi konuları aşağıda belirtilen bölümlerde ulaşabildiğimiz Kazakça ve Rusça kaynaklar ışığında ele alacağız.

1. Arslan Baba ziyaretgâhının bulunduğu yer

Arslan Baba Türbesi, Güney Kazakistan Eyaleti'nin Otrar bölgesinde yer alan Orta Çağ'a ait önemli bir mimari yapıdır (Foto. 1). Rivayete göre, Arslan Baba vefat ettiğinde, insanlar onun cenazesini beyaz bir deveye yükleyerek takip etmişlerdir. Deve, nihayetinde bugün türbenin bulunduğu yere gelerek yatmıştır ve tam o yere Arslan Baba'nın cenazesi defnedilmiştir¹.

1. Fotoğraf: Arslan Baba Türbesi'nin Kazakistan haritasındaki yeri.

Öncelikle bu çalışmamızda günümüzde Otrar bölgesinde bulunan türbenin gerçekten Arslan Baba'ya ait olup olmadığı sorusuna aşağıdaki kanıtlar ışığında açıklık

¹ Mukhtar Khozha, *Aristanbab Jane Onin Kesenesi*, Zhybek zholy, Shymkent 1996, s. 13.

getireceğiz. Arslan Baba türbesi hakkında bilgi veren eski eserlerden bir tanesi İ.A. Kastane'nin *Drevnosti Kirgizskoy Stepi i Orenburgskogo Kraya* "Kırgız Bozkırının ve Orenburg Bölgesinin Antik Eserleri" adlı eseridir. Eserde belirtildiği üzere, Otrar kalesinin yakınlarında Arslan Baba türbesi bulunmaktadır ve bu türbe, Emir Timur'un emriyle Arslan Baba'nın tam mezarının üzerine inşa edilmiştir².

Arslan Baba mezarının tam olarak bu Otrar bölgesinde yer aldığı, Karl Baypakov'un *İslamskaya Arheologičeskaya Arhitektura i Arheologiya Kazakhstana* "Kazakistan'ın İslami Arkeolojik Mimarisi ve Arkeolojisi" adlı eserinde de belirtilmektedir. Yazarın verdiği bilgilere göre, Arslan Baba vefat ettikten sonra Otrar şehri yakınlarındaki Kuyruktöbe adlı antik bir kentin yakınlarına defnedilmiştir. Araştırmalara göre, bu Kuyruktöbe adlı kent, 10-11. yüzyıllarda Otrar-Farab şehrinin başkenti olan Kede adlı şehirle özdeşleştirilmektedir³.

Günümüzde ise Arslan Baba türbesinin bulunduğu bölgenin, tam olarak bu kaynaklarda bahsedilen bölgelerle örtüştüğü tespit edilmekte ve kaynaklarda Arslan Baba'nın bu bölgeye defnedildiği kanıtlanmaktadır. Diğer kaynaklar, V.L. Voronina adlı yazarın da eserinde Arslan Baba türbesinin Otrar bölgesinde bulunduğu hakkında bilgi vererek, araştırmakta olduğumuz konuya açıklık getirmiştir. Yazarın tespitine göre, Arslan Baba türbesi Otrar yakınlarında, Arslan Baba'nın mezarının üzerine inşa edilmiştir⁴.

Arslan Baba Türbesi hakkında detaylı araştırma yapan araştırmacılardan biri Yu.A. Yolgin'dir. O, *Ob Arhitekture Mavzoleya Meçeti Aristan-Bab* "Arslan Baba Türbe-Mescidi'nin Mimarisi Hakkında" adlı makalesinde türbe hakkında kapsamlı bilgi vermiştir. Yazar, Arslan Baba türbesinin Otrar bölgesinde bulunduğu ve günümüze kadar ulaşan türbenin tam olarak Arslan Baba'nın mezarının üzerine inşa edildiği hakkında bahsetmektedir. Özellikle yazar, Arslan Baba türbesinin Orta Asya'da yer alan türbeler arasında eşi benzeri olmayan bir yapıt olduğunu ve bu türbede mezarı bulunan Arslan Baba'nın Ahmet Yesevi'nin hocası olması nedeniyle türbenin daha çok tanındığını da ifade etmektedir. Ayrıca, bu türbenin eski Otrar şehrine yakın olması da onun tanınırlığını artıran etkenlerden biridir⁵.

Arslan Baba Türbesi hakkında önemli bilgiler sunan eserlerden biri de 'Svod Pamyatnikov İstorii i Kultury Kazakhstana' (Kazakistan Tarih ve Kültür Anıtları Külliyyatı) adlı eserdir. Söz konusu eserin G.M. Kamalova ve B.T. Tuyakbaev'in Arslan Baba Türbesi ile ilgili yazdıkları bölümde, türbenin köyden 3 km uzaklıkta olduğu ve 12. yüzyılda yaşamış ünlü din âliminin mezarının üzerine inşa edildiği vurgulanarak, türbenin gerçekten de Otrar bölgesinde olduğu ve özellikle de türbenin Arslan Baba'nın mezarının üzerine inşa edildiği bir kez daha doğrulanmaktadır⁶.

Arslan Baba adıyla anılan bazı küçük türbeler ve mezarlar, Orta Asya'nın diğer bölgelerinde de bulunmaktadır. Örneğin, Kırgızistan'ın Oş şehrinde, Arslan Baba adlı

² İosif Kastane, *Drevnosti Kirgizskoy Stepi i Orenburgskogo Kraya*, Orenburg 1910, s. 178.

³ Karl Baypakov, *İslamskaya Arheologičeskaya Arhitektura i Arheologiya Kazakhstana*. Almaty 2012, s. 61-627

⁴ Veronika Voronina, "Kolonne iz Otrara", *Drevnosti Kazakhstana*, Ed. Kemal Akişev, Almaty 1975, s. 70-75.

⁵ Yu.A. Yolgin "Ob Arhitekture Mavzoleya Meçeti Aristan-bab", *İzvestiya Natsionalnoy Akademii Nauk Respubliki Kazahstan*, 2012, s. 147-162.

⁶ Gulnara Kamalova ve Bayan Tuyakbaeva, "Mavzoley Aristan-Bab", *Svod Pamyatnikov İstorii i Kulturi Kazakhstana*, Ed. Kazak Entsiklopediyasi, Almaty 1994, s. 133-134.

tarihi şahsın defnedildiği bir mezar vardır. Ancak, Kırgızların dini inançları üzerinde araştırma yapan S.M. Abramzon'un tespitine göre, Kırgızistan'ın yerli halkı, o mezara defnedilen kişinin Kalmuklara karşı savaşta görev almış bir kahraman olduğunu söylemektedirler. Sonuç olarak, bahsi geçen kahramanın 17-18. Yüzyıllarda yaşadığı varsayılmaktadır⁷.

Arslan Baba adıyla adanmış olan şahıslar her dönemde olabilir, ancak biz araştırmacıların tarihi şahısları birbirleriyle karıştırılmasına izin vermememiz gerekir. Karışıklık olmaması için, Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan Baba hakkında bilgi verirken, kaynaklarda Türkistan, Sayram ve Otrar bölgelerinin anıldığını hatırlamamız gerekir⁸. Böylece, bahsi geçen bölgeler ve kaynaklarda Arslan Baba'nın hayatı ile ilgili verilen bilgileri dikkatlice inceleyerek, bilgi karmaşıklığından kaçınılabileceği kanaatindeyiz.

Yukarıda incelediğimiz kaynaklar ışığında ve özellikle de halk arasında aktarılan sözlü kaynaklardan hareketle, Arslan Baba Türbesi'nin gerçekten günümüzde Güney Kazakistan eyaleti, Otrar şehri yakınlarında yer aldığını ve türbenin günümüzde ziyarete açık olduğunu belirtmek isteriz.

2. Arslan Baba: tarih ve efsaneler

Kaynaklarda sıkça bahsedildiği üzere, Arslan Baba, Türkistan'ın en büyük efsanevi din öğretmenlerinden biri olan Hoca Ahmet Yesevi'nin öğretmeni olmuştur. Bazı kaynaklara göre, Türkistanlı hacıların soyağacında Arslan Baba, Hoca Ahmet Yesevi'nin en yakın akrabalarından (babasının amcası) biri olarak gösterilmiştir⁹.

Arslan Baba'nın kim olduğu hakkında ve onun tam isminin kaynaklarda nasıl geçtiği hakkında bilgi almak için Z. Zhandarbek'in '*Aristanbab*' (Arslanbaba) olarak adlandırılan makalesine bakmamız gerekir. Araştırmacının yazdıklarına göre, Arslan Baba'nın gerçek ismi Ebu Cafer Muhammed ibn Nastur ar-Rumi olarak geçmektedir. Hatta kaynaklara göre, Peygamberimizin tam böyle bir isimli sahabesinin İsfidcab (günümüzde Sayram) adlı şehirde yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Arslan Baba ise tarih kitaplarında, Peygamberimizin sahabesi, Ahmet Yesevi'ye Peygamberimizin emanetini veren veli kişi olarak bilinmektedir¹⁰.

Arslan Baba'nın hayatı hakkında ve onun Sayram bölgesine ikamet etmesiyle ilgili rivayetler çoktur. İlgili rivayetlere dair M. Kozha adlı araştırmacının *Ortagasirlik Otirar: Anizdar, Derekter, Zertteuler* "Ortaçağ'daki Otrar: Efsaneler, Kaynaklar, Araştırmalar" adlı eserinden bilgi edinebilmekteyiz. Söz konusu araştırma kitabında yazar, Arslan Baba'nın Muhammed Peygamber'in sahabesi olduğunu ve Peygamberin emriyle bir hurma meyvesini dili ve dudağının altında 373 yıl sakladığını, nihayetinde emri yerine getirmek amacıyla Hoca Ahmet Yesevi'ye emaneti teslim ettiğini belirtmektedir. Ahmet Yesevi, Arslan Baba ile karşılaştığında yedi yaşındaydı ve Arslan Baba, Ahmet Yesevi'yi Peygamberimizin bahsettiği özelliklere göre tanıyabildiği vurgulanmaktadır. Ancak bu bilgiler, çoğu araştırmacının kafasında soru işareti bırakmıştır. Bununla ilgili Z. Zhandarbek adlı Kazakistanlı araştırmacının yorumu,

⁷ Kozha, *Aristanbab Jane...*, s. 13.

⁸ Kozha, *Aristanbab Jane...*, s. 13.

⁹ Stanislav Prozorov, *İslam Na Territorii Bivşey Rossiyskoy İmperii Entsiklopedičeskiy Slovar*, Moskva 2001, s. 15.

¹⁰ Zikiriya Zhandarbek, "Aristanbab", *Turkistan Ruhaniyat Besigi. Lingvo-Olketanu entsiklopediyasi*, Nurnama, Yıl: Nur-Sultan 2019, s. 57.

gerçeğe ulaşmamıza ışık tutmaktadır. Araştırmacının yazdığına göre, ilk olarak Peygamberimizin elinden emaneti Selman-ı Farisi (Arslan Baba'nın atalarından) adlı sahabe almıştı. O emaneti nesilden nesile rivayet etmiş ve en son Arslan Baba emaneti genç çocuk Ahmet Yesevi'ye teslim etmiştir. Bu bilgilere dayanarak, biz Arslan Baba'nın gerçek isminin Selman-ı Farisi olduğu bilgisinin yanlış olduğunu, ismi geçen bu sahabenin Arslan Baba'nın atalarından biri olduğunu söylemek istiyoruz. Bunları dile getirmemizdeki asıl sebep ise bazı kaynaklarda Arslan Baba'nın gerçek isminin Selman-ı Farisi olarak net bir şekilde belirtilmesidir. Dolayısıyla, bazı bilgilerin yanlış olabilme ihtimali yüksek olduğundan, burada bilgileri netleştirmek istemekteyiz¹¹.

Ancak İ.A. Kastane'ye göre, Arslan Baba, Muhammed Peygamber hayattayken doğmuş ve Muhammed Peygamber'i bizzat defnetmiştir. Arslan Baba, Muhammed Peygamber'den hurma almış ve Ahmet Yesevi'nin doğumuyla ilgili bir kehanet duymuştur. Muhammed Peygamber'den aldığı hurmayı, Ahmet Yesevi'ye hatıra olarak vermesi gerekiyormuş ve bu görevi tamamladıktan sonra Arslan Baba, 900 yaşında vefat etmiştir. Arslan Baba, bizzat Ahmet Yesevi tarafından defnedilmiştir¹².

Görüldüğü üzere bilim dünyasında halk arasında söylenen bu rivayet mevcuttur ve bu rivayetle ilgili kendi düşüncelerini ileri süren yazarların görüşleri vardır. Bunun gibi tartışmaya açık konuların ileride daha derinlemesine araştırılacağı kanaatindeyiz. Çoğu kaynakta ve özellikle halk arasında aktarılan sözlü kaynaklarda, Arslan Baba'nın Ahmet Yesevi'nin hocası olduğu belirtilmektedir. Rivayetlere göre, Arslan Baba ilk kez Ahmet Yesevi'yi gördüğünde, asırlarca dil ve dudağının altında sakladığı hurmanın yalnızca tohumunu teslim ettiği halk arasında sıkça anlatılmaktadır. Ayrıca, Ahmet Yesevi'ye ilk olarak İslam dinini Arslan Baba'nın öğrettiği de kaynaklarda yer almaktadır. Kaynaklarda ve Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde, Arslan Baba'nın Ahmet Yesevi'yi yanına alıp onu şakirdi olarak kabul ettiği aktarılmaktadır¹³.

Arslan Baba, bütün Türk kökenli halkların hocası, öğretmeni ve din yolunda kendine layık bir şekilde hizmet eden evliya bir kişi olmuştur. Arslan Baba hakkında, Ahmet Yesevi'nin '*Divan-ı Hikmet*' adlı eserinde birçok kez bahsedilmiştir¹⁴. S.Ş. Akilbek, M. Kozha ve Yu.A. Yolgın adlı yazarların hepsi kendi eserlerinde, Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde Arslan Baba'dan bahsedildiğini ve Ahmet Yesevi'nin, Arslan Baba'nın öğrencisi olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle şunu söylememiz gerekir ki, Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'adlı eserinde Arslan Baba hakkında birkaç kez bahsedilmesi, aralarında bir bağlılık olduğunun göstergesidir. Arslan Baba'nın kendi zamanında evliya kişilerden biri olduğunu Alpamış Destanı'nda geçen şu satırlardan da görmek mümkündür.¹⁵

---

¹¹ Mukhtar Kozha, *Ortagasirlik Otirar: Anizdar, Derekter, Zertteuler*, Turan Baspassi, Turkistan 2006, s. 77-82.

¹² Kastane, s. 179.

¹³ Zh Nurbekov, Kozha *Ahmet Yasauı Kesenesi*, Effekt, Almaty 2015, s. 8-10.

¹⁴ Baypakov, *İslamskaya Arheologičeskaya...*, s. 61.

¹⁵ Kozha, *Aristanbab Jane...*, s. 13-14.

‘Түнейді үш күн Байбөрі
Әзіреті Сұлтанға
Түркістанда Түмен бап,
Сайрамда бар сансыз бап,
Отырарда отыз бап,
Бабалардың бабын сұрасаң,
Ең үлкені –Арыстан бап.
Әулие қоймай қыдырып,
Бабалардың бәрін қылды сап’.

‘Үч күн boyunca Bayböri geceliyor,
Hazreti Sultan’a,
Türkistan’da Tümen Baba,
Sayram’da var sayısız Baba,
Otrar’da otuz Baba,
Ecdadımdan sorarsan,
En büyüğü – Arslan Baba.
Evliya durmaksızın geziyor,
Ecdadların hepsini birleştiriyor.’

Yukarıda incelediğimiz kaynaklardan da görüldüğü üzere, Arslan Baba ve onun hayatı hakkında bilgi veren eserler yeterli değildir ve oldukça eksik kalan yönleri vardır. Böyle konuların, ileride kaynak bulunduğu takdirde, yine derinlemesine araştırılıp bilim dünyasına sunulacağını umuyoruz.

3. Arslan Baba türbesi ve kabir taşının mimari yapısı

Arslan Baba Türbesi günümüzde ziyarete açık olup, en son yapılan restorasyon işlemiyle bugünkü hâline getirilmiştir (Foto 2). Türbe, devlet tarafından korunmaktadır ve Güney Kazakistan’ın önemli mimari komplekslerinden biri olarak kabul edilmektedir.

2.Fotoğraf: Arslan Baba Türbesi. Fotoğraf internetten alınmıştır.

Arslan Baba’nın mezarı üzerine yapılan türbe hakkında bilgiler, araştırmacıların eserlerinde ilk kez 1898 yılından itibaren yer almaya başlamıştır. Türbe hakkında ilk bilgiler, İ.T. Poslavskiy’in *Rozvalini Goroda Otrara* “Otrar Şehri Kalıntıları” adlı makalesinde geçmektedir. Sonraki eserlerde ise 1903 yılında Türkistan Arkeoloji Meraklıları Cemiyeti üyesi A. Çerkasov’un Otrar bölgesine gidip geldiği hakkında yazarın raporlarında belirtilmektedir. Araştırmacının yazdıklarına göre, Arslan Baba türbesi iki kubbeli odadan ve sundurmadan oluşmaktaydı. A. Çerkasov’un bu türbede en

çok Arslan Baba'nın mezarı dikkatini çekmiştir. Yazar bunu şu şekilde dile getirmektedir: *Arslan Baba'nın mezar taşı diğerleriyle aynı şekildedir, beyaz mermer parçalarla kaplanmış ve büyüklüğü ile dikkat çekicidir. Mezarın uzunluğu yaklaşık 2 arşın (Yazar: yaklaşık 4,26 m) kadardır. Şeyhin dediğine göre bu boy uzunluğuna Evliya'nın (Yani Arslan Baba'yı kast ediyor) kendisi de ulaşmıştır*¹⁶.

A. Çerkasov'un verdiği bilgiler daha sonra Rusça ve Fransızca dillerinde de yayımlandı. Sonraki kaynaklarda ise türbe hakkında verilen tüm bilgiler, İ.A. Kastane'nin *Drevnosti Kirgiziskoy Stepi i Orenburgskogo Kraya* "Kırgız Bozkır ve Orenburg Bölgesinin Eski Eserleri" adlı eserinde bir kez daha doğrulanmaktadır¹⁷. Kastane muhtemelen kendi gördüklerini kayda geçirmiş ve yazar, mezar taşının uzunluğunun yaklaşık iki arşın olduğunu belirtmiştir. *Şeyhin dediğine göre, Arslan Baba da uzun boyluymuş ve buna uygun bir güce sahipmiş* cümlesi bu kaynakta yine tekrar edilmektedir¹⁸.

Aradan yıllar geçtikten sonra Arslan Baba türbesi hakkında araştırma, 1950 yılında V.V. Konstantinova'nın *Nekotoriye Arhitekturniye Pamyatniki po Srednemu Teçeniyu r. Sirdari* "Sirderya Nehri'nin Orta Akışındaki Bazı Mimari Anıtlar" adlı makalesinde kaleme alınmıştır. Yazarın eserinde ilk defa türbenin mimari planı ve sonradan eklenen odalar hakkında bahsedilmiştir. Ayrıca, bu eserde türbenin inşaat yöntemleri ve nakışlarının Baba Ata adlı türbe ile benzerlik gösterdiği anlatılmaktadır¹⁹.

Arslan Baba türbesinin köhne mimari yapısı, yukarıda bahsettiğimiz A. Çerkasov adlı yazarın makalesinden anlaşılmaktadır. Türbe içindeki kabirhane olarak belirtilen oda, türbenin en eski bölümüdür. Özellikle bu türbenin inşaat tarihi hakkında halk arasında yaygın olarak anlatılan şu efsaneye dikkat etmemiz gerekir:

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi yapılmaya başlandığından itibaren gece saatlerinde büyük görünümlü bir yeşil öküz türbeyi yıkarmış. Bu sebepten dolayı Ahmet Yesevi türbesi birçok kez enkaz haline gelmiştir. Bu durum Emir Timur'u çok düşündürmüştü ve o zamanlarda Emir Timur'un rüyasında bir aksakal, her şeyden önce Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan Baba'nın mezarının başına türbe yapılması gerektiği hakkında ilham vermiştir. Bu olaydan sonra ilk Arslan Baba türbesi yapılmış, ardından ise Hoca Ahmet Yesevi türbesi başarılı bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır.²⁰

Yukarıda bahsettiğimiz rivayeti ele alan araştırmacılar arasında G. M. Mustafina da bulunmaktadır. Yazar, kendi eserinde Emir Timur'un, Otrar kalesi yakınındaki Arslan Baba türbesinin inşaatını tamamladıktan sonra Hoca Ahmet Yesevi türbesinin inşaatını başarıyla devam ettirebildiğini belirtmektedir²¹.

Halk arasında çok yaygın olarak anlatılan bu efsane, S. Ş. Akilbek adlı yazarın eserinde de ele alınmaktadır. Ayrıca yazar, M. Kozha, A. Çerkasov, G. A. Pugaçenkov, V. L. Voronin, B. V. Konstantinova gibi araştırmacıların eserlerini inceleyerek kendi

¹⁶ Kozha, Aristanbab Jane..., s. 14.

¹⁷ Kozha, Aristanbab Jane..., s. 14.

¹⁸ Kastane, s. 179.

¹⁹ Kozha, Aristanbab Jane..., s. 14.

²⁰ Kozha, Aristanbab Jane..., s. 15-16.

²¹ Raushan Mustafina, Predstavleniya, *Kulti, Obryadi u Kazahov*, Kazak Üniversitesi, Alma-Ata 1992, s. 71.

görüşlerini ortaya koymaktadır. Yazarın sunduğu bilgiler son derece önemlidir. Çünkü yazar, ilk türbe yapısının 12. yüzyılda inşa edildiğini, o döneme ait kalıntıları arkeolojik araştırmalar sonucunda açıklamaktadır. Yazarın araştırmalarına göre, arkeolojik kazılar sonucu elde edilen tuğlalar, 12. yüzyıla ait diğer türbelerde kullanılan tuğlalar ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla, 12. yüzyıla ait bir türbenin inşa edilmesi kaçınılmazdır (Fot.2). Daha sonra ise 14. yüzyılda onun yerine yeni bir türbe yapılmış olduğu bilgisinde çoğu yazar hemfikirdir. 14. yüzyılda yapılan bu türbe, Emir Timur ile ilişkilendirilmektedir. Asırlardır zarar gören türbe yıkılmış durumdaydı ve günümüzde mevcut olan türbe, 1909 yılında restorasyon sayesinde onarılmıştır.²²

3. Fotoğraf: 12. yüzyıla ait kalıntılar.²³

Arslan Baba türbesinin mezar odası, diğer odalara göre daha yüksektir. Dikey olarak yükselen duvarlar, aynı yükseklikteki *yelken* adı verilen örgülü yapılar ile hafifçe eğilerek kubbeye bağlanmaktadır. Türbenin kubbesi geniş ve yüksek yapılmıştır. Kabrin kapısı batıya, yani Mekke yönüne doğru açılmaktadır. Odanın tam ortasında Arslan Baba'nın mezarı yer almaktadır. Mezarın uzunluğu 3,90 m, genişliği 1,30 m, yüksekliği ise 1,20 m'dir. 5,4 m x 5,4 m ölçülü yan bir odada ise 3 mezar bulunmaktadır. Bu mezarlar yüksek bir kubbe ile örtülmüştür. Arslan Baba'nın mezarının bulunduğu odanın giriş kapısında iki mezar daha bulunmaktadır. Bu iki mezarı yerel halk, Laşın Baba ve Karga Baba mezarları olarak adlandırmaktadır. Bu iki kabir, Arslan Baba'nın kabrine göre daha küçüktür. Laşın Baba kabrinin ölçüsü 1,70 x 0,92 m, Karga Baba kabri ise 1,70 x 0,90 m'dir. Bu iki şahsın da Arslan Baba'nın öğrencisi olduğu ileri sürülmektedir²⁴.

İ.A. Kastane, kayda geçirdiği bilgilere göre şöyle belirtmektedir:

Şu anki haliyle türbe pek ilgi çekici bir yapı değildir. Türbe, pişmiş tuğladan yapılmış ve uzun, düz bir yapıdır. Tuğlalar, ilk yapılan türbeden ya da Otrar'ın kalıntılarından elde edilmiş olabilir. Çünkü Otrar kalesinde aynı boyutta ve aynı

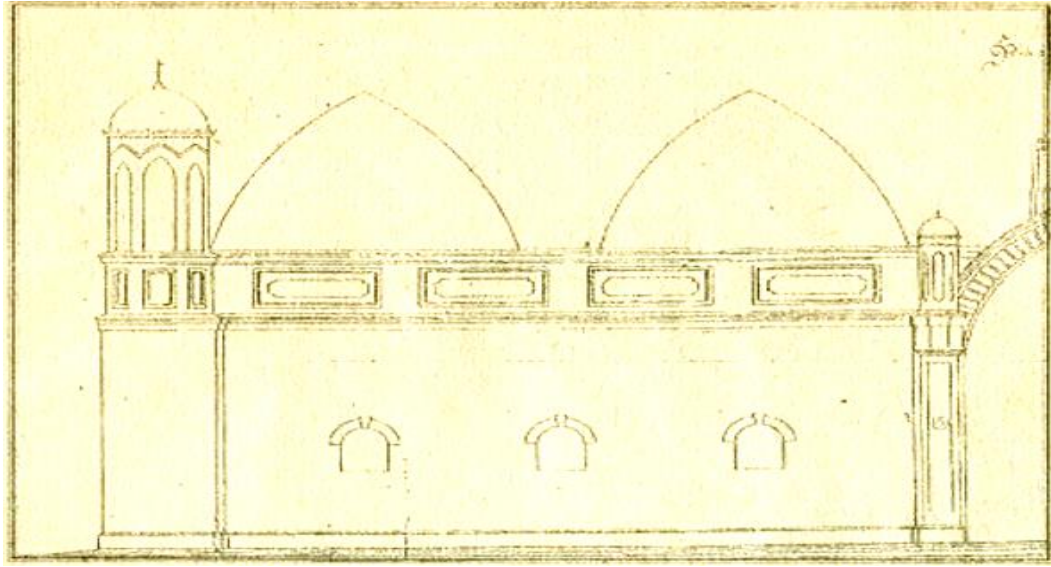
²² Serik Akilbek, "Mavzoley Aristanbaba v Svete Novih Dannih", *Seriya Obshestvennih Nauk*, İzvestiya NAN RK 2009, s. 87-92.

²³ Akilbek, s. 90.

²⁴ Kozha, *Aristanbab Jane...*, s. 16.

pişmişlikte tuğlalar bulunmaktadır. Türbede, tipik Kırgız (yazar: Kazak) çadırı tepesi şeklinde, dikdörtgen üzerine oturtulmuş iki kubbe vardır. Türbe yaklaşık 2 arşın (yaklaşık 4,26 m) yüksekliğindedir ve muhtemelen en eski 2 ahşap sütunla desteklenmektedir. Atmosferin etkilerinden dolayı, ahşabın üst ve alt kısımları ilk şekillerini iyi korumuş durumdadır ve oyma izleri taşımaktadır. Orta kısımlar ise yıpranmış olup uç kısımlara göre daha kalın ve orijinal bir yapı ortaya koymaktadır. İçeride türbe iki bölüme ayrılmaktadır. Büyük bölümünde namaz kılınacak alan ve Arslan Baba'nın öğrencilerinin mezarları bulunmaktadır. Küçük bölümünde ise Arslan Baba'nın kendi mezarı yer almaktadır. Mezar taşları çift eğimli çatıyla kaplanmış ve dikdörtgen şeklindedir. Mezarlar tuğlalardan inşa edilip alçıyla sıvanmıştır (alevitr). Ne türbede ne de mezar taşlarında herhangi bir yazı bulunmaktadır. Türbenin ikinci bölümünün girişinin üzerinde, Muhammed Peygamber'in ayakkabısının resmi ve kutsal sözler içeren basılı gravürler asılıdır. Bu açıklamalar, türbenin 20. yüzyılın başındaki görünüşü hakkında bilgi vermektedir²⁵

Araştırmacı M. Kozha'nın 1996 yılında yayımladığı eserinde, Arslan Baba Türbesi'nin 1911 yılındaki görünüşünü ortaya koyan resimler bulunmaktadır. Muhtemelen bu resimler, 1909 yılında yapılan restorasyondan sonra çizilmiştir (Foto 3-4)²⁶.

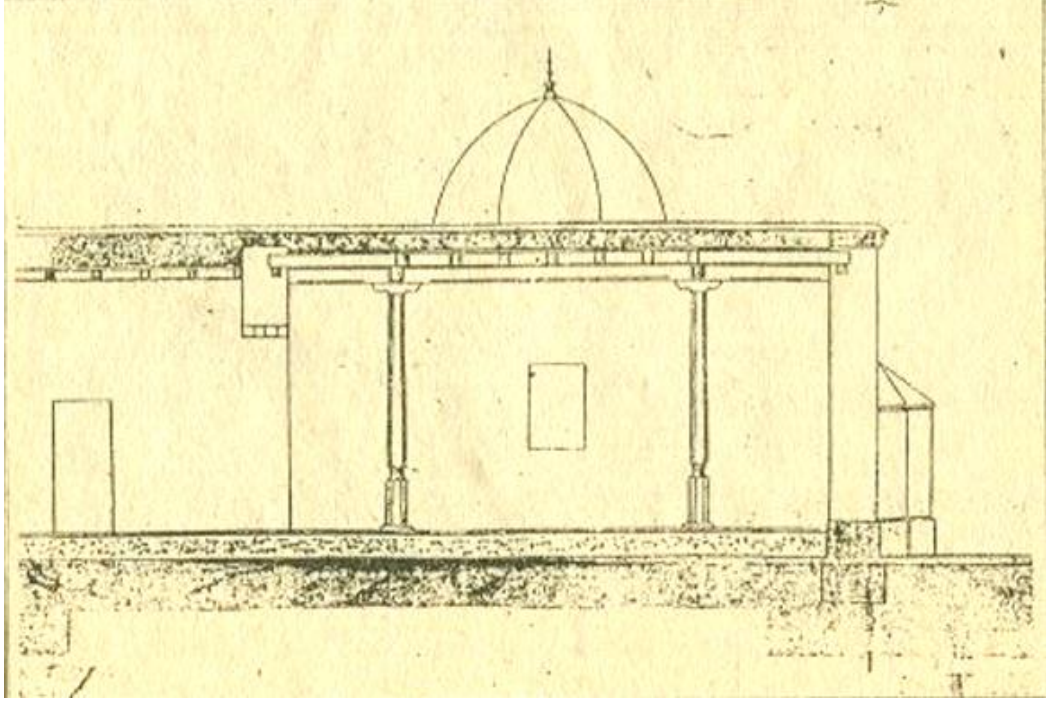

4.Fotoğraf: Arslan Baba Türbesi'nin 1911 yılındaki fotoğrafı.

²⁵ Kastane, s. 179.

²⁶ Kozha, *Aristanbab Jane...*, s. 39-40.

5.Fotoğraf: Arslan Baba Türbesi'nin 1911 yılındaki fotoğrafı.

Arslan Baba Türbesi hakkında yazılan araştırma makaleleri üzerinde durulacak olursa, M. Kozha adlı yazarın *Aristanbab Kesenesi* “Arslanbaba Türbesi” adlı bir makalesi mevcuttur. Bu makalede de yazarın yukarıda bahsettiğimiz bilgileri tekrar edilmektedir. 2019 yılında yayımlanan makalesinde yazar, türbe ile ilgili güncel bilgileri de dile getirmektedir²⁷.

Türbenin mimari yapısı ile ilgili açıklama yapanlar arasında Yu.A. Yolgin adlı araştırmacı da yer almaktadır. O, kendi araştırmasında türbenin en önemli kısmının Arslan Baba'nın kabirhanesi olduğunu söylemiş ve bu odanın kare (dikdörtgen) şeklinde olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu araştırmacı, Arslan Baba Türbesi'nde onun şakirtleri Hermet-Azira, Karga Baba ve Laşın Baba adlı şahısların mezarlarının bulunduğunu zikretmektedir. Ayrıca yazar, türbenin mimari yapısı üzerinde dururken birçok açıklama yapmış ve özellikle dikkat çekici olan yönü, yazarın türbenin son inşasının modern inşaat yöntemlerinden ve Sovyet Rus inşaat yöntemlerinden etkilendiğini veya farklı mimari stillerden öğeleri bir araya getirerek özgün bir yapı oluşturmaya çalışıldığını vurgulamaktadır²⁸.

Arslan Baba'nın mezarının yanında şakirtlerinin mezarlarının bulunduğunu G.M.Mustafina da doğrulamaktadır²⁹. Söz konusu bilgileri K.Baypakov adlı yazar da belirtmektedir. Yazar, kendi eserinde türbede Arslan Baba'nın ve onun şakirtlerinin mezarlarının bulunduğunu doğrulamaktadır³⁰.

Yukarıda incelediğimiz eserlerin hepsi, Arslan Baba'nın kabirhane girişinde bulunan mezarların onun şakirtlerine ait olduğunu savunmaktadır. Bütün yazarlar bu

²⁷ Mukhtar Kozha, “Aristanbab”, *Turkistan Ruhaniyat Besigi* Lingvo-Olketanu entsiklopediyasi, Nurnama, Yıl: Nur-Sultan 2019, s. 58-60.

²⁸ Yolgin, s. 147-162.

²⁹ Mustafina, s. 71.

³⁰ Baypakov, *İslamskaya Arheologičeskaya...*, s. 61-62.

konuda hemfikiridir, bu nedenle bahsi geçen küçük mezarların Arslan Baba'nın şakirtlerine ait olduğu kanaatindeyiz. Çünkü araştırmacılar, türbenin bulunduğu bölgenin yerli halkından, yaşlı insanlardan ve şamdancılardan topladıkları bilgilerden hareketle söz konusu kabirlerin Arslan Baba'nın şakirtlerine ait olduğunu tespit etmişlerdir.

Arslan Baba Türbesi hakkında detaylı araştırma yapanlar arasında V.L. Voronina adlı araştırmacı da yer almaktadır. Yazar, türbe hakkında makale yazarak bulunan süslemelerin çizimlerini sunmuştur. Ayrıca yazar, Orta Asya ve Kazakistan'da bulunan sütunları analiz ederek Arslan Baba Türbesi'nin özelliklerini vurgulamıştır. Yazar, daha önce araştırma yapan bilim insanlarının eserlerini incelemiş ve türbede bulunan eski sütunların ölçülerini vermiştir. Dolayısıyla, söz konusu eser önemli bir kaynak niteliğindedir³¹.

1987 yılında *'Bilim jane Enbek* (Bilim ve Emek) adlı dergide M. Sembin'in Arslan Baba Türbesi ile ilgili makalesi yayımlanmıştır. Yazar, kendi araştırmasında kendisinden önce araştırma yapanların eserlerini incelemiş ve kendi görüşünü ortaya koymuştur. Özellikle yazar, Arslan Baba Türbesi'nde sütunlarda bulunan süslemeleri analiz ederek Ayak-Kamir adlı türbede bulunan süslemelerle benzerlik gösterdiğini vurgulamıştır³².

Yukarıda Arslan Baba Türbesi'nde ilk yapının 12. yüzyıla ait olduğu hakkında bahsetmiştik. Burada aslında yazarların görüşleri ikiye bölünmüş durumdadır. M. Kozha³³ ve Yu. A. Yolgin³⁴, 12. yüzyıla ait türbe yapısının olmadığını savunurken, S. Ş. Akilbek³⁵ adlı yazar ise ilk inşa yapısının 12. yüzyıla ait olduğunu vurgulamaktadır. M. Kozha'nın tespitine göre 11-12. yüzyıllarda İslam dini kurallarına göre mezarların üzerine türbe gibi mimari yapıların yapılmasına izin verilmemiş olabilir. Dolayısıyla M. Kozha, 12. yüzyıla ait türbe inşaatının olmadığını öne sürmüştür. Buna karşın, S. Ş. Akilbek, Ayşâ Bibi ve Ahmet Yesevi türbelerinin ilk inşa yapısının 12. yüzyıla ait olduğunu vurgulayarak Arslan Baba Türbesi'nde de 12. yüzyıla ait türbe inşaatının olduğunu savunmaktadır. Araştırmacı M. Kozha³⁶ ise 2019 yılında yeniden yazdığı makalesinde Arslan Baba Türbesi'nde 12. yüzyıla ait kalıntıların bulunduğunu dile getirerek yeni tespitlere karşı olmadığını göstermektedir. Çünkü M. Kozha, 12. yüzyıla ait türbenin olmadığını ilk kez 1996 yılında yazmış olduğu eserinde belirtmiştir.

K. Baypakov'un fikrine göre Arslan Baba türbesinde 14-15. yüzyıldan önce yapılan türbe inşaatı mevcuttur. Bununla ilgili K. Baypakov, *İslamskaya Arheologičeskaya Arhitektura i Arheologiya Kazahstana* "Kazakistan'ın İslami Arkeolojik Mimari ve Arkeolojisi" adlı eserinde de zikretmektedir. K. Baypakov, ilk önce yapılan türbenin cami hizmetinde olduğu ve daha sonra 14-15. yüzyıllarda bu yapı üzerinde ciddi bir inşaat işlemi yapıldığını savunmaktadır. Daha sonra 1860'lı yıllarda bu türbe depremden dolayı ciddi hasar görmüş ve yıkılmıştır; 1909 yılına gelindiğinde ise türbe restorasyon işlemi ile tekrar canlandırılmıştır³⁷. Bu eserle birlikte yazar yine

---

³¹ Voronina, s. 70-75.

³² Kozha, Aristanbab Jane..., s. 15.

³³ Kozha, Aristanbab Jane..., s. 15-16.

³⁴ Yolgin, s. 147-150.

³⁵ Akilbek, s. 87-92.

³⁶ Kozha, Aristanbab..., s. 58-59.

³⁷ Baypakov, *İslamskaya Arheologičeskaya...*, s. 61-62.

bir eseri *Kazakistannin Ejelgi Kalalari* “Kazakistan’ın Eski Şehirleri” adlı eserinde kısa olsa da türbe hakkında bahsetmektedir³⁸.

Arslan Baba Türbesi’nin kronolojisi ile ilgili bilgi sunan araştırmacılar arasında yine K. Baypakov ve Zh. K. Taymagambetov adlı yazarlar bulunmaktadır. Bu iki yazar, *Kazakistan Arheologiyasi* “Kazakistan Arkeolojisi” adlı eserlerinde Arslan Baba Türbesi’nin 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyıllar arasında yapıldığını savunmaktadırlar³⁹.

Bilimsel araştırmalar arasında R. B. Süleymenov’un yöneticiliği ile yazılan *Svod Pamyatnikov Istorii i Kultury Kazakhstana* “Kazakistan Tarih ve Kültür Anıtları Külliyyatı” adlı eser, türbe hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu kitapta 12. yüzyıllarda sadece mezarın olduğu, esas inşaatın 14-15. yüzyıllar arasında Emir Timur’un emriyle yapıldığı belirtilmektedir. Bu eserde verilen önemli bilgilerden biri de türbenin ilk yeniden inşasının 1415 yılına dayandığı söylenmektedir. Bu kitapta ayrıca türbenin 18. yüzyılda depremden dolayı yıkıldığı ve 1909 yılında restorasyon işlemiyle türbenin tekrar canlandırıldığı vurgulanmaktadır. 1971 yılına gelindiğinde türbe, yüksek yeraltı suyu seviyesi nedeniyle yine zarar görmüştür. Bahsedildiği üzere kabirhane ve camiden oluşan türbenin cami tarafı bu yıllarda ciddi hasar görmüştür⁴⁰.

G. M. Mustafina, *Predstavleniya Kulti i Obyrady u Kazahov* “Kazaklarda Kült ve Ritüel Temsilleri” adlı eserinde, restorasyon işlemleri yapıldıktan sonra 1990’lı yıllarda Arslan Baba Türbesi’ne tekrar cami statüsü verilmesi gibi konuların ele alındığını belirtmektedir.⁴¹ Görüldüğü üzere, bu bilgi, erken zamanlarda da Arslan Baba Türbesi’nin cami statüsüne layık görülmüş olduğunu göstermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz S. Ş. Akilbek adlı yazar da XVIII. yüzyılda depremde hasar gören Arslan Baba Türbesi’nin 1909 yılında restorasyon işlemiyle tekrar yapıldığını ve bu türbenin günümüze kadar ulaştığını savunmaktadır⁴². Tam buna benzer görüşte olan araştırmacılarından biri V. L. Voronina adlı yazardır. Yazar, kendi eserinde türbenin 14. yüzyılda Emir Timur’un emriyle yapılmaya başlandığını ve bu türbenin 18. yüzyılda hasar görüp yıkıldığını belirtmektedir. Daha sonra ise bu türbe, yazarın dediğine göre 1907 yılında restorasyon işlemiyle tekrar yapılmıştır. Yazarın söylediğine göre, 1971 yılında kompleks yine hasar görmüştür ve burada bulunan eski sütunlar açık havada bırakılmıştır⁴³.

Araştırmacıların asır ve yıl gösteriminde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, K. Baypakov kendi eserinde Arslan Baba Türbesi’nin 1860 yılında yıkıldığını savunmaktadır; V. L. Voronina ve S. Ş. Akilbek gibi araştırmacılar ise Arslan Baba Türbesi’nin 18. yüzyılda depremde yıkıldığını öne sürmektedir. Bunlara bakarak, biz Arslan Baba Türbesi’nin tam olarak ne zaman depremde hasar gördüğünü söylemenin zor olduğunu, yapılan araştırmalarda bu konu ile ilgili iki farklı görüş olduğunu bir kez daha hatırlatmak istemekteyiz.

Arslan Baba Türbesi hakkında en önemli bilgileri sunan A. Çerkasov adlı araştırmacının tespitine göre, türbe uzun süredir hasar görmüştür. Türbede yapılmış olan süslemelerin çoğu duvarın iç kısmına yapılmıştır. Dolayısıyla süslemelerin bazıları

³⁸ Karl Baypakov, *Kazakistannin Ejelgi Kalalari*, Aruna Ltd, Almaty 2007, s. 193, 353.

³⁹ Karl Baypakov, Zhaken Taymagambetov, *Kazakistan Arheologiyasi*, Almaty 2009, s. 373.

⁴⁰ Kamalova, Tuyakabaeva, s. 133.

⁴¹ Mustafina, s. 57.

⁴² Akilbek, s. 89.

⁴³ Voronina, s. 70-74.

korunmuş durumdadır.⁴⁴ Arslan Baba Türbesi'ne yapılan restorasyon işlemi ile ilgili ilginç bir bilgi, İ. A. Kastane'nin 1910 yılında yayımladığı eserinde şu şekilde geçmektedir:

Kalenin güneybatısında bir verst(Yazar: yaklaşık 1066 metre) uzaklıkta bulunan cami, Müslüman bir aziz Arslan Baba'nın mezarının üzerinde inşa edilmiştir. Bu cami daha sonraki döneme ait olup, imam Nar-Muhammed Aziz-Arslanbayev'in dediğine göre 40 yıl önce inşa edilmiştir. Timur tarafından inşa edilen eski cami ise bir depremde yıkılmıştır⁴⁵.

Yukarıda dikkat etmemiz gereken noktalardan biri eserin 1910 yılında yayımlanmış olmasıdır. Ancak Yu. A. Yolgin'in tespitine göre, İ. A. Kastane, Arslan Baba Türbesi'ne 1904 yılında gitmiş ve Arslan Baba Türbesi'nin 1860-1870 yıllarında inşa edilmiş halini görmüştür. Yu. A. Yolgin'in dediğine göre, 1909 yılında yapılan restorasyon işleri kaçınılmazdır. Çünkü türbenin girişinde Hicri 1327, Miladi 1909 yılında yapıldığına dair bir yazı bulunmaktadır.⁴⁶ Araştırmacıların çoğu zaten bu yazıya göre türbenin 1909 yılında inşa edildiğini söylemektedir.

Arslan Baba Türbesi büyük ve önemli bir mimari kompleks niteliğindedir, bu yüzden türbe ile ilgili yazılan kitap ve makaleler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örnek eserlerden biri D. Taleev'in *Aristanbab Kesenesi* "Arslanbaba Türbesi" konulu bölümüdür. Bu kaynakta türbe hakkında açıklamalar ve bilgiler oldukça detaylı verilmiştir. Ayrıca yazar, kendi eserinde A. Çerkasov, İ. T. Poslavskiy adlı araştırmacıların türbe ile ilgili yazdıkları eserlerini analiz ederek kendi görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca yazar, türbenin ölçüleri, mimari yapısı ve tekrar onarım çalışmaları hakkında detaylı bilgi vermiştir.⁴⁷ Söz konusu eserde yine yukarıda bahsettiğimiz bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla eserin içeriği ile ilgili kısaca bahsetmek yeterli olmaktadır.

Sonuç

Arslan Baba Türbesi, Güney Kazakistan eyaleti, Otrar bölgesinde yer alan Orta Çağ'a ait bir mimari yapıdır. Kaynaklarda Ahmet Yesevi'nin din hocası olarak bilinen Arslan Baba'nın Orta Çağ'da yaşadığı ve İslam dininin büyük âlimlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Arslan Baba Türbesi, günümüzde Güney Kazakistan'ın önemli mimari komplekslerinden biri olmakta ve her yıl türbeyi çok sayıda ziyaretçi gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre Arslan Baba'nın 12. yüzyılda vefat ettiği ve bu dönemde mezarının başına bir türbe yapıldığı belirtilmektedir. Türbe ile ilgili yapılan ilk araştırmalarda 12. yüzyıla ait kalıntıların olmadığı belirtilmiştir. En son yapılan araştırmalarda ise 12. yüzyıla ait kalıntıların var olduğu ispatlanmış ve bu tespit birçok araştırmacı tarafından kabul görmüştür. Bu durum, Arslan Baba'nın dönemin saygın kişilerinden biri olduğunu göstermektedir. Araştırmacıların tespitlerine göre 12. yüzyılda yapılan türbenin yerine 14-15.yüzyıllarda Emir Timur'un emriyle yeniden bir türbe inşa edildiği söylenmektedir. Söz konusu bilgi halk arasında da sözlü kaynak olarak aktarılmaktadır. Halk arasında yaygın olan bu efsanede Emir Timur'un 14-15.yüzyıllarda hem Ahmet Yesevi Türbesi'ni hem de Arslan Baba Türbesi'ni yaptırdığı

⁴⁴ Voronina, s. 70-74.

⁴⁵ Kastane, s. 178.

⁴⁶ Yolgin, s. 147-150.

⁴⁷ Dokey Taleev, "Aristanbab Kesenesi". *Otrar. Entsiklopediya*. Ed. Aytbayuly O, Arys, Almaty 2005, s. 87-88.

söylenmektedir. Araştırmacıların çoğu bu konuda hemfikirdir ve birçok kaynakta bu bilgiye rastlamak mümkündür. Sözlü kaynaklardan alınan bilgilere göre 14-15.yüzyılda yapılan türbenin 18. yüzyılda deprem sonucunda yıkıldığına inanılmaktadır. Hatta bu bilgiye birçok araştırmacı türbe ile ilgili eserinde yer vermektedir. 18. yüzyılda yıkılan türbenin akıbetiyle ilgili bilgilere rastlayamadık. Ancak 20. yüzyılın başında şamdancılardan kayda geçirilen bilgiler, Arslan Baba Türbesi'ne yaklaşık 1860-1870'li yıllarda restorasyon işleminin yapılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. 1909 yılına gelindiğinde Arslan Baba Türbesi'nde ciddi bir restorasyon işleminin yapıldığı bilinmektedir. Günümüzdeki türbe yapısının 1909 yılında yapılan restorasyon sonucunda elde edildiğine inanılmaktadır. Bu bilgi, güvenilirliği yüksek bir bilgi olmaktadır. Çünkü söz konusu bilgi, türbenin girişinde yazılı halde günümüze kadar ulaşmıştır. Bizim görüşümüze göre ve faydalandığımız kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre hem 1860-1870'li yıllarda hem de 1909 yılında restorasyon işlemi yapılmış olma ihtimali yüksektir. Çünkü yaklaşık 1903 yılında türbeyi ziyarete giden arkeologlar heyeti, o zamanki türbenin mimari yapısı ile ilgili bilgi vermektedir. Bu durum, 1909 yılında yapılan restorasyondan önce de türbenin varlığını göstermektedir. 1909 yılında yapılan ciddi restorasyon işlemi kaçınılmazdır. Dolayısıyla günümüzdeki türbe yapısının 1860-1870 yıllarında ve 1909 yılında yapılan restorasyon sonucu elde edildiğini söylemek mümkündür.

Yaptığımız bu araştırmada Kazakça ve Rusça kaynaklar incelenmiştir. Bazı kaynaklarda olan yıl ve asır karmaşıklığından kurtulmak amacıyla kaynaklarda türbe ile ilgili verilen tüm bilgilerin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Makalemizdeki başlıca amaçlardan biri Arslan Baba Türbesi ile ilgili bilgi boşluğunu doldurmaktır. Yapılan bu araştırma ile birlikte bilim dünyasına katkı sağlandığı kanaatindeyiz ve bu türbe ile ilgili ileride daha çok araştırma yapılacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

Akilbek, Serik, “Mavzoley Aristanbaba v Svete Novih Dannih”, *Seriya Obshestvennih Nauk, İzvestiya NAN RK*, Sayı: 1, 2009, s. 87-92.

Baypakov, Karl, Taymagambetov, Zhaken, *Kazakistan Arheologiyasi*, Almaty 2009.

Baypakov, Karl, *İslamskaya Arheologičeskaya Arhitektura i Arheologiya Kazahstana*, Almaty 2012.

Baypakov, Karl, *Kazakistannin Ejelgi Kalalari*, Aruna Ltd, Almaty 2007.

Kamalova, Gulnara, Tuyakbaeva, Bayan, “Mavzoley Aristan-Bab”, *Svod Pamyatnikov İstorii i Kulturi Kazahstana*, Ed. Kazak Ensiklopediyasi, Almaty 1994.

Kastane, İosif, *Drevnosti Kirgiziskoy Stepi i Orenburgskogo Kraya*, Orenburg 1910.

Kozha, Mukhtar, *Aristanbab Jane Onin Kesenesi*, Jibek Jolı, Shymkent 1996.

Kozha, Mukhtar, *Ortagasirlik Otirar: Anizdar, Dereker, Zertteuler*, Turan Baspasi, Turkistan 2006.

Mustafina, Raushan, *Predstavleniya, Kulti, Obryadi u Kazahov*, *Kazak Üniversitesi*, Alma-Ata 1992.

Nurbekov, Zh. vd., *Kozha Ahmet Yasauı Kesenesi, Effekt*, Almaty 2015.

Prozorov, Stanislav, *İslam Na Territorii Bivşey Rossiyskoy İmperii. Ensiklopedičeskiy Slovar, Vostočnaya Literatura*, 3. Basım, Moskva 2001.

Taleev, D., “Aristanbab Kesenesi”, *Otirar. Entsiklopediya*, Ed. Aytbayuly, O., Arys, Almaty 2005.

Tuymebaev, Zhanseit, *Turkistan Ruhaniyat Besigi*. Lingvo-Olketanu entsiklopediyasi, Nurnama, Nur-Sultan 2019.

Voronina, Veronika, “Kolonne iz Otrara”, *Drevnosti Kazahstana*, Ed. Kemal Akişev, Almaty 1975.

Yolgin, Yu. A., “Ob Arhitekture Mavzoleya Meçeti Aristan-bab”, *İzvestiya Natsionalnoy Akademii Nauk Respubliki Kazahstan*, 2012, s. 147-162.

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185

Makale Geliş | Received: 23.01.2025

Makale Kabul | Accepted: 22.05.2025

Atıf | Cite as: Galip Bingöl-Hasan Çopur, “Alâeddin Keykubad’ın Abbâsî Halifeleri İle İlişkileri: Siyasi, Askeri ve Manevi Bağlar”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 17-26.DOI: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1625896>**ALÂEDDİN KEYKUBAD’IN ABBÂSÎ HALİFELERİ İLE İLİŞKİLERİ:
SİYASİ, ASKERİ VE MANEVİ BAĞLAR**Galip BİNGÖL* Hasan ÇOPUR** **Öz**

Alâeddin Keykubad ve Abbâsî Hilafeti arasındaki ilişkiler, karşılıklı saygı ve iş birliği temelinde şekillenmiştir. Halife Nâsır Lîdinillâh, Alâeddin Keykubad’ın tahta geçişini onaylamak için Şeyh Sühreverdî’yi Konya’ya göndererek, padişah menşuru ve hil’at ile birlikte Sultan’a manevi destek sunmuştur. Keykubad, Şeyh Sühreverdî’yi büyük bir özenle karşılamış ve Abbâsî hilafetinin manevi değerlerine olan saygısını göstermiştir. Bu süreçte, Keykubad’ın İdarî sistemi adaletli ve merhametli bir yönetim anlayışına dayalıdır. Halife Nâsır’ın ölümünün ardından, Alâeddin Keykubad’ın yönetimindeki Selçuklu Devleti, Moğol tehdidine karşı büyük bir savunma hazırlığı yapılmıştı. Halife Nâsır, Moğolların ilerlemesi karşısında Keykubad’dan askeri destek istemiş ve Sultan, barışçıl bir çözüm önererek Halife’nin talep ettiği askeri yardımı sağlamıştır. Ayrıca, Abbâsî Hilafeti ile ilişkileri, Alâeddin Keykubad’ın Halife el-Müstansır döneminde de devam etmiştir. Halife, Keykubad’a “Sultân-ı A’zam” gibi ünvanlar vererek onu onurlandırmıştır. Keykubad, Halife’nin desteğiyle başarılı bir dış politika izlemiş, ancak 1237’deki ölümünden sonra Abbâsî Hilafeti ile ilişkiler sonlanmıştır. Makalede, Alâeddin Keykubad ile Abbâsî Hilafeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu ilişkilerin, karşılıklı saygı ve iş birliği temelinde şekillendiği, Keykubad’ın yönetim tarzı ve Abbâsî Hilafeti ile olan güçlü bağlarının Selçuklu Devleti’nin dış politikasındaki rolü ele alınmaktadır. Ayrıca, Halife Nâsır ve Keykubad’ın birbirlerine verdikleri desteğin, siyasi ve dini açıdan nasıl bir denge oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır Lîdinillâh, Eyyübîler, Moğollar, Celâleddin Hârizmşah.

**ALĀ AL-DĪN KAYQUBĀD’S RELATIONS WITH THE ABBASID CALIPHS:
POLITICAL, MILITARY, AND SPIRITUAL TIES****Abstract**

The relationship between Alâeddin Keykubad and the Abbasid Caliphate was based on mutual respect and cooperation. Caliph al-Nasir li-Din Allah sent Sheikh Suhrawardi to Konya to approve Alâeddin Keykubad's ascension to the throne, offering the sultan a certificate and a robe, along with spiritual support. Keykubad warmly welcomed Sheikh Suhrawardi and demonstrated his respect for the spiritual values of the Abbasid Caliphate. During this period, Keykubad's style of governance was

* Dr., University of Toronto, Anne Tanenbaum Centre for Jewish Studies, bingolga.bingapl@utoronto.ca, Orcid: 0000-0002-3664-345X

** Uzman, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, hasancopur3@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1458-4946,

grounded in just and equitable rule. After the death of Caliph al-Nasir, the Seljuk Empire, under the leadership of Keykubad, made significant preparations to defend against the Mongol threat. Faced with the Mongol advance, Caliph al-Nasir requested military assistance from Keykubad, and the Sultan, proposing a peaceful solution, provided the requested military support. Furthermore, the relationship between the Abbasid Caliphate and Alâeddin Keykubad continued during the reign of Caliph al-Muntasir. The Caliph honored Keykubad with titles such as "Sultan al-A'zam." With the support of the Caliph, Keykubad pursued a successful foreign policy, but after his death in 1237, relations with the Abbasid Caliphate came to an end. This article aims to examine the relationship between Alâeddin Keykubad and the Abbasid Caliphate, highlighting how it was shaped by mutual respect and cooperation. It discusses Keykubad's governance style and the strong ties between him and the Abbasid Caliphate, as well as the role these relations played in the foreign policy of the Seljuk Empire. Additionally, the article emphasizes how the support exchanged between Caliph al-Nasir and Keykubad created a balance in both political and religious terms.

Keywords: Alaeddin Keykubad, Caliph al-Nasir li-Din Allah, Ayyubids, Mongols, Jalal ad-Din Khwarazmshah.

Giriş

Abbâsîler (750–1258), Hz. Peygamber'in küçük amcası Abbas bin Abdülmuttalib'in soyundan gelmeleri dolayısıyla İslam dünyasında dinî meşruiyetini güçlü bir şekilde kuran bir hanedan olarak, Emevîler'in ardından hilafet makamını devralmışlardır. Bu hanedanın kuruluşundan itibaren güçlenme, yayılma, zayıflama ve korunma süreçlerinin her aşamasında Türkler, yalnızca askeri bir unsur olarak değil, aynı zamanda siyasî ve idarî yapının vazgeçilmez ortakları olarak belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle Abbâsî hilafeti ile Türk unsurlar arasında gelişen bu çok yönlü ilişki, zamanla hilafetin ayakta kalmasında ve dış tehditlere karşı savunulmasında hayati bir öneme kavuşmuştur. Bu bağlamda Türkler, sadece Abbâsî hilafetinin hizmetinde görev yapan savaşçılar değil, aynı zamanda halifeliğin kaderini şekillendiren stratejik aktörler hâline gelmişlerdir. İlerleyen yüzyıllarda, özellikle Selçuklu Sultanlığı döneminde bu ilişkiler yeni bir boyut kazanmış; halife ile sultan arasında kurulan güç dengesi, İslam dünyasında siyasî otoritenin yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır¹. Abbâsî halifelerinin Türklerle kurdukları dostane ilişkiler, hilafet kurumunun saygınlığının ve kutsallığının korunmasına katkı sağlamaktan başka bir sonuç doğurmamıştır². Türkiye Selçuklu sultanları, Abbâsî hilafetini her zaman İslam dünyasının manevi lideri olarak kabul etmiş ve bu hilafetin taşıdığı kutsiyet ile manevi değerlerine saygı göstererek destek olmuştur. Özellikle Alâeddin Keykubad, Abbâsî Hilafeti ile saygıya dayalı, yardımlaşma ve barış odaklı güçlü bir diyalog kurmuştur.

¹ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 1998, s. 8-11.

² Abbâsî halifeleri, Türklerle pek çok kez dünyevi hâkimiyet konusunda çatışmalara girmiştir ve her zaman dostane bir ilişki içinde olmamışlardır. Bu tür yaralayıcı çatışmaların ilki, 9. yüzyılın ortalarından itibaren, halifelerin bünyesinde görevli Türk komutanlarıyla yaşanmıştır. (Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 2000, s. 163). Ayrıca, XI. yüzyıl ortalarında, Selçuklulara devrettikleri dünyevi hâkimiyeti tekrardan geri almak amacıyla, XII. yüzyılda Irak Selçukluları (1118-1194) ile çatışmışlardır (Köymen, s. 194-204). Diğer bir çatışma ise, Irak Selçuklu Devleti'ni sona erdiren (1194) Hârizmşahlar ile Halife Nâsır (1180-1225) arasında yaşanmış, oldukça sert bir hal almıştır (Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2000, s. 143, 220). Ancak, bu tür çatışmalar Türkiye Selçuklu hükümdarları ile yaşanmamıştır; aksine, Türkiye Selçukluları ile Halifeler arasındaki ilişkiler her zaman olumlu bir seyir izlemiştir.

1. Alâeddin Keykubad'ın Siyasî Meşruiyetinin Tesisi Sürecinde Abbâsî Hilâfeti'nin Rolü

Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtına geçtiğinde, Abbâsî Hilafeti'nin başında 65 yaşındaki Halife Nâsır Lîdinillâh, (1180-1225) bulunuyordu³. Zümrüt adlı Türk hanımın oğlu olan Halife Nâsır, Alâeddin Keykubad'ın tahta geçtiğini duyduktan sonra, İslam dünyasının dini lideri olarak, Şeyhülislâm Şihabüddin Ömer b. Muhammed el- Sühreverdî'yi,⁴ padişah menşuru, kılıç, mühür, hil'at ile başkent Konya'ya göndermiştir (617/1220). Şeyh Sühreverdî, Halife'nin isteği doğrultusunda Bağdat'tan ayrılarak Konya'ya doğru yola çıkmıştır. Bu haberi duyan Alâeddin Keykubad, hilafete duyduğu hürmet ve saygı gereği, Şeyh Sühreverdî'yi Konya-Aksaray yolu üzerindeki Zincirli Han mevkiinde karşılamak için hassa askerleriyle yola çıkmıştır. Şeyh Sühreverdî kısa süre sonra hedeflenen yere ulaşmıştır. Alâeddin Keykubad, onu son derece iyi bir şekilde karşılamış, Halife'ye duyduğu saygı gereği, Şeyh Sühreverdî ile görüşmeyi en büyük ikram olarak kabul etmiştir. Alâeddin Keykubad, karşısındaki kişinin kendisine yabancı olmadığını fark etmiştir. Bir gece, tutuklu bulunduğu dönemde rüyasında gördüğü ve ona saltanatı müjdeleyen, bağlarını çözen kişinin Şeyh Sühreverdî olduğunu anlamıştır. Bu vaziyet, Alâeddin Keykubad'ı derinden etkilemiş ve tarihçi İbn Bîbî'nin eserinde, o kadar güçlü bir duyguya kapıldığı belirtilmiştir ki, saltanatı bırakıp hırka giyerek Şeyh Sühreverdî'nin hizmetine girmeyi düşünmüştü⁵. Ancak 17 yıl süren saltanatı boyunca, iyi yönetimi sayesinde Anadolu halkına güvenli ve ekonomik açıdan gelişmiş sınırlar sunan Sultan Alâeddin Keykubad, Şeyh Sühreverdî tarafından önerilen tasavvuf yoluna girmesi yönündeki isteği reddedildi. Bunun yerine, Şeyh ona insafli ve adaletli bir yönetim sürdürmesi tavsiyesinde bulundu. Bu noktada I. Alâeddin Keykubad'ın nasıl sultan olduğunu hatırlamak önemlidir. Alâeddin Keykubad, zamanında ona karşı muhalif bir tavır sergileyen emirlerin ve divan üyelerinin korkularına ve endişelerine karşı sergilediği basiret

³ Halife Nâsır Lîdinillâh, halifelik makamına geçtiği dönemde, Bağdat ve Irak'ın küçük bir bölümünü içine alan topraklarda hem iç hem de dış tehditlerle karşı karşıya kalan Abbâsî Hilafeti'nin güvenliğini sağlamak amacıyla fütüvvet teşkilatlarını, İslam dünyasında yaygın ve beğenilen bir kuruluş olan bu yapıyı, hilafet bünyesinde birleştirdi. Toplumsal yaşantı kurallarını, eğitim ve terbiye ilkelerini, askeri boyutları, can ve mal güvenliğine yönelik tutumları ve adaletin yerleşmesi için gösterdiği çabalarla bu teşkilat, Hilafetin dini otoritesini pekiştirmeyi ve yaymayı amaçladı. Fütüvvet teşkilatının tek elden kontrol edilmesiyle, Nâsır Lîdinillâh, siyasi varlığını ve dini otoritesini korumayı hedefledi. Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus da bu teşkilata katılmaya davet edilen hükümdarlardan biri oldu ve Halife Nâsır, Keykâvus'a teşkilatın üyeliğini belirten bir Fütüvvet-name göndererek, teşkilatın sembolü olan Fütüvvet-şalvarı ve hırkasını takdim etti. Bu süreçte, Alâeddin Keykubad'ın da bu teşkilatın içinde yer alacağına tanık olacağız. Hamdullah b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Nasır Müstevfî Kazvinî, *Tarih-i Güzîde* (Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Emir-i Kebir, 1387, s. 366; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK, Ankara 1997, s. 64; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK, Ankara 1997, s. 177-182; F. Taeschner, Nâsır Li-dinillâh. *İ.A. M.E.B.*, C. IX, İstanbul 1964, s. 92.

⁴ Şihabüddin Ömer b. Muhammed el-Sühreverdî (d. 1145 - ö. 1234), 1145 tarihinde İran'ın Cibâl eyaletinde yer alan Sühraverd nahiyesinde doğmuş ve Şafii mezhebine bağlı önemli bir tasavvuf âlimi ve düşünürüdür. Abbasi Halifesi Nâsır Lîdinillâh, (1180-1225) tarafından sarayına kabul edilen Sühreverdî, burada sufilerin başkanı olarak görev almıştır. 1220 yılında Halife Nâsır tarafından Alâeddin Keykubad'a elçi olarak gönderildiğinde takriben 75 yaşındadır. Dönemin büyük filozoflarından biri olarak kabul edilen Sühreverdî, sufiliğin kurallarını derleyip bir araya getirdiği fütüvvetname (ilmihal) ilkelerini, Alâeddin Keykubad'ın kabul etmesiyle onu tasavvuf yoluna yönlendirecektir. Şeyh Sühreverdî hakkında detaylı bilgi için bkz. Rıfat İlhan Çelik, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 87-93; Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî, *Avârîfî'l-Meârif*, Farsçaya çev. Ebu Mansur b. Abdumumin İsfahânî, Şirket-i İntişârât-ı İlm-i Ferhengî, Tahran 1374, s. 12; Cemâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. M. S. Tayşi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1999, s. 6; Çağatay, s. 19-20; Kamer-ul Hudâ, *Şihabeddîn Ömer Sühreverdî*, çev. Tahir Uluç, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 31; Ebu'n Necip Sühreverdî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyâsetü'l-Mülûk*, çev. Nahifi Mehmet Efendi, Tercüman Yayınları, İstanbul, s. 7.

⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alaiyye*, Selçukname, çev. Mürsel Öztürk, I.T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Ankara 1996, s. 249.

sayesinde, yaklaşık 7,5 yıl süren tutukluluk döneminin ardından tahta çıkmıştı. Bu sebeple, başlangıçta hiçbir umudu yokmuş gibi görünse de, devletine altın çağını yaşatacak, halkı için güvenlik ve ekonomik açıdan gelişmiş bir ülke kuracak, adalet arayanları savunarak ve zulümden kaçanları koruyarak Allah'ın inayetiyle sultan olarak tarihe geçecekti.

Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır'ın elçisi olarak Konya'ya gelen Şeyh Sühreverdî'yi Zincirli mevkiinde karşılayarak, beraber hoş bir sohbet eşliğinde Konya'ya giriş yaptı. Yolculuk nedeniyle yorgun düşen Şeyh, dinlenmesi için bir misafirhaneye yerleştirildi. Ertesi sabah, ziyaret saltanat makamında devam etti. Bu esnada Şeyh Sühreverdî, Halife'nin gönderdiği ve büyük bir önem atfeden saltanat hil'atını ve sarığını Alâeddin Keykubad'a giydirdi. Ardından, saray geleneğine uygun olarak Keykubad'ın sırtına dört defa değnekle dokundu ve ona hakkaniyet ve şeriat kurallarından ayrılmayacağına dair yemin ettirdi. Daha sonra tören, Alâeddin Keykubad'ın resmen Selçuklu tahtına oturtulması ile devam etti. Merak uyandıran bu merasim, Alâeddin Keykubad'ın Halife tarafından hediye edilen çok kıymetli taşlarla süslenmiş bir Arap atına binmesiyle ve Bağdat'tan gelen altın ve gümüş tabaklardaki paraların halka saçılmasıyla devam etti. Daha sonra Keykubad, Halife'nin kendisine hediye ettiği atıyla Şeyh Sühreverdî'nin eşliğinde, saltanatın maddi sembolleri olan çetr,⁶ sancak⁷ ve mehter takımı⁸ eşliğinde bir gezintiye çıktı⁹.

Alâeddin Keykubad, misafiri Şeyh Sühreverdî'nin Konya'da geçirdiği birkaç günü büyük bir özenle ve cömertlik içinde organize ederek Şeyh'in memnuniyetini sağladı. Halife'nin elçilik görevini başarıyla yerine getiren Şeyh Sühreverdî'yi misafirhanesinde sık sık ziyaret etti. Şeyh, bu süreçte devlet erkânı, ahiler ile halk tarafından da ziyaret edildi ve birçok kişiye hırka giydirerek tarikatının etkisini artırdı. Ayrılık zamanı geldiğinde Sultan, geleneklere uygun şekilde gönlünü almak ve ihtiyaçlarını karşılamak adına Şeyh'e, Hristiyan, Rum ve Ermeni topraklarından gelen vergilerden elli bin altın sultanî, yüz bin dirhem gümüş, Rum köleler, iğdiş atlar ve elbiselerle dolu sandıklar gönderdi. Ayrıca Şeyh'in gidişi sebebiyle bir merasim tertip ettiren Sultan, Zincirli Hanı'na kadar ona refakat etti. Burada kucaklaşarak hüznü bir şekilde vedalaştılar. Şeyh Sühreverdî'yi Malatya'ya kadar Sultan'ın önde gelen emirleri yalnız bırakmayarak yol boyunca ona eşlik etti¹⁰. Şeyh Sühreverdî, nihayet Bağdat'a

⁶ Çetr, maddi hükümdarlık alametlerinden biri olarak, "güneşten korunmak için baş üzerinde tutulan şemsiye veya güneşlik" anlamına gelir ve Sanskritçe kökenlidir. Türkiye Selçuklu hükümdarları, genellikle sefere çıktıklarında, alaylarla bir yere giderken ya da çeşitli uğurlama ve karşılama törenlerinde siyah çetr (saltanat şemsiyesi) kullanırlardı. Çetr, bu törenlerde hükümdarlık sembolü olarak büyük önem taşırdı. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK, Ankara 1988, s. 70-71; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK, Ankara 2007, s. 103-104, 109-110.

⁷ Sancak (Bayrak): Maddi hâkimiyet sembollerinden biri olan sancak, Selçuklularda iki türde kullanılmıştır. Bunlardan ilki, halifelerin saltanat menşuru ve diğer hükümdarlık alametleriyle beraber gönderdiği siyah bayraktır. Diğerisi ise Selçuklu hükümdarlarına özgü özel sancaktır. Özel sancakların rengiyle ilgili kesin bilgilere ulaşılamamış olmakla birlikte, bazı kaynaklarda ipuçları mevcuttur. Örneğin, İbn Bibi'ye göre 1226 yılında Kahta Kalesi'ni fetheden Selçuklu askerleri, Sultan Alâeddin Keykubad'a ait siyah sancağı kale burçlarına dikmiştir. İbn Bibi, I, s. 298; Uzunçarşılı, s. 73.

⁸ Mehter Takımı (Nevbetiyan): Selçuklularda hükümdarın maddi hâkimiyet sembollerinden biri olan mehter takımı, davul, zurna, kös, nakkare ve nefir gibi çalgılardan oluşan nevbet (bando) müziğiyle tanınırdı. Bu ekip, günde beş vakit namaz zamanlarında hükümdarın saray kapısı veya çadırı önünde özel bir müzik parçası icra ederdi. Ayrıca, hükümdarı karşılama törenlerinde ya da hükümdarın katıldığı gezinti alaylarında yer alırlardı. Örneğin, Sultan I. Alâeddin Keykubad, Şeyh Sühreverdî ile yaptığı gezintiye sancak ve çetr gibi hükümdarlık sembollerinin yanı sıra mehter takımını da dâhil etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz; Merçil, s. 122; Uzunçarşılı, s. 74.

⁹ İbn Bibi, I, s. 248-251.

¹⁰ Şeyh Sühreverdî Malatya'ya ulaştığında Bağdat'tan gelen ünlü mutasavvıf Şeyh Necmeddin Razi (Daye) ile karşılaştı ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'a hitaben yazdığı bir mektupla bu büyük mutasavvıfı Konya'ya gönderdi. Sultan'ın huzuruna çıkan Necmeddin Razi, kaleme aldığı eserini Alâeddin Keykubad'a takdim etti.

ulaşıp Halife Nâsır'ın huzuruna çıktığında, Sultan Alâeddin Keykubad'ın kendisine olan saygı ve bağlılık mesajlarını ilettiler. Halife, elçisinin gördüğü ilgi ve hürmetten son derece memnuniyet duydu. Bu vesileyle, Hilafet makamı Sultan'a olan manevi desteğini giderek artırdı. Her yıl Sultan'a onur göstergesi olarak yeni rütbe ve makam unvanları gönderilmeye başlandı¹¹.

2. Moğol İstilasası ve Halife Nâsır Lîdinillâh'ın Alâeddin Keykubad'dan Yardım İstemesi

Şeyh Sühreverdî'nin ziyaretinden sonra Alâeddin Keykubad, yaklaşmakta olan Moğol tehdidine karşı ülkenin savunma sistemini yenileme ve güçlendirme çalışmalarına başladı. Orta Asya'yı kasıp kavuran, 1220 baharında Horasan'dan Batı İran'a kadar yayılan Moğol istilasası, Anadolu, Irak ve İslam dünyasının diğer bölgelerinde yankılanmıştı. Bu gelişmeleri yakından takip eden Alâeddin Keykubad, doğu sınırlarında belirginleşen bu tehlikeye karşı harekete geçti ve Konya, Kayseri, Sivas gibi stratejik merkezlerdeki kaleleri güçlendirme kararı aldı. Bu kapsamda, Konya'nın dış surlarının inşası 618 (1221) tarihinde tamamlandı¹². Konya kalesinin inşasını tamamlayan Alâeddin Keykubad, devlet işlerini yürütmek üzere Kayseri'ye doğru yola çıktı. Kayseri'ye vardığında, Malatya beyleri tarafından gönderilen haberciler, Halife Nâsır Lîdinillâh'ın Muhiyeddin İbnü'l-Cevzî'yi¹³ elçi olarak gönderdiğini haber verdiler. Bu gelişme üzerine Alâeddin Keykubad, elçinin saygı ile karşılanması ve Sivas'a kadar ona refakat edilmesi için rehberler yolladı. Halife'nin elçiliğini yerine getirmek amacıyla Lala Kervansarayı'na kadar gelen İbnü'l-Cevzî, Alâeddin Keykubad tarafından karşılandı ve birlikte Konya'ya hareket ettiler. Konya'ya varışlarının ardından, yol yorgunluğu nedeniyle ilk günü istirahat ederek geçiren İbnü'l-Cevzî, ertesi sabah Sultan tarafından özel bir merasimle huzura kabul edildi. Merasim sırasında Halife'nin gönderdiği hediyeler elçi tarafından takdim edildi. Ardından, Alâeddin Keykubad, hilafet makamına olan bağlılığını sembolize eden sarık ve hil'at'ı giyerek tekrar tahta oturdu. Tören, üzerine altınların saçılmasıyla sona erdi ve devamında bir ziyafet düzenlendi. Ziyafetten sonra, İbnü'l-Cevzî Sultan'la hususi bir görüşme talep etti. Bu görüşme sırasında, Halife'nin kısa bir sürede ikinci bir elçi göndermesinin sebebi anlaşıldı. Halife, Hârizmşahları mağlup ederek batıya doğru hızla ilerleyen ve Bağdat sınırlarına giderek yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı Alâeddin Keykubad'dan destek

---

Sultan, bu değerli hediye karşısında cömert bir ödeme yaparak Necmeddin Razi'yi onurlandırdı ve ardından kendisini hilafet makamına geri gönderdi. İbn Bibi, I, s. 253.

¹¹ Münecceimbaşı, *Câmiü'd-Düvel II*, Selçuklular Tarihi, yay. ve çev. A. Öngül, I-II, İzmir, 2000/2001, s. 59; İbn Bibi, I, s. 251-253; Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 110-111; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 72; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul 2010, s. 351-352; Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003, s. 79-80; Hasan Çopur, "Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Komşu Devletlerle İlişkileri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Manisa, 2012, ss. 87-93.

¹² İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 133-134; İbn Bibi, I, s. 271-274. Mehmet Emin Şen-Galip Bingöl, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin," *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (December 2022): 381-92.

¹³ Muhiyeddin İbnü'l-Cevzî devrin Bağdat kadısı olarak görev yapmış, hitabeti ve bilgisiyle öne çıkan bir şahsiyettir. Halifelerin uluslararası ilişkilerde yetkin kişilerden elçi olarak faydalanması oldukça doğal bir durumdur. İbnü'l-Cevzî'nin Abbasi Halifesi Nâsır Lîdinillâh, tarafından Alâeddin Keykubad'a elçi olarak göndermesi, onun bu liyakate sahip olduğunu ortaya koyar. İbnü'l-Cevzî'nin diplomatik yeteneği sadece bu olayla sınırlı değildir. Aynı kişi, 1258 tarihinde Abbasi Halifesi el-Mustasım tarafından, Bağdat'ı kuşatan Hülagu Han'a (Cengiz Han'ın torunu ve İlhanlılar'ın ilk kurucusu) elçi olarak gönderilmiştir. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmış, Bağdat bu sırada Moğollar tarafından ele geçirilip yağmalanmış ve İbnü'l-Cevzî, hilafet makamının diğer ileri gelenleriyle birlikte katledilmiştir. İbn Bibi, I, s. 275.

olarak 2 bin süvariden oluşan bir ihtiyat birliği talep ediyordu¹⁴. Bu durum karşısında Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır Lîdinillâh'ın Moğol saldırısına karşı yardım talebini kabul etti ve elçi İbnü'l-Cevzî'ye, askerlerin çok kısa bir sürede toplanarak gönderileceğini bildirdi. Ancak, Keykubad bu durumu devletin ileri gelen devlet erkânı ve kumandanları ile istişare ettikten sonra daha geniş bir stratejik yaklaşım geliştirdi. Moğol istilasının oluşturduğu tehdit karşısında, yalnızca askeri müdahale değil, aynı zamanda diplomatik çözüm de ön plana çıktı. Alâeddin Keykubad, Moğolların karşısında savaşmak yerine barışçıl bir çözüm önerdikten sonra: "Kaynağından çığ gibi büyüyen ve karşılarına çıkan tüm muhalifleri ezip geçen bir millete karşı savaşmak değil, barışmak gerekir. İslam âleminin selameti, devlet ve din işlerinin yolunda gitmesi ve İslam bahçesinin canlı kalması için Moğollar ile barış temeli üzerine kurulu bir diyalog temin edilmelidir." Bu görüşle, Keykubad, Moğol tehdidiyle başa çıkmanın en iyi yolunun barışçıl bir yaklaşım benimsemek olduğunu vurguladı¹⁵. Ayrıca, Halife'nin bütün İslam meliklerini temsil edecek bir elçilik heyeti kurarak, Moğol Hanı'na çok değerli hediyelerle bir elçilik göndermesinin doğru olacağına inandı. Bu strateji, Moğollarla dostane ilişkiler kurmayı ve savaş yerine diplomatik yollarla çözüm aramayı hedefliyordu. Bu yaklaşım, Alâeddin Keykubad'ın barışçıl bir dış politika izleme ve İslam dünyasının genel güvenliğini sağlama yönündeki kararlılığını ortaya koymaktadır¹⁶. Alâeddin Keykubad, Moğol tehdidine karşı barışçıl bir yaklaşımı savunsa da aynı zamanda Halife Nâsır Lîdinillâh'ın taleplerini de yerine getirmeyi ihmal etmedi. Halife'nin talep ettiği 2 bin süvariye karşılık, Keykubad bu sayıyı 5 bin süvariye çıkardı ve bu askeri gücün, liyakatli, tecrübeli ve tam donanımlı olmasını sağladı. Bu şekilde, Halife'nin talebini karşılama noktasında yalnızca sayıyı değil, kaliteyi de ön planda tuttu. Alâeddin Keykubad, askeri güçle birlikte, Halife'ye olan sadakatini ve bağlılığını göstermek amacıyla hızlı bir şekilde harekete geçilmesi için gerekli emirleri verdi. Malatya Beylerbeyi Bahaeddin Kutluğca'ya, askeri kafilenin yönetimini devrederek, Bağdat'a doğru ilerlemeleri için gerekli talimatları ilettiler. Bu strateji, hem Halife'ye olan desteği güçlü bir şekilde gösterme amacını, hem de İslam dünyasının diğer meliklerine karşı Alâeddin Keykubad'ın cesur ve kararlı bir lider olarak imajını pekiştirdi. Keykubad, bu süreci tamamladıktan sonra, elçi İbnü'l-Cevzî ile görüşerek, Halife'ye verilen askeri yardımların ziyadesiyle karşılandığını belirtti ve elçiye geri dönme izni verdi. Bu hareket, Keykubad'ın hem Halife ile ilişkilerini güçlendirme hem de Moğollara karşı ortaya koyduğu barışçıl tutumun, aynı zamanda güçlü bir askeri desteği içerdiğini göstermesi açısından önemli bir adım olmuştur¹⁷.

¹⁴ 30 Mart 1221 tarihinde Moğollar, batıya doğru yönelerek Azerbaycan'ın Meraga yöresini kılıç zoruyla ele geçirip burayı yakıp yağmaladıktan sonra hiç vakit kaybetmeden Irak hudutlarına doğru yöneldiler. Bu durum üzerine, Halife Nâsır Lîdinillâh'ın Musul yöneticisi Bedreddin Lulu, Erbil hâkimi Muzaffereddin Gök-Böri ve el-Cezire hâkimi Melik Eşref, Moğol istila tehlikesine karşı derhal yardım isteğinde bulundular. İbnü'l-Esir, bu yardım isteğinin I. Alâeddin Keykubad'a ulaşmış olduğuna dair bir bilgi vermezken, İbn Bibî'nin aksine bu konuda herhangi bir detay sunmamaktadır. İbnü'l-Esir'in eseri, bu dönemin siyasi ve askeri gelişmelerine dair farklı bir bakış açısı sunmakta ve bu yardım taleplerinin kapsamını farklı bir şekilde ele almaktadır. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, XII, İstanbul, 1987. s. 432-435.

¹⁵ Galip Bingöl, *Moğol/İlhanlı Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Çıkan İsyanlar (1243-1335)* (Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2023, s. 15-25; Mehmet Emin Şen, "Bilim Tarihçisi Subkî'ye Göre Cengiz Han", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 11, Ankara, Kış 2012, s. 238.

¹⁶ I. Alâeddin Keykubad tüm saltanatı boyunca Moğollara yönelik yaklaşımı, barışçıl ve diplomatik bir strateji üzerine inşa edilmiştir. Moğolların Orta Asya'dan Batı'ya doğru ilerlemeye başlamasıyla birlikte, Keykubad'ın önceliği, Anadolu'yu bu tehdiye karşı korumak ve İslam dünyasının selametini sağlamaktır. Ancak bu hedefe ulaşmak için askeri çözümler yerine, diplomatik ve barışçıl yolları tercih etmiştir.

¹⁷ Münecimbaşı, II, s. 62; İbn Bibî, I, s. 275-279.

Alâeddin Keykubad'ın emriyle Malatya'ya ulaşan ve Beylerbeyi Bahaeddin Kutluğca'nın komutası altına giren 5 bin asker, sancaklarıyla beraber düzenli bir şekilde Bağdat'a doğru yola çıktı. Daha önce ordu komutanlarını, öncü ve merkez birliklerinin yöneticilerini belirleyen Bahaeddin Kutluğca, bu seçkin birliği Bağdat yönünde ilerlerken Harput, Diyarbakır (Amid), Mardin ve Musul'daki melikler tarafından büyük bir saygı ve ikramla karşılandı. Selçuklu ordusunun son varış noktası, Erbil oldu. Erbil Mutasarrıfı Muzaffereddin Gök-Böri tarafından karşılanan bu askeri birlik, burada bir müddet ağırlandı. Ardından Erbil mutasarrıfı, Halifeye ordunun gelişini bildirdi. Birkaç gün sonrada Hilafet makamından gönderilen bir emir Erbil'e geldi ve Halife'den bir mektup sundu. Mektupta: "Moğol kuvvetleri, Muhammed Hârizmşah'ın işini tamamladıktan sonra bu bölgeye yönelmişti. Bu sebeple biz de Sultan'dan yardım talep etmiştik. Ancak şimdi aldığımız haberler doğrultusunda, Moğollar bu planlarından vazgeçmişlerdir. Bu nedenle, buraya kadar gelen meliklerin geri dönmesine izin verilmiştir. Emir Kutluğca da ordusuyla birlikte ülkesine geri dönsün." Bu gelişme üzerine Bahaeddin Kutluğca, Erbil mutasarrıfı ve Halife'nin elçisiyle vedalaşarak, ordusunun başında Malatya'ya geri dönüp vaziyeti Sultan Alâeddin Keykubad'a ilettiler. Bu esnada Kayseri civarında bulunan Alâeddin Keykubad, Moğol tehdidinin bertaraf edildiği haberini alınca Alâiye (Alanya) üzerine sefere çıkmaya karar verdi¹⁸.

3. Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Halifesi el-Müstansır İbnü'z-Zâhir Döneminde Abbasi Hilafetiyle Olan Münasebetlerinin Esası

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Hilafet makamıyla ilişkileri, bundan sonraki süreçte daha sakın ve durağan bir seyir izlemiştir. Halife Nâsır'ın 1225 tarihinde vefatının ardından,¹⁹ aynı yıl Batı İran ve Azerbaycan'da Celaleddin Hârizmşah'ın güçlü bir savaşçı devlet kurması, 1230 tarihine kadar Eyyubiler, Türkiye Selçuklu ve Hârizmşahlar arasında Doğu Anadolu bölgesinde sürekli değişen hâkimiyet mücadelesine yol açmıştır. Ağustos 1230'daki Yassıçemen Savaşı'nda Celaleddin Hârizmşah'ın mağlubiyeti, onu zayıflatarak Moğolların fırsat yakalamasına olanak tanımıştır. Moğollar, Hârizmşah'ı mağlup ederek Azerbaycan'ı ele geçirmiş ve bu zaferle birlikte istilalarını Doğu Anadolu ve el-Cezire'ye taşımıştır. Yassıçemen Savaşı'na müttefik olarak katılan Eyyubiler ve Türkiye Selçuklu Devleti 1232 tarihinden itibaren Doğu Anadolu ve el-Cezire yöresinde şiddetli hâkimiyet mücadelelerine girişmişlerdir. Bu dönemde, Halife el-Müstansır ibn üz-Zahir (1226-1242), Eyyubiler, Türkiye Selçuklu ve Hârizmşahlar arasındaki sıkışmış durumda, kime destek vereceği hususunda kararsız kalmış ve 1229 tarihinden itibaren ise rekabet içindeki Müslüman Türk devletleri arasında açık bir arabulucu rolü üstlenmeye çalışmıştır. Ancak bu çabaları başarıya ulaşmamış ve Moğol tehdidine karşı bu devletlerarasında birliği sağlayacak otoriteye sahip olamayan Halife,

¹⁸ Moğol istila tehdidine karşı Abbasi Halifesinin I. Alâeddin Keykubad'dan askeri yardım talep etmesine dair başka kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu durumu, Konya surlarının inşasının ardından gerçekleşen bir olay olarak aktaran İbn Bibi, kesin bir tarih vermemektedir. Ancak Konya surlarının 1221 yılında tamamlandığı bilindiği için, Sultan Alâeddin Keykubad ile Hilafet makamı arasındaki bu yardım talepli olayın da 1221 yılı içinde gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Müneccimbaşı, İbn Bibi'nin olayları sırasıyla takip etme hatası yaparak, bu olayın Alanya'nın fethinden sonra 1222-1223 yıllarında olduğunu belirtmiştir. Oysa olayın 1221 yılına ait olduğuna dair yalnızca Konya surlarının o yıl bitirilmiş olması değil, diğer bir delil de İbnü'l-Esir'in aktardığı bilgidir. 1221 yazına doğru, Irak sınırlarına yaklaşan Moğol tehdidine karşı Halife'nin Musul, Erbil ve el-Cezire yöneticilerinden yardım talep ettiğini bildirmiştir. Halife'nin Türkiye Selçuklu Devleti'ni doğrudan zikretmemiş olması, olayın detaylarında bazı farklar olsa da, anlatılanların İbn Bibi'nin verdiği bilgilerle örtüştüğü ve benzer şekilde gelişen olaylar olduğu anlaşılmaktadır. Halife'nin Moğol tehdidine karşı bölgedeki meliklerden yardım talep etmesi ve Moğolların geri çekilmesiyle tehlikenin sona ermesi, 1221 yılının yaz-sonbahar dönemine denk gelen bir zaman diliminde gerçekleşmiş olduğuna dair başka bir delildir. İbn Bibi, I, s. 279-282; Müneccimbaşı, II, 62; İbnü'l-Esir, XII, s. 332-334; Turan, s. 355-356; Konyalı, s. 133-134.

¹⁹ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi II*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, TTK, Ankara 1999, s. 518-520.

Bağdat'ta kalmak zorunda kalmıştır. Moğolları Batı İslam dünyasından uzaklaştırmak için Eyyubiler ve Türkiye Selçuklu arasında barış sağlama çabası, yalnızca diplomatik bir girişim olarak kalmış ve sonuçsuz kalmıştır²⁰. Bu çerçevede, Halife Müstansır döneminde Hilafet makamının siyasi otoritesinin Bağdat dışında neredeyse hiç etkili olmadığı söylenebilir. Halife Nâsır'ın ölümünün ardından, 1225-1237 yılları arasında Alâeddin Keykubad ile Hilafet makamı arasındaki ilişkiler bu bağlamda değerlendirilmelidir. Tüm bunlarla birlikte, İbn Bibi'de yer alan ve I. Alâeddin Keykubad'ın saltanat dönemi boyunca devam eden manevi diyalog, Halife Nâsır ve Müstansır'ın Alâeddin Keykubad'a sundukları rütbe ve makam unvanlarıyla onun desteklendiğini gösteren bilgilere ulaşılmaktadır²¹. Halife Müstansır, Alâeddin Keykubad'a Zillullah fi'l-A'lem (Âlemde Allah'ın gölgesi), Sultan-ı A'zam (Büyük Sultan) ve Kasım-ı Muazzam (Büyük bağışlarda bulunan) unvanlarını vermiştir²². Alâeddin Keykubad, Anadolu'ya yayılan siyasetiyle Celaleddin Hârizmşah'ı Yassıçemen muharebesinde mağlup etmiş, büyük bir gurur ve azametle Mısır Sultanı Melik Kâmil'i Toros yöresinde yenilgiye uğratmış (1234), ülkesinin sınırlarını sürekli olarak genişletmiş ve Eyyubi hanedanlığı ile yarım asırdan fazla süren rekabeti kazanarak, Moğollar dışında bütün komşuları arasında rakipsiz bir duruma gelmiştir. Bu başarılarıyla Halife tarafından dönemin en büyük Sultanı olarak kabul görmesi oldukça doğaldır.

1237 yılının mayıs ayında, bir önceki yıl Diyarbakır'ı bizzat fethetme niyetini açıkça ifade eden Sultan Alâeddin Keykubad, Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda büyük bir ordu toplamış ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu'da siyasi birliği sağlama, Mısır Sultanı Melik Kâmil'i bölgeden uzaklaştırma ve yaklaştırmakta olan Moğol tehdidine karşı güçlü bir savunma hattı oluşturma hedefiyle kapsamlı bir sefer planlamıştır. Ancak seferin arifesinde aniden hastalanarak zehirlenmek suretiyle hayatını kaybetmiş, bu beklenmedik ölüm hem Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi istikrarını sarsmış hem de bölge siyasetinde önemli bir boşluk doğurmuştur. Aynı dönemde Halife el-Müstansır, Musul çevresinde yeniden yoğunlaşan Moğol baskısı karşısında Sultan Kâmil ile Alâeddin Keykubad arasında bir uzlaşma sağlamak amacıyla Kayseri'ye bir elçi göndermiştir. Ne var ki bu elçi, Keykubad'ın vefatından ancak sonra kente ulaşabilmiş ve böylece Abbâsî Hilafeti ile Selçuklu sultanı arasındaki diplomatik temas da kesintiye uğramıştır. Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle birlikte yalnızca Anadolu'da büyük bir siyasi ve askerî vizyon yarım kalmamış, aynı zamanda Abbâsîler ile Selçuklular arasında gelişebilecek olası bir ittifak zemini de ortadan kalkmıştır. Bu durum, hem Moğol tehdidi karşısında İslam dünyasında bütünleşik bir savunma cephesinin kurulmasını engellemiş hem de Selçuklu tahtında yaşanacak olan istikrarsızlığın habercisi olmuştur. Dolayısıyla bu gelişme, Anadolu'da hem içerideki dengeleri altüst eden hem de dış tehditlere karşı kolektif direnci zayıflatan bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir²³.

²⁰ Zehebi'nin verdiği bilgilere göre, Eylül 1236 tarihinde Halife Mustansır'ın isteği üzerine Sultan Kâmil ve I. Alâeddin Keykubad arasında bir barış anlaşması yapılmıştır. Ancak İbnül-Füvâti, aynı dönemde Diyarbakır'ı muhasara eden Selçuklu ordusunun Halife Mustansır'ın ricasıyla muhasaraya son verdiğini belirtmektedir. Bu nedenle, söz konusu barış anlaşması, Selçuklu ordusunun Sultan Kâmil'e ait olan Diyarbakır kalesini muhasara altında tutarken yapılan girişimin geçici bir ateşkes olduğu değerlendirilmelidir. Zira Sultab Alâeddin Keykubad, Diyarbakır'ı ele geçirme hususunda hala kararlıydı ve 1237 yılının yaz ayında, Güneydoğu Anadolu'ya yönelik askeri bir sefer için Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda askerlerini toplamış olan Sultan, Sultan Kâmil'i bu bölgeden tamamen uzaklaştırmak amacıyla son askeri ve siyasi hazırlıklarını sürdürüyordu. İbn Bibi, I, s. 453-456.

²¹ İbn Bibi, I, s. 253.

²² İbn Bibi, I, s. 453.

²³ Kaymaz, s. 36-37; Turan, s. 408; Uyumaz, s. 92.

Sonuç

Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Hilafeti ile kurduğu güçlü ilişkiler, hem Türkiye Selçuklu Devleti'nin iç politikasını hem de İslam dünyasının dış politikasını derinden etkilemiş bir faktördür. Keykubad, özellikle Halife Nâsır Lâdinillâh döneminde, Abbâsî hilafetine büyük saygı göstererek, bu ilişkileri manevi bir temele dayandırmış ve hem askeri hem de diplomatik açıdan Abbâsîler ile güçlü bağlar kurmuştur. Şeyh Sühreverdî aracılığıyla bu bağların pekişmesi, Selçuklu Devleti'nin gücünü artıran önemli bir adım olmuştur. Alâeddin Keykubad, Abbâsî hilafeti ile olan ilişkisini, sadece askeri ve diplomatik anlamda değil, manevi bir bağ kurarak da güçlendirmiştir. Halife Nâsır'a olan desteği, Moğol tehdidine karşı gösterdiği askeri yardımlar ve barışçıl bir çözüm arayışı, dönemin politik dengelerini etkileyen önemli adımlar olmuştur. Moğolların İslam dünyasına yönelik tehdidi karşısında Keykubad'ın barışçıl tutumu, hem Selçuklu Devleti için hem de Abbâsî Hilafeti için stratejik bir hamle olmuştur. Ancak bu süreçte, Abbâsî Hilafeti'nin etkisinin zamanla zayıflaması, özellikle Keykubad'ın ölümünden sonra, Selçuklu Devleti ile hilafet arasındaki bağların da zayıflamasına yol açmıştır. Alâeddin Keykubad'ın Selçuklu Devleti'ni yönetme tarzı ve Abbâsî Hilafeti ile kurduğu ilişkiler, yalnızca askeri gücüyle değil, aynı zamanda diplomatik ve manevi yönleriyle de büyük bir öneme sahiptir. Abbâsîler tarafından "Büyük Sultan" ve "Âlemde Allah'ın gölgesi" gibi unvanlarla onurlandırılması, onun İslam dünyasında saygın bir lider olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Keykubad'ın yönetimi, hem iç politikalarda hem de dış ilişkilerde önemli bir yer tutmuş ve dönemin en güçlü İslam liderlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Hilafeti ile kurduğu ilişkiler, yalnızca bir askeri ittifak değil, aynı zamanda İslam dünyasında manevi ve siyasi bir bağ oluşturmuş ve Selçuklu Devleti'nin tarihindeki en güçlü dönemlerden birini şekillendirmiştir. Keykubad, hem Selçuklu halkı için güvenli ve refah dolu bir devlet kurmuş, hem de İslam dünyasında barışçıl bir yönetim anlayışını benimsemiş bir lider olarak, tarih sahnesinde kalıcı bir iz bırakmıştır.

Kaynakça

- Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, TTK, Ankara 1999.
- Bingöl, Galip, *Moğol/İlhanlı Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Çıkan İsyanlar (1243–1335)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2023.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK, Ankara 1997.
- Çopur, Hasan, "Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Komşu Devletlerle İlişkileri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Manisa 2012.
- Eflâki, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.
- Erdoğan, Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK, Ankara 2007
- İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye*, Selçukname, çev. Mürsel Öztürk, I, T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Ankara 1996.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, XII, İstanbul 1987.

- Hulvî, Cemâleddin Mahmud. *Lemezât-ı Hulviyye*. Hazırlayan M. S. Tayşi. Tercüman Yayınları, İstanbul 1999.
- Çelik, Rıfat İlhan. *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2000.
- Kamer-ul Hudâ, *Şihabeddîn Ömer Sühreverdî*, çev. Tahir Uluç, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK, Ankara 1997.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- Köymen, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 1998.
- Müstevfî Kazvinî, Hamdullah b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Nasır. *Tarih-i Güzîde*. Müessese-i İntişârât-ı Emir-i Kebir, Tahran 1387.
- Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, Selçuklular Tarihi, yay. ve çev. A. Öngül, I-II, İzmir 2000/2001.
- Şen, Mehmet Emin, "Bilim Tarihçisi Subkî'ye Göre Cengiz Han", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 11, Ankara, Kış 2012, ss. 237-265.
- Şen, Mehmet Emin-Bingöl, Galip, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin." *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 5, no. 2 (December 2022): 381–392.
- Sühreverdî, Şeyh Şihâbeddîn, *Avârifü'l-Meârif*. Farsçaya çeviren Ebu Mansur b. Abdulmumin İsfahânî, Şirket-i İntişârât-ı İlm-i Ferhengî, Tahran 1374.
- Sühreverdî, Ebu'n Necip, *Nehcü's-Sülûk fî Siyâsetü'l-Mülûk*. Çeviren Nahifî Mehmet Efendi, Tercüman Yayınları, İstanbul tarihsiz.
- Taeschner, F. Nâsır Lidinillâh. *İ.A. C. XI*. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1964.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul 2010.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK, Ankara 1988.

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185

Makale Geliş | Received: 17.03.2025

Makale Kabul | Accepted: 25.06.2025

Atıf | Cite as: Nizameddin Tuğrul, “Gurban Gali Halidî’nin Tevârih-İ Hamse-İ Şarkî Adlı Eserinin Türk Kültürü ve Tarihi Araştırmalarında Yeri ve Önemi”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 27-43.

DOI: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1659178>

GURBAN GALİ HALİDÎ’NİN TEVÂRİH-İ HAMSE-İ ŞARKÎ ADLI ESERİNİN TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA YERİ VE ÖNEMİ***Nizameddin TUĞRUL**** **Öz**

Bu çalışma etnograf, tarihçi, dil-bilimci ve din âlimi Gurban Gali Halidî’nin(Kurban Ali Halidî) Tevârih-i Hamse-i Şarkî adlı eserinin Türk kültürü ve tarihi araştırmalarındaki yeriyle ilgilidir. Türkistan aydınlarından olan yazar, 19.yüzyılın sonlarında doğmuş, babasının ticarî işlerinden ve kendi merak ve ilgisinden dolayı pek çok seyahat gerçekleştirmiştir. Bu gezilerinde Türkistan’a, Avrupa’ya, Osmanlı’ya, Çin’e ve Rusya’ya dair çok önemli bilgileri, Tevârih-i Hamse-i Şarkî adlı bu hacimli eserinin içerisinde sunmuştur. Eser, kültürel ve fıkri yapı, şecereler, edebiyat, folklor, tarih, etimoloji, coğrafya, Türkleri ve özellikle Kazakistan’ı etkileyen olaylar, siyaset, din ve ekonomi gibi pek çok alanda bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Türk Dili’nin ortaklaşma eğiliminde olduğu bir dönemde yazılan Tevârih-i Hamse-i Şarkî adlı bu eser dönemin iyi bir örneğini teşkil etmektedir. Ayrıca Türkistan halkının Çarlık Rusya’ya bakış açısını ve Japon-Rus savaşı sonrasında Rusya’nın otoriter rejiminin nasıl sarsıldığını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gurban Gali Halidî, Tevârih-i Hamse-i Şarkî, Türkistan, Rus-Japon Savaşı, Orta Cüz Kazakları

THE PLACE AND IMPORTANCE OF GURBAN GALİ HALİDÎ’S WORK NAMED TEVÂRİH-I HAMSE-I ŞARKÎ IN TURKISH CULTURE AND HISTORICAL STUDIES**Abstract**

This study is about the place of the work of ethnographer, historian, linguist and religious scholar Gurban Gali Halidî (Kurban Ali Halidî), named Tevârih-I Hamse-I Şarkî in Turkish culture and history research. The author, who was one of the Turkestan intellectuals, was born in the late 19th century and traveled a lot due to his father’s

* Bu makale, Nizameddin Tuğrul (Topcu) tarafından Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu’nun danışmanlığında hazırlanan “Gurban Gali Halidî’nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi” başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, E-posta: nizameddinntopcu@gmail.com. Orcid: 0000-0002-3252-6125.

commercial affairs and his own curiosity and interest. In these travels, he presented very important information about Turkestan, Europe, Ottoman, China and Russia in this voluminous work called *Tevârih-i Hamse-i Şarki*. The work includes information in many areas such as cultural and intellectual structure, genealogies, literature, folklore, history, etymology, geography, events affecting the Turks and especially Kazakhstan, politics, religion and economy. Moreover, this work called *Tevârih-i Hamse-i Şarki*, written in a period when the Turkish language tended to become common, constitutes a good example of the period. It is also important in terms of showing the perspective of the people of Turkestan towards Tsarist Russia and how Russia's authoritarian regime was shaken after the Russo-Japanese War.

Keywords; Gurban Gali Halidi, *Tevarih-i Hamse-i Sharki*, Turkestan, Russo-Japanese War, Middle Hordes Kazakhs

Giriş

Osmanlı Devleti dışındaki neredeyse bütün Türk Dünyası'nın, Rusya ve Çin'in egemenlik alanı içinde bulunduğu bir dönem olan 19. yüzyılın sonu, Türkler için modern dünyada yer alma gayretlerinin yoğunlaştığı uzun bir dönemdir. Bu uzun dönem içerisinde Türk Dünyası çok farklı açılardan bir bütünleşme eğilimindedir. Bu eğilimin öncüleri, fikrî, kültürel, iktisadî ve medeniyet yönünden yok olma tehdidini tam manasıyla kavrayan, Çarlık Rusya'sı içerisinde yer alan Türk aydınlarıdır.

Kırım Harbi sonrasında Rusya'nın batıya doğru ilerleyişi Avrupalı devletlerce engellendi. Bu yüzden Rus yayılmasının yönü doğuya doğru oldu ve Rus sınırları Çin'e kadar uzandı. Bu ilerleyiş Rusya'nın Türk tebaası için olumsuz sonuçlar ortaya çıkardı. Türkistan'dan ve Çin'den gelen ticareti yönlendiren Tatarların yerini Rus iş adamlarının almasıyla iktisadî yönden Tatarlar büyük zarar gördüler¹. İdil-Ural Müslüman-Türklerinin baskısı sonucu 18. yüzyıl sonlarında Rusya Müslümanlarının işlerine bakması için kurulan Orenburg Müslüman Ruhaniler Meclisi² sayesinde Akmol, Ural, Semey, Yedisu ve Turgay Müslümanlarının ortak çıkarları sağlanmıştı³. Çarlık Rusya'sının Türk coğrafyasına yayılması bu çıkarları da tehdit etti. Türk Dünyası'nın birleşme eğiliminde olmasının altında yatan önemli nedenler arasında bu türden ortak tehditler yatar.

Türk Dünyası'nın bütünlüğünün sağlanması ve Türklerin çıkarlarının korunarak yok olmaktan kurtulmasının yegâne çaresi Türk Birliği olarak düşünülmekteydi⁴. Halkın aydınlanması için yoğun bir kültürel faaliyet başladı. Ortak Türk edebî dilinin gerçekleştirilmesi, müşterek bilinç ve şuuru sağlama yolunda bir hareket tarzı benimsendi⁵. Yenileşme döneminde Türk aydınları, Rusya'daki Türklerin fikrî uyanışında ve bir millet olarak gelişmesinde başarılı bir rol oynadı. Türk aydınları, neşriyatçılıkla buldukları ortak haberleşme ağında, içinde bulundukları koşulları anlatma, bazı meseleler üzerinde tartışma, kültürel öğeleri, mitleri, değerleri ve

¹ Abdullah Gündoğdu, "Gaspıralı İsmail Bey ve Türk Aydınlanması", *Türkiz*, S. 17, 2012, s. 14.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1987, s. 285.

³ Ayrıntılı bilgi için; İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken, İstanbul 2000, s. 73-99.

⁴ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, TTK, Ankara 2014, s. 15, 16.

⁵ İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme*, Ötüken, İstanbul 2002, s. 47-65; Elbette Gaspıralı İsmail Bey'in çalışmaları, Rusya'daki ve Rusya dışındaki Türkler için büyük bir etki yarattı. Ayrıntılar için; Necip Hablemitoğlu, *Gaspıralı İsmail*, Birharf Yayınları, İstanbul 2006.

tarihlerini yeniden yorumlama imkânını buldular. Ceditçilerin veya yenilikçilerin ilgileri ve merakları bütün Türk dünyasını kapsıyordu. Rusya ve Osmanlı dışında; Japonya, Çin, Doğu Avrupa, Hindistan, Moğol nüfusunun yoğun olduğu topraklar, İngiltere, Fransa ile Amerika bu ilgi ve merak alanının içerisindeydi. Türk aydınları, bütün dünyayı etkileyen yenilikçi fikirleri, kendi bakış açılarına göre yorumlayarak büyük bir kültürel birikim sağladılar. Böylesine önemli bir harekete katkıda bulunan Gurban Gali Halidî'nin⁶ *Tevârih-i Hamse-i Şarkî* adlı eserinde de bu ilgiyi ve merakı görmek mümkündür⁷.

Türkistan uzun zamandır modern dünyadan farklı bir çağı yaşıyordu. Tecrit edilmesi de onun bu çağda kalmasına neden oluyordu. Bunun ana sebeplerinden biri de eğitimin ortaçağdan kalma bir metotla veriliyor olmasıdır⁸. Dünya, bu bölgeyi, kısa süreli gelip giden yabancı seyyahlar aracılığıyla tanıyordu. Ama bu seyyahların bilgileri Gurban Gali'nin belirttiği gibi, olaylara vâkıf olmayan alelâde kişilerden toplanmış bilgilerdi ve seyyahlar da bu bilgileri *"işitdiki kibi yazıp kendi inandığı kibi kitabında bunu sebt ider ve her bir kelüb kiden seyyah ve seyyarlarının hal ve hareketi bu minval ve bu tarzda olub... dikkate alınsa o yazdıkları hakikate hilaf bir kuru laf olur kalur"*⁹. Gurban Gali Halidî, içinde yaşadığı toplum için *"bu taraf ahalimiznin âdet-i adiyesindendir ki gayri miletnin seyyahlarına ihbarât-ı mâziyeden bildiklerini setr ve ketm iderler bundan vatana ya millette bir zarar kelür fikrine kiderler"* diyerek kendi halkını tanıdığını ve doğru malumatlara ulaşma konusunda avantajlı olduğunu da gösterir¹⁰. Yazar söylediği bu ifadeler ek olarak *"zira bizler maksad-ı aslı olan ahalinin içinde turub anların ulema ve avamları ile birge yürüb bir haberi niçe ademlerden sorub tamam hakikat kılurız ve sordığımız ademler dahi bizleri ecnebi kibi körmeyüb bildiklerini ihlas ile söylüyorlar"* diyerek titiz bir çalışma ortaya çıkarmıştır¹¹. Böylece eserinin bilimsel kıymetini artırmıştır.

Fikrî, içtimaî, kültürel ve siyasî açıdan Türkistan'ın durumunu, yerli bir aydın ve aynı zamanda modern dünyayı tanıyan bir bilim adamı aracılığı ile incelemek günümüz sosyal bilimcilerine büyük katkılarda bulunacağı kanaatindeyiz.

1. Gurban Gali Halidî Kısa Biyografisi

Babasının adı Halid, annesinin adı Bibi Afife'dir. Babası 1842 yılında Ayagöz'e¹² geldikten sonra burada evlendi. Bu evlilikten kısa bir süre sonra Gurban Gali Halidî, Ayagöz'de dünyaya geldi. Tam adı, eserde geçtiği şekliyle, *"İmam Kârî Kurban'ali Veled-i Hacı Halid Bik"* tir. Babası Kazan'ın Ornaşbaşı köyündendir. Halid Bik, 30 yıl

⁶ Bazı eserlerde adı Kurbanali Halidî olarak da geçer. Örneğin bakınız. Fatih Ünal, "Tatar Alim Kurbanali Hacı Halidoğlu'nun Orta ve Güneydoğu Avrupa Seyahati", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2019, s. 95-115.

⁷ Nizameddin Topcu (Tuğrul), Gurban Gali Halidî'nin *Tevârih-i Hamse-i Şarkî* Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 7.

⁸ İlker Türkmen, "Kadimci-Ceditçi İkileminde Kaderci (Fatalistik) Düşünceye Bürünen Türkistan", *Karadeniz Araştırmaları*, XXII/85, 2025, s. 141,142.

⁹ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, Örnek Matbaası, Kazan 1910, v. 679.

¹⁰ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 679.

¹¹ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 679.

¹² Kazakistan'ın doğusunda yer alır.

Ayagöz'de durduktan sonra 1879 yılında Bahtı (Bakta) şehrine¹³, daha sonra da Çuguçak'a¹⁴ gitti. 1886 yılında vefat etti¹⁵.

Gurban Gali, Medine'de tahsil gören Abdullah adında birinin Ayagöz'de açtığı medresede tahsil gördü. 1874 yılında Çuguçak şehrine yerleşti. Burada imamlık ve kadılık yaptı¹⁶. İsminde geçen Kârî kelimesinin anlamı, Kuran'ı ezbere okuyan demektir. 1910 yılında bölge Müslümanlarının kadılığı görevini aldı. Vefatına, yani 1913 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Kendisi bu görevi sırasında kültür ve medeniyet araştırmaları yaptı. Pozitif bilimleri sevdirmek, eğitim-öğretimi geliştirmek ve toplumu bilinçlendirmek için çaba sarfetti ve bu yönüyle tanındı¹⁷.

Gurban Gali Halidî Ayagöz Divanı'na yazılan aslı Nogay olan bir aileden gelen Çala Kazak'tır. Çala Kazak, baba veya anne tarafından Kazak olanlara Kazak'a benzer anlamında söylenen bir sözdür. Aynı zamanda baba veya anne tarafından hiçbir Kazaklık olmamasına rağmen toprağın Kazaklarda olması dolayısıyla buraya yerleşenlere de Çala Kazak denilebilirdi¹⁸.

Çala Kazak olarak anılan Nogaylar 1800lerde Kazak İli'ne geldiler ve ticaret ile uğraştılar. Gurban Gali Halidî'nin babası da 1810 senelerinde Semey'e geldi. Babası, Ayagöz Divanı'na yerleşmeden önce bölgeyle ilişkileri olan Nogaylar arasındaydı. 1830 yıllarında Kazak İli'nde bulunan Nogayların bazıları, Kazakların Rusya'ya olan eğilimlerinden dolayı Hokand Hanlığı'nda bulunan Taşkent Valisi'nin izniyle "toprak ve su" alıp yaklaşık 8 yıl burada kaldılar. Ancak Muhammed Ali Han'ın ölümünden sonra Nogayların malları yağmalandı. Bu sebeple zor duruma düştüler¹⁹. Gurban Gali'nin babasının da arasında olduğu Nogaylar, 1842'de Ayagöz'e geldiler. Ayagöz Divanı'na Çala Kazak olarak yazıldılar²⁰. Bunu yaparken Kazak ileri gelenlerine ricalarda bulundular ve bazı Rus yetkililere rüşvet verdiler.

Gurban Gali'yi etnograf, tarihçi, filolog, seyyah ve din âlimi olarak tanımlayabiliriz. Gurban Gali, Arapça'yı çok iyi bir düzeyde bilmektedir. Ayrıca Rus ve Fars dillerine de hâkimdir. Örneğin eserinin 400-405.sayfaları Arapça yazılmıştır²¹. Bazı Rusça kelime ve cümleler, telaffuz edildiği şekliyle eserinde bulunmaktadır; 'Balşoy Kulak, Kalgan, Ganvar, Febral' gibi miladi ay isimleri, 'Gubernator, Giniral' gibi kurum/makam adları, 'Kakoy Kezak? Tı Kirkiz' gibi cümleler, 'Zalotaya Orda, Balşoy Orda' vs. Gurban Gali Türk Lehçeleri'ne de oldukça hâkimdir. Müellif, Tevârih-i Hamse-i Şarkî adlı eserinde, sade bir Osmanlı Türkçesi kullanır ve bunu diğer Türk Lehçeleri'ndeki kelimelerle zenginleştirir. Yazı dilindeki bu usul, sistemli olarak İsmail Gaspıralı tarafından geliştirilmişti²².

¹³ Sınır karakolu.

¹⁴ Doğu Türkistan'da Tarbagatay okrug merkezi olan Çuguçak (Şaveşek). Ünal, s. 97.

¹⁵ Kurbanali Halid, *Tevârih-i Hamse*, Düzenleyen B. Tötenaev & A. Joldasov, Almatı-Kazakistan 1992, s. 5, 6; Ünal, s. 97.

¹⁶ Gurban Gali Halidî, *Kitab-ı Târih-i Ceride-i Cedide*, Şincan Halk Neşriyatı, 1989, s. 1.

¹⁷ Abdullah Gündoğdu, "Kurban Gali Halidî'nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî'sine Göre Kazaklar", *III.Uluslararası Türkoloji Kongresi*, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan 2009, s. 505.

¹⁸ Topcu (Tuğrul), s. 272-277.

¹⁹ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, s. 17.

²⁰ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, s. 387.

²¹ Bk. Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*. Örnek Matbaası. Kazan 1910.

²² Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Özdemir Basımevi, İstanbul 1978, s. 100.

Müellif, Rusya’da Türkçe çıkan gazete ve mecmuaların birçoğunu takip etmekteydi. Ayrıca Avrupa’daki ve Rusya’daki güncel veya ilgili yayınlara da hâkimdi. Dönemin Türkologlarından N.F.Katanov’la görüşmeleri de vardır²³. Babasının ticaret işlerinden ve kendi ilgisinden kaynaklı olarak Türk dünyasının birçok bölgesini, Osmanlı’yı, Rusya’yı ve bazı Avrupa ülkelerini gördü.

Yazarın eseri pek çok yerde saha araştırmasına dayanmaktadır. Gittiği bölgelerden topladığı bilgileri güvenilir kaynaklardan almaya gayret gösterir. Güvenilir kaynaklara ulaşma konusunda özellikle Avrupalı seyyahları ve diğer yabancı bilginleri eleştirir; *“Ecnebî milletlerin âdemini körirsin az hıdmet ile köb alkış alurlar. Şöyle ki, ibtidâ hazineden minleb minleb akçe alarak yola çıkarlar vardıkları yerde üyeler tikdirib... temaşalar zevk ve safa itdikden sonra o yer ahalisinin az bilenlerinden az haber sorub mesûde kılıb kayturlar da kitaplarında yazarlar ki o tağlarda kezmeye o sahralarda yürmeye o akvamın hallerini bilmeye baş bakırdan ayak temirden bulmak kerek”* der²⁴. Ayrıca Orta Asya’ya yabancı olan Arapların gördükleri herkese Acem, Rusların ise Tatar demesini ve Avrupalıların da Ruslardan dolayı yanlış ifadeler kullanmasını bilimsel açıdan uygun bulmaz. Örneğin, Vambery hakkında, *“Vamberi cenâbları her ne kadar müverrih-i meşhûr ve seyyah-ı ma’rûf bir zat ise de bir kelüb kiden yolçı oldıktan bu taraf ahâlinin tark-ı lisânına kemâ hakka aşinâlık idemeyüb ya’ni tamam tüşünüb yedemeyüb üstten gene yazmışdır.”* der²⁵.

Haberlerini verdiği Türk halklarının kültürlerini, yaşam tarzlarını, deyimlerini, atasözlerini, çok çeşitli efsaneleri ve halk hikâyelerini, gördüğü önemli kişiler ile ilgili bilgileri, gördüğü ülkelerin kısa tarihlerini, coğrafi özelliklerini, tarihî mekanlarını, ilginç olayları ayrıntılarıyla karşılaştırmalı olarak nakleder. İçinden çıktığı topluma göre oldukça ileri bir seviyede objektif ve bilimsel bir yaklaşıma sahiptir. Ama yine de bazı değerlendirmelerinde dinî eğilimi ağır basar ve bilimsel gerçekliğe uygun olmayan ifadelerde bulunur²⁶.

Müellifin eserlerinden **Târih-i Cerîde-i Cedîde**, yazarın seyahatnamesidir. Bu eseri 1889’da Kazan’da basıldı. Genellikle 19. yüzyılda Doğu Türkistan’ın tarihi, coğrafi ve siyasi durumu hakkında malumatlar verilir²⁷. Yazar, Târih-i Cerîde-i Cedîde’yi Hacı Nimetullah Efendi isimli birisine verir. Hacı Nimetullah Efendi eseri, Kazanlı Şemseddin Efendi’ye teslim eder. Böylece eser yayınlanır. Tevârih-i Hamse-i Şarkî ve Tetimme olarak isimlendirdiği eserini ise h.1314 yılından Fergana Hanları ile başlatır ve yaşadığı döneme kadar getirmeyi planlar²⁸.

2. Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Genel Değerlendirmesi²⁹

Eser 798 sayfadır. Matbu olarak 1910 yılında Kazan’da Örnek Matbaası’nda basılmıştır. Arap harfli Türkçe bir metindir. 793-796 sayfaları arasında yer alan Hata-Sevap kısmına ek olarak el yazısıyla kaleme alınan bir sayfa daha bulunmaktadır. Yine

²³ Ünal, s. 99.

²⁴ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 674.

²⁵ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 683.

²⁶ Abdullah Gündoğdu, “Kurban Gali Halidî’nin Tevârih...”, s. 506.

²⁷ K. K. Hâlidî, *Kitâb-ı Târih-i Cerîde-i Cedîde*, Düzenleyen B. Gencal, TTK, Ankara 2013.

²⁸ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 548.

²⁹ Bu kısımda yer alan bilgiler için bk. Nizameddin Topcu (Tuğrul), Gurban Gali Halidî’nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

el yazısıyla kitaptaki on başlığın yer aldığı bir sayfalık **Fihristü'l-Kitab** kısmı mevcuttur. Ancak *Fihrist*'te pek çok yanlış bulunmaktadır ve eserdeki başlık adlarıyla da tam uyuşmaz. Bu yüzden *Fihristi* bir taslak olarak düşünebiliriz.

Eserin adı Doğu'nun Beş Tarihi anlamına gelmektedir. Eserde anlatılan en son olay hicri 1326 yılının Recep ayına aittir³⁰. Eserde tarihler genellikle miladi ve hicri olarak verilir. Miladi olarak verilenlerde ay isimleri Rusça'dır. Eser, Türk Lehçeleri'nde bulunan kelimelerle zenginleştirilmiş sade ve duru bir Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Yazarın din âlimi olması dolayısıyla, ayet ve hadisler eserde sıklıkla kullanılmıştır. *Tevârih-i Hamse-i Şarkî* isimli eserin içerisinde toplamda 12 büyük başlık bulunmaktadır;

1.Bölüm (varak 5-68) - “Beyân-ı Han-ı Fergana”; Fergana'nın istikrarsız yıllarından sonra Fergana halkı, hile ile küçük yaşta bir çocuğu Babür Han'ın oğlu olarak göstererek *han köterdi*. Bu çocuk altın bir beşik içerisinde bulunduğu ve “*adamlernin könlünde yerleşsün için hamilin adını Altun Bişük ile il'an... olmuşlar*”³¹. Bu çocuğun soyundan gelenler, ilerleyen zamanlarda bölge halkının tamamı tarafından kabul gördüler ve han unvanını alarak Hokand'da hâkimiyet sürdüler.

Muhammed Ali Han döneminde Hokand Hanlığı'nın sınırları Kaşgar'a kadar uzanıyordu. Hokand Hanlığı Rusların ilerleyişinden dolayı Kazak İli'nden bazı göçler aldı. Bunlar içerisinde Gurban Gali'nin babasının da bulunduğu bazı Nogay grupları vardı. Muhammed Ali Han'ın ölümüyle birlikte hanlık içerisinde birçok kargaşa meydana geldi. Hanlık bir süre Kırgız-Kıpçakların etkisinde kaldı. Rusya, Akmesicid ve Almata'ya kadar ilerledi.

Hokand Hanlığı'nda taht kavgaları vardı. Ayrıca Buhara Hanlığı, Hokand üzerinde baskı kuruyordu ve Rusya da Hokand Hanlığı aleyhine yayılıyordu. Hudayar Han'ın birkaç kez tahta çıkışı ve hanlığın sonu da bu kısımda anlatılır.

Bu bölümde müellifin verdiği bilgiler Türkistan Hanlıkları hakkında çalışmalarda bulunan Prof. Dr. Mehmet Alpargu'nun verdiği bilgiler ile uyumludur. Alpargu, Muhammed Ali Han'a Madali dendiğini, Hokand Hanlığı'nın Madali zamanında Tanrı Dağları'nın kuzey ve güney etekleri ile Pamir Dağları'nın eteklerini, Çu Vadisi, Taşkent ve Aşağı İli ile günümüz Tacikistan ve Kırgızistan'ın büyük bir kısmını kapsadığını ifade eder. Ayrıca Kırgızlar da Hokand Hanlığı'nın tâbileri arasındaydı. Hanlık, Kaşgar'daki meselelere de karışmış ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Ruslar tarafından işgal edilmiştir³².

2.Bölüm (v.69-139) - “Altı Şehir Hanları”; Bu bölümde Doğu Türkistan ele alınır. Kaşgar Hanları'ndan bahis açılarak *Sadık Buğra Han*'ın³³ İslamiyet'i kabulüne, Buğra Han'ın seleflerine, Tuğluk Timur'a kadar olan İslam'ı yayma mücadelelerine değinilir. Aynı zamanda Tuğluk Timur'un Maveraünnehr'i ele geçirmesinden sonra İlyas Hâce'yi ve Timur'u bölgede memur kıldığı, daha sonrasında Timur'un İlyas Hâce ile olan çatışmaları sonucu hâkimiyet kurduğu, Altı Şehir'de her bölgede bir hanın ortaya çıktığı bilgileri yer almaktadır. Dehbid Karyesi hocalarından *Hazret-i Afak*³⁴ Altı

³⁰ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 638.

³¹ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 7.

³² Mehmet Alpargu, “Türkistan Hanlıkları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, 2002, s. 984, 985, 1010.

³³ Eserde صدیق بوغرا خان şeklinde.

³⁴ Apak Hoca olarak da bilinir.

Şehir’e gelir ve bir süre sonra burada hâkim olur. Hocaların mücadeleleri de bu bölüm içerisinde anlatılır. Muadil Han’ın karışıklıklardan faydalanıp Altı Şehir yöresine girmesi, daha sonraları Yakub Han’ın Yarkend’de iktidarı ele geçirmesi, akabinde Hitayların Altı Şehir’de egemen olmaları beyan edilir³⁵.

3.Bölüm (v.140-266) - “*Cüz-i Kazak Halleri ve Hanları*”; Kazaklara ait olan malumatların tarihî eserlerde bulunmadığını söyleyen yazar, Kazaklarla ilgili bölümü 20 yıldan fazla süredir derlediği bilgilerden yazdığını ifade eder. Toplamda üç Kazak cüzü vardır. Merkezi Saray ve Sarayçık’ta bulunan *Kiçik Cüz* (Küçük Cüz)’ün hanları ve hanzâdelerinin soyları devam etmiş ve içlerinden becerikli hanlar çıktığı için *Kiçik Cüz* hakkında pek çok şey bilinmektedir. *Uluğ Cüz* (Büyük Cüz) ise Taşkent ve Türkistan şehirlerine yakındır ve bu yüzden yine tarihî kitaplarda sıkça zikredilir. Ancak Ayagöz ve Kök Tirek gibi iki büyük mahkemesi olan Orta Cüz müverrihlerin ilgisini çekmemiş ve ihmal edilmiştir. Yazar da bu gerekçeyle Orta Cüz hakkında daha fazla bilgi vermeyi gerekli bulur. Ayrıca Ayagöz’de doğduğu için bunu yazmayı kavmine hizmet görür. Bununla birlikte Türk topluluklarıyla ilgili derin değerlendirmelerde bulunulur. Bu Türk topluluklarının etnik kökenleri, adlarını nasıl aldıkları ve tarihleri anlatılır. Bu kısımda bazı başlıklar şunlardır; “*Alaç İsmi, Özbek Beyanı, Kazak İsmi, Kıpçak Beyanı, Mânâ-yı Cüz, Kazaka Kırgız Dimek*³⁶, *Kırgız Beyanı, Beyan-ı Uran*, Kazakların bir olduğu ve ayrıldığı beyanı, *Kara Nogay Beyanı, Kırım Nogay Beyanı, Başkırd İsmi, Silsile-i Ecdad-ı Kazak, Orda Mânası, Ablay Han, Ebu’l-Feyz Han*”.

Müellife göre, Alaç adı Alınça Han’dan gelir ve Alınça Han bütün hanların babası Moğol Tatar’ın atasıdır. Ayrıca Nogay, Kazak ve Kalmukların Alınça Han zamanında bir olduklarından ve Toktamış zamanına kadar bölünmeden yaşadıklarından bahseder. Alınça ve Alaşa Han’ın bütün kazakların atası olduğuna dair görüşler, göçerler arasında yaygındır³⁷.

Yazar, Özbek’in Türklerden bir kişi olup doksan iki oğula sahip olduğunu söyler. Bu oğullarından türeyen uruklara da doksan iki bavlı Özbek denirdi hikayesini anlatır. Özbek uruklarının isimlerini sıralar, bazıları şöyledir; *Kongirat, Alçın, Nayman, Argun, Kıpçak, Kalmak, Turgavut, Keneges, Kıyat, Kanglı, Koyçı, Otarçı, Kuralas, Durman, Kırgız, Uysun, Şirin, Targın, Behrin* vs. Bu uruk adlarının çoğu Şibani-namelerde de geçmektedir³⁸.

Kazak ismini açıklarken farklı görüşleri ve hikayeleri beyan eder. *Kaçak* anlamına geldiğine, *Haysak* (Kalmuk Moğol lüğatinde memleketin sınırlarını koruyan, medeni halkların etrafında dolaşıp yürüyen) kelimesinin bozulmuş hali olduğuna, *Kaza’a veya Haza’a* (Arap bir kabilenin büyük kısmı olup kabile dağıldıktan sonra Türklerle kaynaşan kesim) kelimelerinin farklı bir söylenişi olduğuna, *Kadı+ak* (Kadıya ihtiyaçları yok. Ak eki mübalağa ekidir) kelime ve ekinden geldiğine ve *Kız ve Ak* (Padişahın kızı ile ilgili bir hikâye) kelimelerinden türediğine dair görüşler açıklanır.

---

³⁵ Yakup Bey hakkında bk. Mehmet Alpargu, s. 1010,1011.

³⁶ Rusya’nın Kazaklara Kırgız demesinden bahsedilir.

³⁷ Orhan Doğan, *Kazak Hanlığı’nın Çarlık Rusyası ve Cungarlarla İlişkileri*, TTK, Ankara 2021, s. 24.

³⁸ Bk. C. K. İbragimov, “Târih-i Abu’l-Hayr-Hani”, Akademiya Nauk Kazakskoy SSR, *Materialı Po İstorii Kazakskix Hanstv 15-18 Vekov*, Alma-Ata 1969.

Kıpçak beyanında dikkati çeken bir başka husus, ikili uruk adlarının söylenmesidir. Örneğin, Kırgız Kıpçak, Hıtaç Kıpçak vs. Mirza Haydar Duğlat da eserinde Özbek Kazaklar ifadesini kullanır³⁹. Kuhistâni'nin eserinde de İçki-Mangıt gibi ikili kullanımlar mevcuttur⁴⁰. Bizce bu söyleniş tarzı, önceden birlikteyken daha sonra diğerinden ayrılıp bağımsızlaşan uruğu belirtmek için kullanılmaktadır.

Müellif, Rus yazarlarının Kazaklara neden Kırgız dendiğini de açıklar; Rus seyyahları bozkırda karşılaştıkları göçerlerin Kırgız olduğunu öğrendikten sonra bütün “köçmeli halk”a Kırgız demişlerdir. Kırgız beyanında da Kırk-Kız hikâyesini anlatır. Kırk-Kız motifi Kırgızların kökenini anlatan ve sıkça karşılaşılan bir motiftir⁴¹.

Gurban Gali, Nogay isminin kökenini Uluğ Muhammed Han'ın Kazan'ı aldığı zamanlara bağlar. Bulgar ve Tatarların karışımından Nogay'ın çıktığını söyler. Ayrıca, Tarih-i Hayrullah Efendi isimli bir eserde Nogay adlı bir beyin tâbileri olduğu için bu göçerlere Nogay dendiğini belirtir. Zeki Velidi Togan, Nogay isminin Doğu Deşt-i Kıpçak'ta han köterilen Tokay Timurlu Kara Nogay'dan geldiğini düşünmektedir⁴². Ancak müellif bu görüşe katılmaz. Kendi döneminde Nogayların dağıldıkları yerleri de beyan eder. İdil-Yayık arası, Baraba bozkır (Sibirya'da, Ob nehri civarında), Kırım ve Kazak bozkırında Nogaylar bulunmaktadır.

Gurban Gali'nin kavram ve kelimeleri açıklarken bunların asıl hallerinin bozularak geldiğine dair genel bir yaklaşımı bulunmaktadır. Örneğin, “*Farsça da “gürg” tâbiri Türkler tarafından tahrif edilerek “kurd” şeklini almış, kurddan ziyade koyun demek yerine abartılarak baş kurd denmiştir*” şeklinde bir açıklama yapar. Yukarıda belirttiğimiz kısımlarda olduğu gibi yazarın bu yaklaşımı görülebilir. Yine de farklı görüşleri kaynak belirterek sunar; “*Hacı Molla Zuhreddin adlı seyyahın nakline göre Başkurd adı...üç kişi kış seferinde yolunu şaşırmışlarken bir kurdun izini takip edip yollarını bulmuşlar...bu üçünün torunlarına başçısı kurd olan kişilerin nesli manasında Başkurd demişlerdir*”⁴³.

4.Bölüm (v.267-289) - “Cüz-i Kalmak Beyanı”; Kalmuklar, Moğollardan bir şubedir. Kazaklar arasında, müellifin belirttiğine göre, “*Mongol ismi zâyî ve Kalmak ismi şâyî olmuştur*”⁴⁴. Kalmukların tarihlerine, şecerelerine, kökenlerine, yayıldıkları alanlara ve çeşitli Türk kavimleriyle olan ilişkilerine değinilir.

Müellif Cungan sınırlarını şu şekilde çizer; karargahları Issık Göl, İli Suyu, Aladağ, Yedisu, Balkaş Gölü, Ayagöz Uzanı(nehri) civarındadır, doğuda Altay Dağlarına kadar uzanırlar. Tarbagatay da sınırlarının içindedir. İrtiş Nehri'nin iki tarafında bulunmuşlardır. Ekrem Kalan da Kalmukların sınırlarını benzer bir şekilde çizer⁴⁵. Ayrıca Gurban Gali, Kalmukların putperestlikte kaldıklarını belirtir. Zaten bunların İslam dinine girmeyip kendi dinlerinde kaldıkları için Kalmuk/Kalmak adını aldıklarına dair rivayet göçerler arasında genel bir kabul görmüştür⁴⁶.

³⁹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikâyesi*, çev. Osman Karatay, Selenge Yay., İstanbul 2019, s. 246.

⁴⁰ İbragimov, s. 143, 144.

⁴¹ Sadettin Yağmur Gömeç, “Kırgız Etnik Oluşumu ve Tarihlerinin İlk Devirleri”, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, Ötüken Yay., İstanbul 2021, s. 373, 374.

⁴² Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili(Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Enderun Yay., c.1, İstanbul 1981, s. 35

⁴³ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 192.

⁴⁴ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 267.

⁴⁵ Ekrem Kalan, *Cungan Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, TTK, Ankara 2008, s. 6.

⁴⁶ Mualla Uydu Yücel, “Kalmuklar, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 267, 268.

5.Bölüm (v.290-368) - “*Cüz-i Tetimme*”; Kitabın eksiklerini tamamlamak için yazılmıştır. Hıtayların(Çin), Cungan Hanlığı’nı yıkmasından sonra Ablay Han ve Gulca ile olan barış ile ilgili bilgi verilir. *Haber-i Gulca* başlığında, Cungarların veya diğer adıyla Kalmukların ilerleyişi, bunların Altı Şehir halkı ile olan münasebetlerinin yanı sıra Tarançiler ve Dunganlar hakkında da bahisler vardır. Başka bir başlıkta Hıtaylar ile Dunganlar arasında gerçekleşen *Gulca Muharebesi* anlatılır. Dungan isminin kökeni ve anlamı *Dunkânî Ma’nası* başlığında sunulur. Yazar, *Biyar* ve *Çuçek* beldelerinin tarihlerini de okuyucularına sunar⁴⁷.

1871 Kasım ayında *Dunkânî Bozgunluğu* sonrasında Pekin (Bacin)’den hareket eden Hıtay askerinden bir grup Çuçek (veya Çuguçak)’e gelir. Bu olay, eserin içerisinde bulunan *Yakub Han* maddesinde anlatılmış olmasına rağmen Tetimme kısmında ayrıntılandırılmaktadır⁴⁸.

6.Bölüm (v.369-427) - “*Rusya’nın Bu Taraflara Kadem Koyduğu ve Bazı Kıl’ânın Binası*”; Rusya’nın Ural’ı aşp Sibirya’ya yayılması konusu birçok eserde kaleme alındığı bahanesiyle ana konu olarak Rusya’nın Orta Cüz’e ilerlemesi ve hicri 1300’e kadar olan olaylar ele alınır. Üçüncü bölümde olduğu gibi Gurban Gali’nin hedefi daha az bilinen Orta Cüz’ü anlatmaktır.

Gurban Gali, Rusların Sibirya taraflarından tahkimli bir hat inşa ettiklerinden ve Tobol, Omskiy gibi kaleler yaptıklarından bahseder. Küçük Cüz hanı Ebulhayr, Rusya’ya tâbi oldu. Hicri 1180(m.1766/1767) yılında “Simey Palad” kalesi inşa edildi⁴⁹. Yazar Rusların Kazakları kendi halinde bırakıp işgal etmediğini söyler. Uluğ Cüz, Fergana’ya ve Orta Cüz de çoğunlukla Çinlilere mecburdu⁵⁰. Kazaklar arasında bir birlik yoktu. Bazıları Ruslarla iyi geçinirken bazıları Ruslarla olan ticareti sekteye uğratıyorlardı. Ayrıca birbirlerine de saldırıyorlardı. Ruslar, hanlara çeşitli payeler vererek Kazakları kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı⁵¹.

Yazar, Çala Kazak’ın manası ile Çala Kazakların kimler olduğuna dair ayrıntılı ve bir o kadar da değerli bilgiler vermektedir. Çala Kazak; anne veya baba tarafından biri Kazak olanlara ve sonradan Kazaklar arasında yaşayanlara denirdi. Hicri 1200 yılından önce Çala Kazak adında bir grup yoktu. Nogayların Kazaklar içine girmesi ise 1800’den sonradır. Nogayların, Kazak iline gitmesinin en önemli sebebi askerlikten kaçmaya çalışmalarıdır⁵².

Kök Tirek Divanı⁵³, Ayagöz ve Uluğ Yar gibi yerleşim alanlarındaki olaylar bu kısımda bulunmaktadır.

---

⁴⁷ Dunganlar, Tarançiler ve Cungan Hanlığı’nın yıkılıp Çin’in Doğu Türkistan’ı işgal etmesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. Maimaitiaili Maimaitiming, İli Bölgesi ve Tarançiler (17-20.yüzyıllar), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.

⁴⁸ Topcu (Tuğrul), s. 215-218.

⁴⁹ Togan’a göre Semipalatinsk 1718’de inşa edildi.

⁵⁰ Kurat da bu doğrultuda bilgiler verir. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK, Ankara 2014, s. 366, 367.

⁵¹ Topcu (Tuğrul), s. 265-272.

⁵² Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 385, 386.

⁵³ Doğu Kazakistan’da, Orta Cüz İli’nin bağlı olduğu divandır.

19.yüzyıl ortalarında Ruslar Türkistan ve Taşkent'i ele geçirmek için çeşitli hazırlıklara giriştiler. Belirli mesafelerle kaleler kurdular. Alma-Ata kalesi yapıldığında Uluğ Cüz ve Kırgızların bir kısmı Ruslara tâbi oldu⁵⁴.

Alma-Ata'nın, Almalı Tag veya Alim Ata'dan geldiğini belirten yazar, bu şehrin Sibiry'a ve Türkistan'ın ticaret merkezi olduğundan bahseder. Şehir, 1886/87'deki depremde zarar görse de tekrar toparlandı. Alma-Ata'ya '*Türkistan'ın Çiti, Sibir'in Cenneti*' denilmekteydi. Ruslar buradaki kaleye Virniy derler. Akdes Nimet Kurat, "Vernoje" şeklinde ifade eder ve bu kaleyle birlikte Ruslar Yedisu'ya hâkim olurlar⁵⁵.

7.Bölüm (v.428-547) - "Kırkırallı Divan Hususunda Molla Yoldaşbay Efendiden Kelmış Tarihçe Budur ki 'Aynen Nüşa İdildi"; 7.bölüm düzenleniş açısından biraz karışıklık arz eder. 428.sayfada bulunan başlığın başına el ile "7.Cüz" yazılmıştır. 481.sayfada "*7nçi Enhâr-ı Uzan Suv Çeşme İlh ve Hem Yıl Ay İsimleri*" ve 529.sayfada "*7nçi Cüzge Müte'allık Yıl Ay İsimleri*" adlarıyla 7.bölüm olarak zikredilen iki başlık daha vardır.

İlk başlık altında, Kırkırallı Karyesi'nin coğrafi konumundan, Kırgız Kazaklara dair notlardan, İmparator Aleksandr'dan bahsedilir. Yoldaşbay'dan Gurban Gali'ye gelen birkaç mektup bu kısımda zikredilir. "*Tarafımızda Olan Törelernin Fûru'ı*" başlığında soyları Çingiz Han'a kadar giden Kızıl, Ak, Kök ve Çobar Tuğluk törelerinin soylarıyla ilgili bilgiler verilir.

Kazakların sosyal hayatına dair önemli malumatlar vardır. Kazaklarda düniürlük şu şekilde anlatılır; "*iki tarafın düniürü anlaştıktan sonra, kız alan taraf birkaç kişi ile kız veren tarafın evine gelir. Kız tarafı mal keser ve ziyafet verir. Önce bu malın kuyruk tarafı pişirilip katık ile karıştırıp düniürlere yedirilir. Katığı yüzlerine ve burunlarına sürüp şaka ve oyun yaparlar. Yemekler yendikten sonra kız tarafı düniürlerine "küyüt(kiyit)" verilir. Yani birtakım zorluklar çıkarılır ve suya girdirmek gibi eziyetler edilir. Ancak düniürler buna tahammül ederler. Bunlara tahammül göstermezlerse nikah kıyılmaz. Daha sonra kalın verilir. Akrabalar da yardım ederler"*⁵⁶.

Kazak örfünde mehîre, kalın mal derlerdi. Kalın kelimesi çok anlamına gelmektedir. Mehîr dışında çeyizden de bahsedilir. Çeyizde beyler dokuz sayısına önem vererek hediyelerini bu sayıya uygun olarak verirlerdi. Durumu daha iyi olan beyler kırk giyim, kırk kilim vs. hediyeler sunarlardı.

Nikah kıyıldıktan ve toy yapıldıktan sonra 'car car' isimli şiirler okunur. Kız, anne-babasından ayrıldığı için kederlidir ve yiğit ise onu teselli eder. Şiirlerin bazı kısımları şu şekildedir⁵⁷;

Yiğit; *Bismillah diyib başlaymın/ Kız biruvnı senet diyib/ Atam anam kaldı diyib/ Caksı yarılısang ata ana/ Takdir Cardı Osulay/ Amelsiz birdi ata anang/ Nasihat aytam karagım/ Ölkenin ötbe aldunan/ Caksı bulsang karandasım/ Hıdmetinde dâyin bol.../Colung bulsun indi bar/ Aytkan iken peygamber/ Ya çıragım kılma zar/ Onda da bar car car...*

Kız; *Ak otavım tek kelen cir meydan bolsun/ Ötken künge könglüm hayran bolsun/ Dünyaga keltürüke sebeb bolgan/ Bölük ata akamday kaydın bolsun/ On ay sokdab*

⁵⁴ Bk. Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 367.

⁵⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 367.

⁵⁶ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 509.

⁵⁷ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 517, 518.

içine dolgak ciken/ Ak süt birgen anama kaydın tolsun/ Ong çakdagı buduran indi kelmes/ Kayran cüret kayran ilüm aman bolsun/ Öz ordamday alçangdar zaman kayda/ Ak çuprak salgansuk bölük cayda/ Tar kursakdın bir çıgub süt imüsken/ Öz agamday inümday bavır kayda/ Cevatub calaganga aytasungdar/ Cat cüretga angaylık man cagu kayda/ Kayran atam anam man ilüm cüretüm/ Cürekme zafran kıldı, payda.

Kazaklar bayramlarda at çapmak, kökbörü tartmak, güreş yapmak, kız komak gibi oyunlar oynarlardı. Genelde bayramlarda namaz kılmazlardı⁵⁸.

Ölen bir kişinin ardından at çaptırılır (at koşturmak) ve aş verilirdi. Vefat eden kişi önemli biriye önce onun üzerine ak bir ev yaparlar ve etrafa cenaze için haber verirler. Akrabalar at çapıp gelirler ve birbirleriyle görüşürler. Mollalara kuran okuturlar. Definden sonra ölen kişi gençse kızıl, yaşlıysa ak, orta yaşlıysa bir tarafı kara diğer tarafı kızıl bir alemini (işaret, bez vs.) nayzaya (kargı) bağlarlar. Ayrıca ölen kişinin ardından onun adına sadaka verilir⁵⁹.

Kazak nessabları bu dönemde ecdatlarını Çingiz Han'ın "kâfir" olmasından dolayı Barak Han ve Urus Han'a kadar dayandırırılar. Bu hanlardan sonrasını da Hz.Ömer ve Hz.Abbas'a kadar erıştırirler⁶⁰.

Kımız, Özbeklerin en eski içeceği. Müellif bu kımız kelimesinin Arapça 'hımız(acı)'dan geldiğini söyler. Kımıza; Çinliler mânize(at sütü), Kalmuklar ise çıkın derlerdi. Kazak gelenek ve göreneklere dışında onların kullandıkları yıl isimleri⁶¹ de verilmektedir; Taçkan, Sir, Bars, Kuyan, Alu, Celan, Cılkı, Koy, Miçün, Tavuk, İt, Dongız. Kalmukça sayılara da değinilir; Niken(bir), Hoyor(iki), Gurbun(üç), Dörbön(dört), Tabun(beş) Zurgun(altı), Dolan(yedi), Namun(sekiz), Aysun(dokuz), Arbutun(on), Arbutun Niken(on bir), Horon(yirmi), Guçun(otuz), Duşun(kırk), Tabun(elli), Çerun(altmış), Dalun(yetmiş), Nayun(Seksen), Ayrın(doksan), Zon(yüz), Menggin(bin)⁶².

Yıldız Yağdığı başlığında 15 Kasım 1888'de gerçekleşen astrolojik bir olaydan bahsedilir⁶³.

8.Bölüm (v. 548-639) - "Seyahat-Nâme"; Gurban Gali Halidî'nin hicrî 25 Ramazan 1314⁶⁴, 15 Şubat 1897 tarihinde Hacı Ramazan Efendi ve Hacı İlham Taşkendi ile Hac ibadeti için yola çıkarlar. Yazar ve arkadaşlarının Çuçek'te belirtilen tarihte başlayan seyahatleri hicri 23 Cemaziye'l-evvel 1316, miladi 27 Eylül 1898'de yeniden Çuçek'e dönmeleriyle sona erer. Yazarın Hac güzergâhı şu şekildedir; Varşava, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Sofya, İstanbul, Bursa, Beyrut, Şam, Salahiye, Kudüs, Hazret-i Halilü'r-Rahman, Dârü'n-Nasr, Yanbu'ü'l-Bahr, Medine, Mekke. Gurban Gali Halidî'nin bu seyahatnamesi Prof. Dr. Fatih Ünal tarafından çalışılmıştır⁶⁵.

⁵⁸ Topcu (Tuğrul), s. 358, 359.

⁵⁹ Buna ıskat da denir. İskat, ölen kişinin ardından yerine getiremediği ibadetler için verilen sadakadır.

⁶⁰ Topcu (Tuğrul), s. 313, 314.

⁶¹ On İki Hayvanlı Türk Takvimi.

⁶² Topcu (Tuğrul), s. 370, 371.

⁶³ Topcu (Tuğrul), s. 380.

⁶⁴ Eserin 627.sayfasında geçen bilgiye göre Şaban ayı yerine Ramazan ayıdır.

⁶⁵ Ünal, s. 95-115.

9.Bölüm(v.640-688) - “*Mongol-Tatar İbtidâdan İntihâsınaça*”; Hz.Adem ve evlatlarından sonra Hz. Nuh ve oğullarının dünyaya yayılmaları anlatılır. Tatar hanlarının, Türklerin ve Moğolların şecereleeri verilir. Alınça Han’ın ölümünün ardından Tatar Hanlığı Moğolları hâkimiyetine alsa da bir süre sonra Moğollar hanlık içerisinde güçlenerek iktidarı ele geçirirler.

Hicret’ten yeti yüz yıllar mukaddem; İlhan’dan sonra Moğolların başına geçen Tağ Han zamanında Çin Seddi’nin yapılması, Altı Şehir’in Moğollarca ele geçirilmesi, Türk Han’a kadar Türklerin Moğol Hanına bağlı kalması, Kutluk Han döneminde Alay Türkleri ile savaşıldıktan sonra Semerkant ve Buhara’nın alınıp İran’a kadar gidilmesi, Altay’ın iki tarafındaki Tatar İli’nin yağmalanması, bu olayın ardından Tatarların birleşerek Kutluk Han’ı mağlup etmeleri bu bölüm içerisinde geçen bilgilerdendir. Ayrıca Kıpçaklardan da bahsedilir.

Tatar Hanlığı’nın çöküşünden sonraki kısım Moğollar bölümüdür. Bu kısımda Tag Han’dan Çingiz Han’a kadar olan hanların isimleri yazıldıktan sonra Çingiz Han’dan sonraki hükümdarlar ayrı bir başlıkta anlatılır⁶⁶. Müslüman olan Çingizli Hanlar da ayrı başlık altında yer almaktadır. Çingizlilerden İslam’ı kabul eden ilk kişi Berke’dir. Özbek adının Özbek Han zamanında ortaya çıktığından ve İslam’ı kabul eden göçerlere Özbek dendiğinden bahseder. Tarihçilerin de genel görüşü Özbek adının Özbek Han zamanında çıktığı yönündedir⁶⁷. Ancak Kazak Cüzlerinin Özbek’in oğlu Canibek Han döneminde ortaya çıktığı yönünde verdiği bilgiler yanlıştır. Uluğ Cüz’de Uysun, Orta Cüz’de Argun ve Nayman, Küçük Cüz’de ise Alçın’ın hâkim olduğunu belirtir. Orhan Doğan eserinde bu cüzlerin halk arasında Uysun, Argın ve Alşın ordaları olarak bilindiğini ifade eder⁶⁸. Kazak nüfusunun tahminen üç milyon civarında olduğunu söyleyen müellif, bunun içerisinde Kazak olmayan göçerlerin de olabileceğini belirtir.

Kazak cüzlerinin veya ordalarının ortaya çıkmasına, Kazakların adlarının nasıl verildiğine, Kazaklarda aş vermek ve at çaptırmak gibi geleneklerinden bahsedilir. Yer alan diğer konular; Balasagun, Kaşgar’ın beldeleri ve *Kutadku Bilik*’dir. Kutadku Bilik’in anlamının “*bu kitabı bilmek, insanı bahtlı eder*” demek olduğunu ifade eder.

Bu kısımda bazı geleneklerden de söz eder; Özbek’te dokuz ata hükümet kılmayan kişiye han denmezdi. Dokuz kez olması meselesi Moğolların pek çok geleneğinde mevcuttur. Dokuz adet hediye verilmesi⁶⁹, bir kişinin dokuz cezasının affedilmesi⁷⁰ vs. gibi âdetlere değinilir.

⁶⁶ Gurban Gali’nin verdiği bilgiler Şecere-i Türk’tе verilen bilgilerin özeti mahiyetindedir. Bk. Kazım Karabörk, *Şecere-i Türk Üzerine Bir Sentaks Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1995.

⁶⁷ Şeyh Muhammed Bek b. Yar Muhammed b. Hoca Muhammed, *Tarih-i Selatin-i Tatar Han*, çev. M. Akif Erdoğan, Selenge Yay., İstanbul 2020, s.25; ayrıca bk. Abdullah Gündoğdu, “Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara 2002, s. 1046-1066.

⁶⁸ Doğan, s. 26.

⁶⁹ Tana’da bulunan seyyah Giosafat Barbaro da Edige’nin oğlu Nevruz’a dokuz hediye vermiştir. Bk. Giosafat Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk-15.Yüzyılda Kıpçak Bozkırı, İran ve Doğu Anadolu’ya Seyahat*, çev. Ayzer Güler, Kronik Yay., İstanbul 2022.

⁷⁰ Dokuz defa cezadan kurtulmak hakkı ile ilgili bir örnek için bk. Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK, Ankara 2016, s. 146.

10.Bölüm (v.689-709) - “Yapon Beyânı”; Tercüman Gazetesi’nin 1883 yılı civarındaki Japonlar hakkındaki yazısına kadar Türkistan Coğrafyası’nda Japonlara dair pek de bir şey bilinmediğinden, bunların Hitay kavminden sayılmasından bahisle bölüme giriş yapılır. Japonların dinleri üstünden bir açıklamayla devam edilir. Ardından Japonya’nın yüz ölçümünden, adalarından, dünyadaki konumundan, şehirlerinden, nüfusundan, siyasi durumundan ve tarihçesinden bahsedilir.

Böyle bir bölümün açılmasında, özellikle Japonların hızlı bir şekilde gelişmesi, yayılması ve Rusya ile olan savaşı büyük bir önem taşımaktadır. H.1313 yılında Japonlar ile Çinliler arasında savaş oldu. Kore ve Port-Artur limanı Japonların eline geçti. Japonlar ile Ruslar arasındaki çatışmalar da bu esnada başladı. Ruslar, bölgeyi Japonlara bırakmak istemiyorlardı. Port-Artur’u Ruslar ele geçirdi. Yaptıkları demir yolundan kaynaklı olarak Ruslar “*gururâne davranmaya başladı*”. H.1321’in son ayı olan Zilhicce’de, yani miladi 1904’ün ocak ayının başında savaş başladı ve Japonlar galip geldiler⁷¹.

Müellif Rusya ile ilgili şu yorumları yapar; Sivastopol Muharebesi veya diğer adıyla Kırım Savaşı’nda Rusların arazi ve insan kaybı, Japon Savaşı’ndakinden fazlaydı ama yine de “*Rusya’nın şöhrat ve şanına bu kadar hâlel ketürmüş olmayub, bilakis Rusya’nın kuvvetini itiraf itdirmiş idi*”. Çünkü üç büyük devlete karşı savaşmıştı. Daha sonraki süreçte de Rusya Asya’yı işgal ederek kayıplarını telafi etti. Rusya, dünya siyasetinde oldukça önemli bir mevkiye yükseldi. Hatta Rusya’nın son dönemlerdeki gelişmesinden, ilerlemesinden ve gücünden dolayı avamın Rusya’ya neredeyse “*Allah*” diyeceğini, ama “*Yapon muhârebesi bunları insan sınıfına kirdirdi Yapon kibi yeni çıkmış nâmi nâ-ma’lum bir küçük devletden yenildiki âdemlerin ağzında Rusya dahi takdirden tecâvüz idemez imiş didikince kidemez imiş diye söylenür oldı*” demekle Japon-Rus savaşının Türk Dünyası’ndaki yansımaları vurgular. Akdes Nimet Kurat da savaş dolayısıyla Rus hükümetinin prestijinin sarsıldığını ifade eder⁷².

Rusların Japonlarla nasıl barış yapacağı konusundaki tartışmalara da değinen yazar, halk arasında iki görüşün ortaya çıktığını söyler. Bir grup, Japonların istila ettikleri yerlerden başka Vladivostok, Amur ve sahil kısımlarından Rusya’yı çıkarmadıkça, Baykal Gölü Japonlara bırakılmadıkça ve tazminat almadıkça Japonların barışa yanaşmayacağını savunur. Diğer grup ise, Japonlar her zaman galip geleceklerine inanamazlar, aldıkları yer onlara kâfidir ve “*fikirsiz halk*” değillerdir, bu yüzden Japonlar barışa yanaşırlar demektir.

Bu bölümde anlatılan Japon-Rus savaşına, yazar şahit olmuştur ve olayla ilgili sadece kendi görüşlerini değil halkın da bakış açısını yansıtmaktadır. Bu sebeple bu kısımda anlatılanların değeri çok daha fazladır. Gurban Gali, yaşadığı dönemi ve çevresiyle ilgili gelişmeleri ayrıntılarıyla eserine yansıtmıştır. 1905 savaşı Japon-Rus savaşının ardından Rusya’da meydana gelen hürriyet akımı, bazı kesimlerin Rus çarından ayrıcalıklar koparması, daha önce Rusya Müslümanlarına hitap eden Tercüman Gazetesi’nin dışında “*Hayat, Nur, Kızan Mahberi, Tan, İkbal, Ülfet, Azad, İrşad*” gibi gazetelerin de yayın hayatına katılması, sansürün kalkması, şahsi hürriyetin ilan edilmesi ile ilgili değerli bilgiler verilir. Ayrıca çarın manifestosu da bu kısımda yer alır.

⁷¹ Yazarın verdiği tarihler ve olaylar doğruluk arz eder. Bk. Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 389.

⁷² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 397.

Müellif manifestoyu Nur Gazetesi'nden⁷³ alıntılamıştır (9 nolu, hicri 3 Ramazan 1323, miladi 25 Ekim 1905, Perşembe; Çarın Manifestosu⁷⁴);

“Hüdanın fazl-ı inayeti bilen biz Nikolay ikinci imparator hem bütün Rusya'nın müstakil padişahı Sarpolski Knez Filandski ve gayri ve gayri ve gayrile. Şehirlerde ve hem imparatorning başka köb cirlerinde(yerlerinde) bolgan tınçsızlık ve fitneler bizning cerakni zor hasret ilen tutırdılar. Rusya Padişahının baht ve sa'âdeti halk ve cemâatning baht-ı sa'âdeti bilen üzilmeslik birlikde tutaşkandır. Halkning kaygu ve hasreti aning kaygu ve hasretidür. Hazır çıkgan tınuçsızlık tertipsizliklerden ihtimal bir zor cemâat tertipsizliki peyda bolur hem de bizning şahanening birlik ve bütünlükine havf ve hatır kelür padişahlık hıdmetinde zor ahd ve nazırmız. Bizge emr kıladır bütün küç kuvvet ve akl tasarrufımız ilan-ı padişahlığa havf hatırlı bolgan fitne ugulnu basuga ictihad kılurğa teyüşli bolgan 'ameldar ehl-i tasarrufga emr kılıb lazım bolgan tedbirleri kılurğa tınuçlıkda tertib üzere sulhde cerüb tuzgan halk cemâatni hıfz himaye ilan saklamak üçün tertipsizlik nizamsızlık ve küçlevni beterüğe(?) tizden yahşi 'amelge kertmek üçün bir 'umûman sulh tınuçlık üçün körsetilgen bazı tedbirler bilen yugargı hükümetning 'Pravitiltvaning (Rusça; hükümet)' hareket-i 'amel iş cüretinde bir lakini lazım ve lâbid kördik.

Pravitiltsvaga lazım itemiz tobanda körsetilgen bizning irade-i ihtiyarımızni icrâ kılurğa 1-ahâli halk cemâatke çaykalmay turgan esas Grajdanski Haritni(sivil idare) 'Asvabuda' bravke şahsa 'Liçnist' eminçilikde bolub anarga timaske toknamaska vicdan söz cemiyet 'Sabraniyeler (Rusça; toplantılar)' siyuzlarga harit virmek. 2-Gasudarstuyını Dumaga saylavga ta'yin kılınan saylav, Viberlerni(Rusça; seçilen) toktatmay hazırđanuk çakırırğa Duma meclisinde hissemend bolur üçün Duma (nün olduğu yere) vakitning az kalıyna karab mümkün mikdarınça şol halk arasında kayular hazırki tertıbde Dumaga saylanu hukukından 'Prava (Rusça; haklar)' tamam mahrum idiler. Muning ba'adında 'âm bolgan saylav pravasını yahşi terakkilü halka koyulsun üçün yangıdan koyulgan zakonadatılını(Rusça; yasama) tertıblıke birukâr 3-hiçbir zakon(Rusça; kanun) özining kutına kelüb yitmes Gasudarstuyını Duma'ning hoş körüb tahsıninden başka ve hem Dumaga cemâatden saylangan kişiler abispiçin(Rusça; güvence altına almak) bolsunlar bizden koyulgan 'ameldâr hâkimlerning harit ve iş cürtüleri nizam zakonga muvafık ikenliki karab nazır bolup törüde.”

11.Bölüm (v.710-770) - “Çin ve Hitay Hanları ve Andan 1325 Seneye Kadar Çuçek Halleri”; Avrupalıların verdikleri bilgilerden de yararlanarak Çin'in coğrafi durumu, nüfusu, dini ve inanışları ile ilgili malumatlar verilir. Ardından Çin'de hüküm sürmüş olan 25 Sülale ve bu sülalelerin kısa tarihleri anlatılır. Sülalelerin hangi peygamber dönemine denk geldiğinden de bahsedilir; ilk sülale, Hz.Nuh ile Hz.Hud arasındaki döneme denk gelir. İkinci sülalenin başlangıcı, Hz.Adem'den üç bin iki yüz doksan dört yıl sonra ve hicretten 2932 yıl öncedir. Hz.İbrahim ile muasırdır. Üçüncü sülalenin zamanı, hicretten 2800 yıl önce; dördüncü sülale dönemi hicretten 2390 yıl önce; beşinci sülale Hz. Davud Süleyman zamanında, hicretten 1800 yıl öncesine denk

⁷³ Nur Gazetesi, Kazan Tatarcası ile çıkan ilk gazetedir. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu ve Arman Abdıkaliyev, “20.Yüzyıl Başlarında Kazan Türklerinde Basın-Yayın Faaliyetleri ve Ülfet Gazetesi”, İRTAD, S. 11, Aralık, 2023, s. 30.

⁷⁴ Çarlık Rusya'sında meşrutî idarenin kurulması ile ilgili b. Ayna Askeroğlu, “Çarlık Rusya'sında Meşrutî İdarenin Yapısı”, Tarih Okulu, Ocak-Nisan 2011, S. IX, s. 61-72.

gelir vs. Müellif'in Çin hanedanları ile ilgili verdiği tarihler tamamen yanlış sayılamaz. Müellif sülalelerin yıllarını, muhtemelen Eberhard'ın 'eski ve yanlış' dediği kronolojiye göre vermiştir⁷⁵.

Gurban Gali, Hüseyin Nimetullah oğlu Çanişef adlı birinin Çin Seddi'ne çıktığı anısını da paylaşır. Seddin uzun ve kısa yerleri olduğundan ve Rusların bu sedde 'beliy stena', yani ak duvar dediklerini söyler.

Gurban Gali Halidî'nin hac seferine çıktığı hicrî 1315 (M.1897/8)'ten 1325 (M.1907/8) senesine kadar olan dönemde Orta Cüz'de bulunan Çuçek'teki yeniliklerden bahsedilir. Bu başlıkta hangi binaların inşa edildiğinden, kimin hangi makama geldiğinden, bir takım çatışmalardan, Dunganlardan, Usul-i Cedid'den, 1900 yılında Avrupalı devletlerin Çin'e hücum edip bölgeye hükmetmelerinden, Çuçek'te açılan Rus ve Hıta Bankası'ndan, Hicrî 1324 (M.1906) Nisan'da Petersburg'da açılan Duma'dan bahsedilir.

12.Bölüm (v.771-798) - “Traktat Vesâir Te'allikat”; Miladî 1881 yılında imzalanan Rusya-Çin Antlaşmasının sureti ve tercümesi yer alır. 17 Maddenin içeriği tercüme edilmiş şekilde yazıldıktan sonra kimlerin imza attığına dair bilgiler ve bir de tablo bulunuyor. Eserde bahsedilen anlaşmanın maddeleri tamamen tüccarlar ve ticaret ile ilgilidir.

Müellif, kitabını şu sözlerle bitirir; “İmdi bu kitabçemizi bu radde tamam idüb taktadık yukarıda ve ‘add idilen ba’zı sözler bolsa bundan sonragı kitabçemize derc idilür inşaallahu te’ala Rabbü’l-‘alemin.”. Çizgiyle ayrılmış alt satırında ise koyu harflerle; “Mü’ellife Muharrire İmam Kârî Kurban’ali Veled-i Hacı Hâlid Bik Kavliyye Fî Beled-i Ayküz Mütevelliden Sümmü’l-Çuçekî Mütevattınan” yazılıdır.

Hata ve Sevab Bölümünde (varak 792-797) bazı düzeltmeler yapılmıştır.

Sonuç

Gurban Gali Halidî, tarihçi, etnograf, dil bilimci, seyyah ve din âlimidir. Onun yerli bir yazar ve modern dünyayla temasını kesmemiş birisi olması dolayısıyla eserleri oldukça önemlidir. Yazarın çok yönlü olması dolayısıyla sahip olduğu bakış açısı Türk Dünyası'na açılan bir pencere niteliğindedir. O, 19.yüzyıl ve 20.yüzyıl Türk aydınlanmasına hacimli eseriyle katkı sağlayan kilometre taşlarından biridir.

Anlatıları kendi gördüklerine, bilgi birikimine, güvenilir şahitlere, gazete haberlerine, çeşitli modern ve kadim eserlere dayanmaktadır. Bu eserlerin bazıları şunlardır; *Kutadgu Bilig*, *Târih-i Cevdet*, *Tevrat*, *Kuran*, *Coğrafya-i Kebir*, *Zebân-ı Türkî*, *Cihan-Nümâ*, *Târih-i Hayrullah Efendi*, *Fihrist-i Târih-i Taberî*, *Usul-i Tevârih*, *Mer'etü'l-Kâ'inat*, *Müstefadü'l-Ahbâr*, *Gıyasü'l-Lügât*, *Gazavât-ı Çin*, *İmam Rabbânî-Mektûbat-ı Şerif*, *Tıbyan-ı Nâfi* vs.

Gurban Gali, sosyal ve kültürel tarihe büyük bir katkı sağlamaktadır. Kazakların yaşam tarzına değinmesinin yanı sıra, halk arasında yaygın olarak kullanılan ikileme, deyim, atasözü ve özlü sözleri de sık sık kullanır; “*Kim seyittir, babasının küfründen ona zarar gelmez, kim eşkıyadır, sahabe değil peygamber oğlu olmak ona fayda vermez.*”, “*erte gününü geç, geçi hiç ederdî*”, “*kol urmak*”, “*il uşlamak*”, “*çirk çıkmak*”, “*cavlık kılmak*”, “*cılkı komak*”, “*Ölüm varlık sahibinin malını saçar*,

⁷⁵ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, TTK, Ankara 1947, s. 27.

yoksulun eteğini açar.”, “ata gücü ana sütü”, “baş kötermek”, “Vakitsiz kıçkıran koraz kana bulanır.”, “az azık yufka giyim”, “yanlış yunluş”, “taşdan can, demirden ten olmak”, “Aramızı süyek ayırsın.”⁷⁶ vs.

Onun tarihçilik anlayışını kendi ağzından şu şekilde belirtmek mümkündür; “müverrihlerin vazifesi her işin aslını ve hakikatini bildiğince anlatmak ve hata yapanın hatasını düzeltmektir”⁷⁷.

Yazarın eserinin tamamı geniş, açıklamalı ve ayrıntılı bir seyahatname gibidir. Özellikle yaşadığı zamana dair bilgi ve birikimlerini paylaşması, Rusya Müslümanları ile ilgili detaylı malumatlar vermesi ve Rusya’nın siyasî, sosyal, ekonomik durumu hakkında verdiği bilgiler dönemi aydınlatması açısından oldukça mühimdir. Ayrıca Gurban Gali Halidî, batıdaki gelişmeleri yakından takip etmekle birlikte Avrupa, onun için aşilamaz bir hedef veya ulaşılması gereken bir seviye değildir. Hac için yapmış olduğu seyahatinde de şahit olduğu gibi bilim yönünden Avrupa’yı takdir etmekte, fakat ona karşı bir hayranlık beslememektedir. Ait olduğu toplum için ise gereksiz yüceltmelere girişmemiştir.

Kaynakça

- Akçura, Yusuf, *Türkçülük*, Özdemir Basımevi, İstanbul 1978.
- Alpargu, Mehmet, “Türkistan Hanlıkları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, 2002, s. 957-1045.
- Askeroğlu, Ayna, “Çarlık Rusya’ında Meşrutî İdarenin Yapısı”, *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan 2011, S. IX, s. 61-72.
- Barbaro, Giosafat, *Doğu’ya Yolculuk-15.Yüzyılda Kıpçak Bozkırı, İran ve Doğu Anadolu’ya Seyahat*, çev. Ayzer Güler, Kronik Yay., İstanbul 2022.
- Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, TTK, Ankara 2014.
- Doğan, Orhan, *Kazak Hanlığı’nın Çarlık Rusyası ve Cunganlarla İlişkileri*, TTK, Ankara 2021.
- Duğlat, Mirza Haydar, *Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikayesi*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, TTK, Ankara 1947.
- Gömeç, Sadettin Yağmur, “Kırgız Etnik Oluşumu ve Tarihlerinin İlk Devirleri”, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2021.
- Gündoğdu, Abdullah, “Kurban Gali Halidî’nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî’sine Göre Kazaklar”, *III. Uluslararası Türkoloji Kongresi, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*, Türkistan 2009.
- _____, “Gaspıralı İsmail Bey ve Türk Aydınlanması”, *Türkiz*, S. 17, 2012, s. 11-24.
- _____, “Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.8, Ankara 2002, s. 1046-1066.

⁷⁶ Topcu(Tuğrul), s. 24.

⁷⁷ Gurban Gali Halidî, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, v. 675.

- Hablemitoğlu, Necip, *Gaspıralı İsmail*, Birharf Yayınları, İstanbul 2006.
- Halidî, Gurban Gali, *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*, Örnek Matbaası, Kazan 1910.
- Halidî, K. G., *Kitab-ı Târih-i Cerîde-i Cedîde*, Şincan Halk Neşriyatı, 1989.
- Halid, Kurbanali, *Tevârih-i Hamse*, Düzenleyen B. Tötenaev & A. Joldasov, Almatı-Kazakistan 1992.
- Hâlidî, K. K., *Kitâb-ı Târih-i Cerîde-i Cedîde*, Düzenleyen B. Gencal, TTK, Ankara 2013.
- İbragimov, C. K., “Târih-i Abu’l-Hayr-Hani”, Akademiya Nauk Kazakskoy SSR, *Materialı Po İstorii Kazakskix Hanstv 15-18 Vekov*, Alma-Ata 1969.
- Kalan, Ekrem, *Cungar Hanlığı’nın Siyasi Tarihi*, TTK, Ankara 2008.
- Karabörk, Kazım, *Şecere-i Türk Üzerine Bir Sentaks Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1995.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1987.
- _____, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK, Ankara 2014.
- Maimaitiming, Maimaitiaili, İli Bölgesi ve Tarançiler(17-20.yüzyıllar), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- Maraş, İbrahim, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme*, Ötüken, İstanbul 2002.
- Şeyh Muhammed Bek b. Yar Muhammed b. Hoca Muhammed, *Tarih-i Selatin-i Tatar Han*, çev. M. Akif Erdoğan, Selenge Yay., İstanbul 2020.
- Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili(Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Enderun Yay., c.1, İstanbul 1981.
- Türkmen, İlker, “Kadimci-Ceditçi İkileminde Kaderci (Fatalistik) Düşünceye Bürünen Türkistan”, Karadeniz Araştırmaları, XXII/85, 2025, s. 138-160.
- Türkoğlu, İsmail, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken, İstanbul 2000.
- Temir, Ahmet, *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK, Ankara 2016.
- Topcu (Tuğrul), Nizameddin, Gurban Gali Halidî’nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- Ünal, Fatih, “Tatar Alim Kurbanali Hacı Halidoğlu'nun Orta ve Güneydoğu Avrupa Seyehati”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2019, s. 95-115.
- Hekimoğlu, V. S. Fuat ve Abdıkaliyev, Arman, “20.Yüzyıl Başlarında Kazan Türklerinde Basın-Yayın Faaliyetleri ve Ülfet Gazetesi”, *İRTAD*, S. 11, Aralık, 2023, s. 27-42.
- Yücel, Mualla Uydu, “Kalmuklar”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 267-268.

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185

Makale Geliş | Received: 21.11.2024

Makale Kabul | Accepted: 22.05.2025

Atıf | Cite as: Salihcan Kocaoğlu, “Venedikli Başamiral Pietro Mocenigo’nun Osmanlı-Akkoyunlu Rekabetindeki Rolü”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 44-58.DOI: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1589162>**VENEDİKLİ BAŞAMİRAL PİETRO MOCENİGO’NUN OSMANLI-
AKKOYUNLU REKABETİNDEKİ ROLÜ****Salihcan KOCAOĞLU*****Öz**

Fatih Sultan Mehmet’in Adalar Denizi’nde hakimiyet kurma hedefi doğrultusunda Eğriboz’u fethetmesi, bölgede egemenlik alanı daralan Venedik Cumhuriyeti’nin Anadolu’da Osmanlı’ya karşı müttefik olarak gördüğü Akkoyunlular ve Karaman Beyliği ile olan dostane münasebetlerini artırmasına sebebiyet verdi. Eğriboz’un kaybedilmesi Venedik donanmasında önemli bir değişimin gerçekleşmesine yol açtı. Başamiral Niccolo de Canale’nin görevi sonlandırılarak Pietro Mocenigo yeni başamiral olarak atandı. Mocenigo görevi devraldıktan sonra donanmayı düzenleyip güçlendirdi. Emri altındaki kuvvetleri yeterli seviyede geliştirdiğini düşünen Başamiral Mocenigo Adalar Denizi’nde ve Batı Anadolu sahillerinde Osmanlı aleyhinde faaliyetler gerçekleştirdi. Bu saldırılar neticesinde önemli kazanımlar elde eden Venedik donanması İzmir’e kadar ilerlemeyi başararak burada büyük bir yangının çıkmasını sağladı. Akabinde Anadolu’daki müttefiklerine askerî teknoloji ve mühimmat götürmek amacıyla Akdeniz sahillerine yöneldi. Burada müttefiklerine çeşitli yardımlarda bulunan Pietro Mocenigo bölgedeki çeşitli Osmanlı kalelerini ele geçirerek Karaman beylerine teslim etti. Lakin asıl görevi olan askerî teknoloji ve mühimmatların tesliminde başarısız oldu ve kendisine vaat edilen bu teknoloji ve mühimmattan mahrum kalan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, 1473 yılında gerçekleşen Otlukbeli Muharebe’sinde Fatih Sultan Mehmet’e mağlup oldu. Müttefiklerinin bu mağlubiyetinin ardından Venedik Cumhuriyeti, verilen görevi yerine getiremeyen Pietro Mocenigo’yu azlederek yerine başka birini başamiral olarak atadı.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu, Venedik, Osmanlı, Pietro Mocenigo, Eğriboz**ROLE OF VENETIAN CAPTAIN OF THE SEA PIETRO MOCENIGO IN
OTTOMAN-AQ-QOYUNLU RIVALRY****Abstract**

Mehmet the Conqueror’s conquest of Eviboz in line with his goal of establishing sovereignty in the Sea of Islands caused the Republic of Venice, whose sphere of sovereignty in the region had shrunk, to increase its friendly relations with the Akkoyunlu and Karaman Principality, which it considered as allies against the Ottomans in Anatolia. The loss of Eğriboz led to an important change in the Venetian navy. Vice-Admiral Niccolo de Canale was dismissed and Pietro Mocenigo was appointed as the new vice-admiral. After taking over, Mocenigo organised and strengthened the fleet. Thinking that he had sufficiently developed the forces under his command, Rear Admiral Mocenigo carried out activities against the Ottomans in the Sea of Islands and on the western Anatolian coast. As a result of these attacks, the Venetian fleet, which made significant gains, managed to advance as far as Izmir and caused

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, salihcankocaoğlu5@gmail.com, Orcid: 0009-0002-0106-5503.

a great fire there. Afterwards, it headed to the Mediterranean coast to bring military technology and ammunition to its allies in Anatolia. Pietro Mocenigo, who provided various aids to his allies here, captured various Ottoman fortresses in the region and handed them over to the Karaman beys. However, he failed in his main task of delivering military technology and ammunition, and the Akkoyunlu ruler Uzun Hasan, deprived of the promised technology and ammunition, was defeated by Mehmet the Conqueror at the Battle of Otlukbeli in 1473. Following the defeat of their allies, the Republic of Venice dismissed Pietro Mocenigo, who had failed to fulfil his assigned duties, and appointed another admiral in his place.

Keywords: Aq-Qoyunlu, Venince, Ottoman, Pietro Mocenigo, Negroponte

Giriş

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi Avrupalılar arasında büyük bir korkuya sebep olmuştur. İstanbul'un alınmasının ardından Fatih Sultan Mehmed, Cenevizlilere Galata'da ve Karadeniz'de ticaret yapmalarına izin vermiş ancak Venediklilere aynı hakkı tanımamıştır. Bu durum Cenevizlilerin Kefe, Tana ve Kırım'da bulunan pek çok yerde ticaret faaliyetlerini genişletmesini sağlarken Venediklilere büyük bir darbe vurmuştur. Ayrıca 1463 yılından sonra Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti ile Adalar Denizi'nde karşı karşıya gelip sürekli bir çatışma halinde olması, Venedik'i Karadeniz'de ve Adalar Denizi'nde sahip olduğu önemli ticari faaliyetlerini müdafaa etmek için yeni dostluk arayışları içine sürüklemiştir. Venedik Senatosu ilk olarak Avrupa'da müttefik arayışına girmiştir. Lakin Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi durum büyük bir birliğin oluşmasına mâni olmuştur. Bunun üzerine Venedik gözünü doğuya çevirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun rakibi olan Karaman Beyliği ve Akkoyunlu Devleti ile ittifak yapmaya çalışmıştır. Bu amaçla 2 Aralık 1463 tarihinde Venedik Senatosu'nun aldığı kararla Andrea Cornaro ve Lazaro Quirini, Karaman Beyi İbrahim ile Akkoyunlu Uzun Hasan'a Venedik'in teklifini iletmesi için gönderilmiştir. Rodos üzerinden Karaman'a ulaşan Andrea Cornaro, İbrahim Bey ile 1463 yılının aralık ayında bir ittifak antlaşması imzalamıştır İbrahim Bey'in antlaşmanın imzalanmasından bir süre sonra ölmesi ve oğullarının kendi aralarında mücadeleye girişmesi üzerine Karaman Beyliği ile Venedik arasında gerçekleştirilen bu antlaşma hükmünü yitirmiştir¹.

Venedik yaşanan gelişmeler üzerine Uzun Hasan ile ilişkilerine daha fazla yoğunlaşmış ve Lazaro Quirini de Akkoyunlu hükümdarının yanına gönderilmiştir. Venedik elçisi burada Uzun Hasan'a Osmanlılara karşı ittifak teklifini sunmuş ve ayrıca Venedik donanmasının Türklere karşı harekete geçebileceğinin bilgisini vermiştir. Uzun Hasan Venedik'in bu yaklaşımına olumlu yanıt vermiş ve Kâtip Mehmed adlı elçisini dönemin Venedik Doçu Cristoforo Moro'ya yazdığı bir mektup ile göndermiştir. Elçi Halep-Rodos güzergâhı üzerinden 13 Mayıs 1464'te Venedik'e ulaşmış, Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı savaşmaya hazır olduğunu, Venedik Cumhuriyeti'nin bilgisi olmadan barış yapmayacağını aktararak ittifak teklifini kabul ettiğini iletmiştir². Venedik Senatosu, aynı yılın 26 Eylül'ünde gerçekleştirdiği toplantıda Akkoyunlu Devleti ile yapılacak ittifakı oylamış ve seksen dört olumlu oyun çıkması üzerine iş birliğini onaylamıştır. Böylece Uzun Hasan'a ithafen yazılan 26 Eylül 1464 tarihli mektupla ittifakın resmiyet kazandığını açıklamıştır. Anlaşma gereğince Anadolu'da ele geçirilen yerler Uzun Hasan'ın hâkimiyetine girecekti. Osmanlıların bertaraf edilmesinden sonra Mora, Midilli, Eğriboz, Argos adaları ve Osmanlılardan alınan Anadolu'daki sahil kesimleri ise limanların stratejik önemi sebebiyle Venedik'e bırakılacaktı. Bahsi geçen şartlar altında Venedik Cumhuriyeti, Akkoyunlu Devleti ve Karaman Beyliği arasında ittifak

¹ La Perdita di Negroponte, *Archivio Veneto*, Venedik 1886, C. XXXII, s. 267-268; Şerafettin Turan, "Fâtih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. X-XI, 1966, s. 71-74; Guglielmo Berchet, *La Repubblica di Venezia e La Persia*, Torino 1865, s. 102-104; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epceli, C. II, İstanbul 2019, s. 212-213.

² Turan, s. 74-76.

oluşturulmuştur fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun 1469 yılında gerçekleştirdiği Eğriboz'un fethine kadar ittifak resmiyet kazanmamıştır³.

1. Eğriboz'un Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Fethi ve Pietro Mocenigo

Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen çarpışmalar yıllar ilerledikçe alevlenmiş ve askerî harekâtların büyümesiyle sonuçlanmıştır. Venedik Senatosu, 1468 yılında Eğriboz balyosu olan Niccolo de Canale'yi başamiral seçmiştir. Göreve gelmesinin ardından Niccolo de Canale harekete geçip, Selanik'ten başlayarak Osmanlı topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Osmanlı hâkimiyetinde olan Selanik, Limni Adası, Gökçeada'ya baskınlar düzenlemiş ve refah seviyesi yüksek olan Enez'i ele geçirmiştir. Venedik Başamirali Canale, Eski Foça'ya saldırı gerçekleştirmiş ve fazla zayıat verilmesine rağmen başarılı olmuştur. Venedik'in başamirali gerçekleştirdiği bu faaliyetler ile Fatih Sultan Mehmed'in tepkisini üzerine çekmiş ve Osmanlı Devleti'ni harekete geçmeye zorlamıştır⁴.

Fatih Sultan Mehmed, Venediklilerin faaliyetleri karşısında onlarla mücadele edebilmek için mürettebatının çoğunluğunun Rumlardan ve Yahudilerden oluştuğu donanmasını genişletmiştir. Gerekli hazırlıkların gerçekleştirilmesinin ardından 1469 yılının ilkbaharında Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Limni Adası'na demir attı. Buradan Kochino şehrine doğru hareket eden Osmanlı donanması şehri talan edip esirler almıştır. Daha sonrasında Osmanlı donanması Venedik hâkimiyetindeki Stira ve Vasilikon şehirlerine akınlar düzenlemiştir. Gerçekleşen muharebelerde Venedik'e üstünlük kuran Osmanlı İmparatorluğu düşmanlarına asıl darbeyi 1470 yılında vuracaktır⁵.

Fatih Sultan Mehmed, gerçekleştirilen bu faaliyetlerin ardından kış ve ilkbahar aylarını donanmayı yeni saldırılar için hazırlayarak geçirmiştir. 1470 yılının haziran ayına gelindiğinde Osmanlı güçleri Eğriboz'a doğru hareket etmeye başlamıştır. Harekete geçen Osmanlı deniz gücü yirmi bin asker taşıma kapasitesine sahip üç yüz gemiden oluşuyordu. Bunların yüz sekizi büyük kadirgalar, kalanı da nakil ve küçük savaş gemilerinden oluşuyordu. Donanmanın başında ise Mahmud Paşa bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmed'in Yunanistan anakarasından getirdiği askerlerle birlikte Osmanlı ordusunun mevcudunun yüz yirmi bin ile iki yüz bin arasında olduğu tahmin ediliyordu. Bu gücün karşısında Venedik Başamirali Canale birkaç Osmanlı nakil gemisini ele geçirip sonrasında donanmasını Yunanistan anakarasının en ucunda bulunan Mandili'de demirlemiştir⁶.

İki yüzyıldan uzun bir süredir Venedik hâkimiyetinde olan Eğriboz Adası'nın merkezi çok iyi tahkim edilmişti ve özellikle deniz bölgesinden gelecek saldırılara karşı güçlü bir savunmaya sahipti. Osmanlı ordusunun saldırısına karşı Eğriboz Balyosu Paolo Erizzo başkomutanlığı üstlenmiş ve askeri kanadın başına da Luigi Calbo getirilmiştir. Bu sırada Fatih Sultan Mehmed anakaradan Eğriboz'a doğru gemileri bir sıra halinde konumlandırarak köprü haline getirmiş ve böylece gerekli erzak ile takviyelerin taşınmasını sağlamıştır. Böylece son hazırlıkların tamamlanmasıyla Osmanlı güçleri 25 Haziran 1470'te saldırıya başlamıştır⁷. Osmanlı ordusunun bu girişimi Venedik savunması tarafından geri püskürtülmüştür. 30 Haziran'da bir kez daha kale surlarını aşmayı deneyen Osmanlı güçleri istedikleri sonucu alamamıştır. 5 ve 8 Temmuz günleri gerçekleştirilen diğer iki taarruzdan arzu edilen sonuçlar alınamamıştır. Venedikliler her ne kadar düşmanlarını geri püskürtmeyi başarmış olsalar da güçler tükenmeye başlamış ve bu durum mutlak sonun yaklaştığının habercisi olmuştur. Eğriboz'u savunmakla yükümlü olanlar Venedik Başamirali Niccolo de Canale'den destek

³ Turan, s. 79-80; Berchet, s. 4- 5; Kazım Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, İstanbul 2022, s. 177; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2007, s. 33.

⁴ Zinkeisen, s. 226- 227.

⁵ Zinkeisen, s. 228.

⁶ La Perdita di Negroponte, s. 289; Zinkeisen, s. 229.

⁷ Zinkeisen, s. 230.

beklemiş lakin başamiral harekete geçmeyi tercih etmemiştir. Umutlarını yitirmeye başlayan savunmacılara karşı Osmanlıların nihai saldırısı 11 Temmuz'da başlamıştır. 12 Temmuz sabahında Osmanlı güçleri şehir surlarının içine girmiş ancak halk sokaklara barikatlar kurarak savunmaya devam etmiştir. Öğle saatlerine doğru ise tüm savunma düşerek Eğriboz Adası ve en büyük şehri Halkida (Chalcis) artık Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Eğriboz'un fethini inceleyen Giacomo Rizzardo Türklerin toplamda yetmiş yedi bin, savunmacıların ise sadece atlı bin askerini kaybettiğini not etmiştir. Venedik için oldukça stratejik bir bölgeyi fethetmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed adanın muhafazasını İskender Bey'e bırakmış ve İstanbul'a dönmüştür⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Eğriboz'u fethettiği haberi 30 Temmuz'da Venedik'e ulaşmıştır. Gelen havadisler Venedik'te büyük bir üzüntü ve kaygıya neden olmuştur. Alınan mağlubiyetten Niccolo de Canale sorumlu tutulmuş ve başamiral görevinden azledilmiştir. 19 Ağustos'ta Venedik Senatosu, Canale'nin yerine oybirliğiyle Pietro Mocenigo'yu başmiral seçmiştir. Pietro Mocenigo gençlik yıllarında ticaretle uğraşmış ve Venedik Cumhuriyeti'nde küçük görevler almıştır. 1443 yılında Venedik'in Adriyatik Denizi'nde bulunan filosunun amirali seçilmiş ve burada görev yapmıştır. Aylık maaşı yüz duka olarak belirlenen Pietro Mocenigo'ya yeni görevine atandığı bilgisi 30 Ağustos 1470'te yazılan bir mektupla bildirilmiştir. Mektupta başamiralin donanmayı reformlarla güçlendirmesi ve itaatlerine uymayıp çeşitli suçlar işleyenleri cezalandırması emri verilmiştir. Bahsi geçen yeni amiralin göreve başlamasıyla birlikte Venedik, Akdeniz sularında Türklere karşı saldırılar gerçekleştirmeye başlayacakken diğer taraftan da Akkoyunlu Uzun Hasan'a elçiler göndererek dostluklarını hatırlatıp Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçirmesi için çalışmalarına başlamıştır. Bu süreçte Uzun Hasan'a gönderilen ilk Venedik elçisi Caterino Zeno olmuştur. Zeno'nun Akkoyunlu sarayında gerçekleştirdiği girişimler Venedikliler için olumlu sonuçlar yaratmayı başarmıştır. Onun diplomatik faaliyetlerin neticesinde Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'in topraklarına akınlar düzenlemiş ve Otlukbeli Savaşı'yla sonuçlanacak süreci başlatmıştır. Bu sırada Pietro Mocenigo önderliğinde Venedik donanması Akdeniz'de faaliyetlerini arttırmıştır. Eğriboz'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi sonucunda harekete geçen bir diğer Avrupa gücü ise Papalık olmuştur. Papa 1470'te İtalyan güçlerini Roma'ya davet ederek Türklere karşı ortak bir savunma girişiminin gerçekleştirilmesi için vaaz vermiştir. Bu vaazlar kısmen etkili olmuş ve ilerleyen süreç içerisinde Pietro Mocenigo'nun özellikle Napoli ve Papalık devletinden yardım görmesini sağlamıştır⁹.

2. Pietro Mocenigo'nun 1470-1473 Yılları Arasındaki Faaliyetleri

Pietro Mocenigo'nun 19 Ağustos'ta göreve getirilmesinin ardından kendisine verilen ilk görev Niccolo Canale'nin yakalanması oldu. Görevi almasından sonra birkaç gün içinde Venedik donanmasıyla birlikte hızlı bir şekilde harekete geçen başamiral Adalar Denizi'ne ilerledi. Bu sırada gelişmelerden haberi olmayan Niccolo Canale ise Eğriboz'u Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri alabilmek için başarısız bir girişimde bulundu¹⁰. Canale son başarısızlığın ardından Eğriboz'u Yunanistan anakarasından ayıran bölgede başamiral ile

⁸ Coriolano Cippico, *The Deeds of Commander Pietro Mocenigo*, çev. Kiril Pekov, New York 2014, s. 3; Giacomo Rizzardo, *La Presa di Negroponte Dai Turchi Ai Veneziani*, Venedik 1864, s. 38, 51-52; Paolo Morosini, *Historia di Venetia*, Venedik 1637, s. 562; Samuele Romanin, *Storia Documentata di Venezia*, Venedik 1855, s. 341; Zinkeisen, s. 231-232.

⁹ Cippico, s. 3-4 ; La Perdita di Negroponte, s. 290, 293-299; Caterino Zeno ve diğerleri, *Navigazioni e Viaggi*, Der. Giovanni Battista, Dijital Baskı 2015, C. IV, s. 141; Domenico Malipiero, *Annali Veneti Dall'anno 1457 Al 1500*, Ed. Pietro Vieusseux, Floransa 1843, s. 62; Enrico Cornet, *Le Guerre dei Veneti Nell' Asia 1470- 1474*, Vienna, 1856, s. 2-3; Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, "Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXIII, S. II, 2018, s.418; Rizzardo, s. 52; Zinkeisen, s. 233; Malipiero, s. 62.

¹⁰ Cippico, s. 5; Malipiero, s. 64; Zinkeisen, s. 285.

karşılaştı. Mocenigo'nun gemisini gören Niccolo Canale'nin gemisinden inip bir kadirga ile sefelinin gemisine çıktı ve burada Mocenigo tarafından meclisin verdiği karar uyarınca tutuklanıp Venedik'e gönderildi. Canale, Venedik yönetimi tarafından alınan karar sonrasında Portogruaro'ya sürgüne gönderildi. Başamiral bahsi geçen olayların ardından bölgedeki Venedik adalarında yaşayan halkı umutlandırmak ve moral vermek amacıyla emri altında olan 40 kadirgayla bir süre bölgede dolaşp Mora'da bulunan Modon Liman'ına ilerleyerek kış aylarını burada geçirmek için demir attı. Mocenigo beklemeye geçtiği bu dönemde Adalar Denizi'nde bulunan Nakşa Dukalığı'na ve çevresinde bulunan adalara, Venedik vatandaşlarına cesaret vermek için adamlar gönderdi¹¹.

Başamiral Mocenigo'nun Adalar Denizi'ne varmasıyla birlikte Venedik tarafından yoğun bir diplomasi trafiği başlatılmıştı. Bu diplomasi hamlelerine Akkoyunlu elçilerinin de katkıları oldu. Osmanlılara karşı Haçlı Seferi düşüncesini canlandırmayı düşünen Venediklilerin imdadına Napoli Kralı Ferdinand ve Papa IV. Sixtus koştu. Venedik yönetimi Eğriboz'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesinin hemen ardından Napoli kralına yazdığı bir mektupla gelişmelerden haberdar edildi. Bunun yanı sıra mektupta Hristiyanlık davası için birlik olunduğu takdirde karşılaştıkları zorlu durumun üstesinden gelebilecekleri belirtilmişti. Bu dönemden başlayarak devam eden gelişmeler sonuç vermiş ve Napoli Krallığı ile Papalık, Venedik donanmasına yardım etmeyi kabul ederek ilerleyen dönemde kadirgalar göndermişlerdi¹².

Venedik Senatosu Avrupa'da kutsal ittifak için diplomatik faaliyetler yürüttüğü sırada Francesco Capello ve Niccolo Coco adlı iki elçiyi İstanbul'a gönderdi. Elçiler Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyet'i arasında bir barış antlaşması gerçekleştirmek için görevlendirilmiştir. Taraflar arasındaki münasebetler 1471 yılının ortalarına dek sürmüştür. Osmanlı Devleti, Venedik'ten Limni (Stalimene) ile çevresindeki adaları ve yıllık yüz bin duka haraç istemiş ve Venedik'in cevabı olumsuz olunca taraflar arasındaki görüşmeler sonlanmıştır. Bunun neticesinde bahsi geçen iki elçi Venedik'e geri çağırılmıştır. Francesco Capello, geri dönmeden İstanbul'da ölmüş Niccolo Coco ise önce Limni Adası'na gitmiş oradan da Venedik'e ulaşmayı başarmıştır. Yaz aylarında gerçekleşen bu görüşmeler süresince Başamiral Mocenigo Osmanlı İmparatorluğu'na karşı herhangi bir saldırı gerçekleştirerek barış görüşmelerini sekteye uğratmaktan çekinmiştir. Venedik, Osmanlı İmparatorluğu ile barış görüşmelerini gerçekleştirdiği sırada Başamiral Mocenigo'nun yanında *proveditore*¹³ olarak denizcilikte oldukça yetenekli olan Messer Marino Malipiero ile Messer Alvise Bembo görevlendirildi. Bahsi geçen iki proveditore, atanmalarının ardından 1471 yılının bahar aylarında yola çıkıp başamiralin donanmasına katıldılar. Bu sırada Napoli Kralı Ferdinand, Rechaine adlı komutanının emri altında on kadirgayı Venedik'e yardımcı olması için gönderdi. Lakin yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerden dolayı Venedik donanması 1471 yılında herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Barış görüşmelerinin başarısız olmasının ardından Venedik bir sonraki sene deniz üzerinden gerçekleştirilecek saldırılar için yardım toplamak amacıyla Papa IV. Sixtus'a ve Napoli Kralı Ferdinand'a yeniden elçiler göndererek harekât için daha fazla asker toplamalarını istemiştir. Kış aylarına doğru gelindiğinde Napoli Kralı Ferdinand tarafından gönderilen on kadirga geri çağırılmış fakat Napoli hükümdarı bir sonraki sene birlikte gerçekleştirecekleri harekâttan dolayı heyecanlı olduğunu başamirale aktarmıştır.

¹¹ 7 Ekim 1470'te Niccolo Canale'ye yazılan mektuba göre kendisinin Friuli'de tutsak edileceği ve eğer yasakları çiğnerse altı ay hapse atılacağı bildirilmiştir. Cippico, s. 4-7; Malipiero, s. 65; Morosini, s. 563; La Perdita di Negroponte, s. 304; Romanin, s. 345- 347; Zinkeisen, s. 285- 286; Rizzardo, s. 40.

¹² Cornet, s. 1, 2; Zinkeisen, s. 286-287.

¹³ Venedik Cumhuriyeti'nde belirli devlet işlerindeki yöneticilere verilen unvandır.

Mocenigo aynı zamanda Rodos şövalyelerine, Kıbrıs kralına elçiler göndererek bir sonraki baharda gerçekleştirecekleri akınlar için yardım talepli mektuplar göndermiştir¹⁴.

Venedik donanması kış ayları henüz bitmeden önce yerel halk tarafından Passing Adası¹⁵ olarak bilenen yere akın düzenlemişti. Cenevizlilere ait olan bu ada önemli bir ticaret bölgesiydi ve depolarında değerli ticari metaller bulunmaktaydı. Gece yarısı karaya çıkan Venedik güçleri şehri müdafaa edenleri mağlubiyete uğratarak yerleşkenin olduğu alana girdiler. Saldırıdan bihaber olan halk durumu fark ettiğinde korkuyla adadaki dağlık bölgelere doğru kaçmıştır. İnsanların kaçması sonucu boş kalan yerleşkeyi yağmalayan Venedikliler ipekten yapılmış kıyafetleri, Anadolu yöresine has yünleri, renkli halıları ve değerli gördükleri pek çok ürünü yanlarına alıp kalanı ateşe verdiler. Bu şekilde adamlarının moralini yükselten Başamiral Mocenigo, donanmasına takviyeler yaptı. Gerçekleşen akının ardından Venedik donanması kışı geçirmek için Modon'daki limana çekildi¹⁶. Mocenigo, kışlık karargâhında bulunduğu sırada donanmasını güçlendirme faaliyetlerinde bulundu. Bu sırada Venedik yönetimi başamiralin yanına Stefano Malipiero ve Vettor Soranzo'yu *proveditore* olarak atadı¹⁷. Modon'da bulunduğu sırada Limni önlerinde 40 Osmanlı gemisinin ulaştığı haberinin yayılması üzerine Başamiral Mocenigo donanmasıyla birlikte Limni önlerine doğru geldi ancak Osmanlı gemilerinin burada olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine bölgedeki Paleocastro ve Cocino adındaki terk edilmiş sahil kalelerini kontrol altına alıp Modon'a döndü. Burada, Karya¹⁸ üzerine gerçekleştirilecek büyük taarruzun hazırlıklarına başladı¹⁹.

Başamiral Mocenigo'nun Modon'da hazırlıklarını tamamlarken Stefano Malipiero ve Vettor Soranzo'yla gerçekleştirdiği görüşmelerde her kadırgaya denizcilerin dışında on süvari eklenmesi kararı alındı. Bu süvariler *stratiotoi*²⁰ adı verilen Arnavut askerleriydi²¹. Askerler Mora Yarımadası'nda Venedik gemilerine yerleştirildiler. Askeri gücünü arttıran başamiral buradan Midilli Adası'na doğru harekete geçti. Venedik donanması buradan Anadolu kıyılarına ilerleyerek Bergama yöresine ulaştı. Venedik güçleri gece yarısı Bergama sahillerine çıkarma yaptıktan sonra Castro'ya saldırı gerçekleştirdi. Cippico, burada saldırıya geçen Venedik askerlerini hapisneden yeni çıkmış insanlara benzeterek çeşitli köylerin zapt edildiğini, pek çok tutsak, çiftlik hayvanı ve ev eşyasının ele geçirildiğini aktarmıştır. Venedikliler gerçekleştirdikleri yağmadan sonra gemilere dönerken farklı noktalardan ortaya çıkan Türk süvarileri saldırıya geçti ve taraflar arasında gerçekleşen çarpışmayı Venedikliler kazanarak elde ettikleri ganimeti gemilerine taşıdılar. Başamiral Mocenigo kendisine getirilen her düşman kellesi için askerlerine bir altın vermeyi vaat etmiş ve bu vaadi de donanmada bir gelenek haline getirmiştir²².

¹⁴ Cippico, s. 7-10; Marino Sanudo, *Le Vite dei Dogi*, Ed. Angela Caracciolo Aricò, Venedik 2004, s. 147; Malipiero, s. 65, 67, 72; Zinkeisen, s. 286; Morosini, s. 566.

¹⁵ Kiril Petkov, notlarında günümüzde Çeşme sınırların için kalan bu adanın Kios Adası'nın tam karşısında olduğunu belirtmiştir. Cippico, s. 11.

¹⁶ Cippico, s. 11.

¹⁷ Cippico, s. 13.

¹⁸ Anadolu'nun güneybatısını oluşturan bölge.

¹⁹ Cippico, s. 12; Zinkeisen, s. 288- 289.

²⁰ Stratiotoi isminin kökeni İtalyancada yol anlamına gelen "*strada*" kelimesidir. İsmi bahsi geçen birliklere verilmesindeki en önemli etkenin ise askerlerin sürekli olarak yolda olmalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Batı Yunanistan'da bulunan ve Epirli olan bu askerlerin kökeni Arnavut'tur ve Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi iken sonradan bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Gözü doymaz, güçlü savaşçılar olan stratiotoi'lerin savaş sırasında silah olarak kalkan, mızrak ve kılıç kullanırken giysi olarak çok azının zırha sahip olduğu çoğunluğunun ise pamuktan kıyafetler giydiği not edilmiştir. Cippico, s. 13; Giosafat Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, İstanbul 2022, s. 59; William Miller, *Latins in Levant*, New York 1908, s. 482

²¹ Cippico, s. 13.

²² Cippico, s. 14-15.

Castro'ya gerçekleştirilen saldırıdan sonra Venedik donanması gece boyunca Karya'ya oldukça yakın bulunan Knidos²³ şehrine ilerledi. O dönemlerde şehir terk edilmişti ancak sahip olduğu iki liman ve cephanelik donanma için epey öneme sahipti²⁴. Sabah saatleriyle birlikte Başamiral Mocenigo, donanmasını Barbanicola adlı limana yönlendirdi. Karaya çıkan denizciler ve süvariler tüm bölgeye yayılarak cinsiyet ve yaş fark etmeksizin insanları tutsak aldılar. İnsanlar dışında koyun, halı ve keçe elde eden Venedikliler bahsini ettiğimiz metalar dışında ganimet bulamamışlardı. Ele geçirilenlerin gemilere yüklenmesinin ardından donanma Delos'a yelken açtı. Burada da yağma gerçekleştiren donanma erzaklarının azalmasından dolayı Mora'ya geri çekildi. Gerekli işler yapıldıktan sonra Modon'a yelken açan Başamiral Mocenigo'ya Venedik Senatosu tarafından gönderilen 20 Nisan 1472 tarihli mektupta Kral Ferdinand'ın toplamda yirmi kadirgayı doğuya gönderdiği ve yanlarında Rodos şövalyeleri, Kıbrıs Krallığı ile Papalık güçlerinin de olacağı belirtilmiştir. Mektupların ulaşmasının ardından Venedik donanması civardaki adalara baskınlar yapmaya devam etti. Donanma, Karya bölgesindeyken Papalık elçileri ve Napoli Kraliyet Donanması'nın komutanı, Başamiral Mocenigo'nun yanına gelmişti. Papalık heyeti, amirale Hristiyanlığı Avrupalı hükümdarların hiçbirinin onun ve Venediklilerin müdafaa ettiği kadar savunmadıklarını söylemiştir. Taraflar arasındaki görüşmenin ardından Sisam Adası'nda bir araya gelme kararı alındı²⁵. Bu sırada Napoli ve Papalık tarafından gönderilen kadirgalar çoktan Venedik donanmasına katılmak için yola çıkmıştı. Müttefik gemileri ile Başamiral Mocenigo'nun donanması anlaşıldığı üzere Sisam Adası'nda bir araya geldi ve donanmadaki gemi sayısı seksen beşe çıkarıldı. Bunların kırk sekizi Venedik'e aitken on sekizi Papalık'a, on yedisi Napoli Krallığı'na, on iki tanesi Dalmaçya bölgesindeki şehirlere ve iki tanesi de Rodos şövalyelerine aittir. Başamiral, Napoli kralı tarafından gönderilen her bir kadirgaya altı *stratiotoi* yerleştirerek takviye etmiştir²⁶.

Müttefik kuvvetlerin terk edilmiş Sisam Adası'nda bir araya gelmesinin ardından toplanan harp divanında Karaman Beyliği'nin sahillerinde bulunan ve Osmanlı egemenliğine geçmiş olan Antalya'ya saldırı kararı alındı. Oldukça önemli bir ticaret şehri olan Antalya'nın beklenmedik bir saldırı gerçekleştirildiğinde ağır kuşatma toplarına ihtiyaç olmadan düşeceği öngörüldü. Sisam Adası'ndan yola çıkan birleşik donanma ilk olarak Finike yöresinde bulunan adaların çevresine ilerleyip ve ağustos ayında Antalya sahillerine ulaştı. Başamiralin emriyle Vettore Soranzo'nun başında olduğu on kadirga şehrin liman bölgesine saldırıya geçti. Bu saldırıda liman zincirini kırmayı başaran Sorenzo'nun komutasındaki birlikler karaya çıktı. Diğer bir komutan Malipiero'ya ise kalan askerlerle birlikte karadan şehre saldırması için emir verildi. Şehrin liman kısmından saldıran Soranzo'nun emrindeki askerler muhafızları yenip surların dışında kalan mahalleleri yakmayı başarak karabiber, tarçın, karanfil, tütsü, halı ve diğer önemli ticaret metalarının bulunduğu depoları soydu. Kara tarafından saldıran birlikler ise yüksek surları aşamamış ve aynı başarıyı gösterememiştir. Venedik kuvvetlerinin sürekli olarak gerçekleştirdiği taarruzlar burada bastırılmıştır. Dış surlar bir süreliğine Venedikliler tarafından ele geçirildiyse de kesin sonuç alınamamış ve Venedik kuvvetleri kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çarpışmalarda bin Venedikli asker yaralanmış ve elli asker ölmüştür. Başamiral şehrin büyük bir kuşatmaya alınması için Mora'dan araç gereçlerin getirilmesinin gerekliliğini düşünmüş fakat bunun gerçekleşmesi için zamana ihtiyaç duyulacağından ve kış aylarının yaklaşmasından dolayı Antalya önlerinden ayrılma kararı almıştır²⁷.

²³ Bu şehrin konumu günümüzde Muğla'nın Datça bölgesinde kalmaktadır.

²⁴ Cippico, şehrin bahsi geçen dönemdeki özellikleriyle ilgili detaylı bilgi vermektedir.

²⁵ Cippico, s. 16-18, 21, 22; Cornet, s. 33-34.

²⁶ Şerafettin Turan, üç Rodos kadirgasının Venedik donanmasına katıldığını ileri sürmüştür. Malipiero, s. 73-74; Turan, s. 98; Zinkeisen, s. 288-289.

²⁷ Cippico, s. 23-27; Malipiero, s. 74-75; Turan, s. 98; Zinkeisen, s.290.

Antalya'daki başarısız girişimden sonra tekrar toplanan harp divanı Rodos'a ilerleme kararı verdi. Burada Uzun Hasan'ın elçisiyle görüşen Başamiral Mocenigo, Venedik'in Akkoyunlulara gönderdiği elçi Caterino Zeno'nun mektubunu teslim aldı. Mektupta yazana göre Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Zeno'nun yoğun çabaları üzerine Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşa hazırlanıyordu. Metinde Uzun Hasan'ın Mayıs ayında Karaman sahillerine gelerek Venedik donanmasıyla buluşup kendisine vaat edilen büyük bombardıman toplarını temin etmeyi planladığını aktarılmıştır. Ayrıca Uzun Hasan'ın Osmanlı egemenliği altında olan Tokat'ı ele geçirdiği ve bahsi geçen mevkiin bölgedeki en iyi tahkim edilmiş yerlerden birisi olduğu belirtildikten sonra Akkoyunlu ordusu hakkında bilgiler verilmiştir. Uzun Hasan'ın gönderdiği elçiyle görüşükten sonra Başamiral Mocenigo donanmasıyla birlikte Bodrum'un ucunda kalan İstanköy Adası'na ilerledi. İstanköy Adası'ndan sonra Nakşa Adası'na giden donama ihtiyaçlarını karşıladı. Başamiral bu sırada İzmir şehrinin oldukça zengin olduğunu ve iyi bir tahkimatının bulunmadığını öğrenince kış aylarının gelmesinden evvel buraya saldırmak istedi. Harp divanında bu konu görüşüldükten sonra karar alındı ve harekete geçildi²⁸.

Venedik donanması ilk olarak İpsara'ya geçip oradan 13 Eylül'de İzmir Körfezi'ne girdi. Venedik güçleri İzmir'e ani bir baskın düzenleyip şehri yağmalamaya başlamışlardı. Durumun vahameti karşısında halkın bazıları panik içinde kaçışırken bazıları ise silahlarını alarak mücadeleye girişmiştir. Bu sırada kırsalda bulunan subaşıya şehrin saldırı altında olduğu bilgisi ulaştırılmıştır. Olayların görgü tanığı Cippico'nun aktardığına göre; ismi Balaban olan subaşı, piyade ve süvarilerden oluşan dört yüz elli kişilik birliğiyle Venedik askerlerini İzmir'den defetmek için harekete geçmiştir. Taraflar arasında gerçekleşen çarpışmanın sonucunda şehirde büyük bir yangının başlamasıyla birlikte şehir ciddi hasar almıştır. Cippico, pek çok antik mezarın, evlerin ve şehrin epeyce görkemli yapısının birkaç saat içinde küle döndüğünü not etmiştir. Çatışmanın ardından oradan ayrılan Başamiral Mocenigo, zafer işareti olarak iki yüz on beş Türk askerinin kesilmiş başını yanına aldı. Venedikli askerler yağma sırasında kadın takıları, Şam modasına uygun altın ve gümüşle süslü bakırdan yapılmış vazoları ve değerli ev eşyalarını yağmaladı²⁹.

İzmir'e gerçekleştirilen saldırıdan sonra Venedik donanması Karaburun'da ve Urla dolaylarındaki yerleşkelere akınlar düzenlendi. Bölgede değerli ganimetlerin bulunamamasından dolayı pek çok deve ve koyun gasp edildi. Gerçekleştirilen son akının ardından donanma Mora'nın Anabolu mevkiinde bulunan limana çekildi. Başamiral buradaki karargâhın tahkimini tamamlamak üzere çalışmalara başladı. Yağma faaliyetlerinin son bulmasıyla birlikte Papalık ve Napoli donanması İtalya'ya dönmüştür. Venedik donanması tarafından 1472 yılının devamında kaynaklara göre herhangi bir saldırı gerçekleştirilmemiş, donanma ise daha sonra Modon'daki limana gitmiştir. Venedik Senatosu tarafından 27 Ekim 1472 tarihinde yazılıp Başamiral Mocenigo'ya gönderilen mektupta İzmir'e gerçekleştirilen saldırı neticesinde Türk topraklarında insanların öldürülmesinden ve verilen zarardan dolayı mutluluk duyulduğu belirtilerek amirale övgüler dizilmiştir³⁰.

Belirtmeliyiz ki henüz 1472 yılı bitmeden evvel Venedik Senatosu bir sonraki yıl gerçekleştirilecek faaliyetler için planlamalar üzerine çalışmaya ve gerekli görülen hazırlıklara başladı. 22 Eylül'de başamirale yazılan mektupta müteakip yıl bombardıman toplarının Uzun Hasan'a gönderileceği bildirilerek mühim düzenlemeleri gerçekleştirilmesi emri verildi. 25 Eylül 1472 yılında gönderilen başka bir yazıda Pietro Mocenigo'ya dört yıldır Osmanlı egemenliği altında bulunan Karaman Beyliği topraklarının bir sonraki sene Uzun Hasan'ın yapacağı saldırı ile geri alınacağı bildirilmiştir. Bu girişime başamiralin emri altındaki

²⁸ Cippico, s. 28-30; Malipiero, s. 76.

²⁹ Cippico, s. 29-33; Malipiero, s. 78; Abate Laugier, *Istoria della Repubblica di Venezia*, çev. Carlo Palese ve Gasparo Stroti, C. VII, Venedik, 1778, s. 225-226; Turan, s. 98; Zinkeisen, s. 290.

³⁰ Cippico, s. 33- 34; Cornet, s. 53; Zinkeisen, s. 290, 291.

kuvvetlerle müttefik güçlere destek olması, kendisine gönderilen bombardıman toplarını ve diğer değerli ürünleri müttefiklere ulaştırması için emir verilmiştir. 5 Ekim 1472 tarihli bir diğer mektupta ise Uzun Hasan'ın Hacı Mehmed adlı elçisini Venedik'e göndererek yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verdiği belirtilmiş ve devamında ise Uzun Hasan'ın Karaman bölgesini ele geçirmek için ordu topladığı Venedik'ten de yardım istediği aktarılmıştır. Mektuptaki bir başka önemli husus ise para konusu olmuştur. Başamiralin ihtiyacı olan paranın kendisine güvenli bir güzergâh üzerinden yollandığı iletilmiştir. 27 Ekim 1472 tarihli mektupta değinilen husus yine Karaman'a yapılacak saldırı ve Uzun Hasan'ın bölgeye geldiği takdirde kendisine ulaştırılacak yardımlar olmuştur. Mektupta yazılanlara göre eğer Uzun Hasan, Karaman sahillerine gelmeyi başarırsa Venedik'in kargo gemilerinin bölgeye intikal ederek bombardıman toplarının ve ustalarının Akkoyunlu hükümdarına ulaştırılması emredilmiştir. Planın uygulanması için amirale tüm yetkiler verilmiştir. Yazının devamında top ustalarıyla bombardıman toplarının Modon'da olduğu ve sekiz yüz adet silah ile barutun Girit'e yollandığı aktarılmıştır. Mektuplardan da anlaşıldığı üzere Karaman topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri alınması Venedik için oldukça önemli bir husustur. Karaman Beyliği ile Venedik arasında yapılan anlaşma uyarınca, bölge Osmanlılardan geri alınınca limanlar Venedik'te kalacaktı. Limanların Venedik hâkimiyetinde olması ise elde edilecek ticari gelirleri arttıracak gibi Akdeniz'de Venedik hegemonyasının yükselmesine katkı sağlayacaktı. Bunların yanı sıra Uzun Hasan'a gönderilecek ağır bombardıman toplarının teslim edilmesi için Karaman topraklarında bulunan limanlar oldukça mühim rol oynayacaktı. Bu limanların ele geçirilmesi Akkoyunlu hükümdarına mühimmatların ve silahların daha kolay ulaştırılmasını sağlayacaktı ki bu durum ilerideki muhtemel Osmanlı- Akkoyunlu savaşında müttefikleri için oldukça büyük bir avantaj olacaktı. Bu durumlar göz önüne alındığında Venedik Senatosu'nun Pietro Mocenigo'ya Karaman üzerine yapılacak saldırı hakkında sık sık hazırlıklar yapması yönünde mektuplar ilemesi, bölgenin ve Uzun Hasan'a gönderilecek yardımların Venedik yönetiminin planları adına ne kadar hayati olduğunu göstermektedir³¹.

Yeni yılın gelmesiyle birlikte Venedik planlarını uygulamaya koymak için harekete geçti. 11 Ocak 1473'te yazılıp Pietro Mocenigo'ya Venedik Senatosu tarafından gönderilen mektupta Uzun Hasan'a ulaştırılacak yardımlar için zamanın geldiği belirtilmiştir. Gönderilecekler içerisinde altı büyük top, bahsi geçen ağır topları kullanabilmesi için istihdam edilecek altı top ustası, orta ölçekli on top, sayıları elliye bulan küçük top, üç yüz demir çubuk³², üç bin çapa, dört bin kova ve ağır silahların kullanımı için ihtiyaç duyulan diğer ekipmanların olduğu bildirilmiştir. Mezkûr yardımların dışında dört bin duka değerinde işlenmiş gümüş ile altın ve gümüşten üretilmiş dört bin dukaya tekabül eden kıyafetlerin yollanacağı eklenmiştir. Mektubun devamında tüm bahsi geçen hediyelerin tamamlanması için zamanın gerekli olduğu ve hazırlıkların bir an önce yapılacağı Başamiral Mocenigo'ya aktarılmıştır³³. Eserinde bu konuya değinen Domenico Malipiero detaylı ancak yukarıda zikredilenlere kıyasla küçük farklılıklar içeren bilgiler vermiştir. Aktardığına göre dört bin duka ederinde işlenmiş gümüş eşyalar, dört bin duka değerinde çeşitli renklerdeki altın işlemeli kıyafetler, dört bin dukalık değere sahip ipekten üretilmiş elbiseler ile on bin duka değerindeki yünden yapılmış çeşitli renkteki elbiseler gönderilmek için belirlenmiştir. Bahsi geçen tüm hediyelerin ederi yirmi iki bin dukaya tekabül etmektedir. Gönderilecek silahların dört yüz *lira*³⁴ değerinde altı büyük top,

³¹ Cornet, s. 43, 45, 49, 53; Berchet, s. 4.

³² Malipiero eserinde bahsi geçen bu çubukların bronzdan ve demirden yapıldığını ifade edip toplamda iki yüz adet gönderildiğini öne sürmüştür. Malipiero, s. 82.

³³ Cornet, s. 65, 66.

³⁴ İlk olarak Karolenj döneminde yürürlüğe giren ve orta çağda İtalya'da kullanılan para birimidir. Venedik Dogesi Nicoló Tron tarafından 15. yüzyılın ikinci yarısında Venedik'te ilk defa *lira Tron* adıyla basılmıştır. İlk basıldığı dönemde iki yüz kırk Venedik dinarına tekabül etmiştir. Pietro Mocenigo'nun doge olmasının ardından *Mocenigo*

beş yüz lira değere sahip on orta büyüklükte top, iki yüz tane bronzdan ve demirden üretilmiş çubuk, on bin barutlu silah, üç bin kürek, iki bin çapa, bin silahşor, iki taş işçisi ve iki mühendis olarak belirlendiği aktarılmıştır. Malipiero bahsi geçen yardımların ve hediyelerin öncelikle Kıbrıs'a gideceğini oradan da Anadolu'ya gönderilerek Akkoyunlu hükümdarına teslim edileceğini kaleme almıştır³⁵.

Venedik'in yardımları hazırlayıp gönderdiği süreç içerisinde talih Pietro Mocenigo'dan yana olmuş ve ona beklenmedik bir hediye gönderilmiştir. Eğriboz'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi sırasında tutsak olarak alınan Antonio adındaki Sicilyalı bir genç Gelibolu'daki esaretinden kurtulduktan sonra başamiralin yanına vardı. Gelibolu limanının geceleri de muhafızlarla korunduğunu söyleyen Antonio, Mocenigo'dan yalnızca beş adam ve balıkçı barkası isteyerek yanına aldığı toz sülfür, beyaz ispiro ve diğer ateşleyici maddelerle Gelibolu tersanesine doğru 20 Şubat gecesi harekete geçti. Karanlıkta elma satan bir tüccar gibi ilerleyen genç Sicilyalı ve yanındaki adamlar, boğazın iki tarafında bulunan büyük kalelerin yanından geçerek tersaneye ulaşmışlardır. Tersanenin kilitlerini açıp yanlarında bulunan elmaların altında sakladıkları yakıcı maddelerle on beş farklı depoda demir çubuklara barut döktükten sonra ateşe vererek yangın çıkardılar. Hızlı bir şekilde büyüyen yangın Osmanlı askerleri tarafından fark edilene kadar geri döndürülemez bir büyüklüğe ulaşarak tersaneyi imha etti. Yapılan hesaba göre yangın dolayısıyla oluşan zarar yüz bin duka tutarında oldu. Tersaneyi yakan Antonio saldırının ardından kaçmaya çalıştığı sırada barakasının yanması dolayısıyla yanındaki adamlarıyla birlikte yüzerek karaya çıkmıştır. Ertesi sabah şehirde bulunan subaşı yangını çıkartanı bulana büyük bir ödül vereceğini duyurmuştur³⁶. Bunun üzerine başlayan aramalarda Antonio yanındaki beş adamla birlikte ormanda Osmanlı askerleri tarafından yakalandı ve İstanbul'a padişahın huzuruna çıkarıldıktan sonra idam edildi³⁷.

Tüm bu olaylar gerçekleşirken Başamiral Mocenigo, Naupolin şehrini tahkim etmek ve gemilerini güçlendirmekle meşgulken Uzun Hasan'ın elçisi taşıdığı bir mektupla amiralin yanına ulaştı. Hacı Muhammed adındaki bu elçi, Caterino Zeno'nun mektupta yazdıklarını aktarmış ve ardından Mocenigo tarafından bir kadırgayla Venedik'e gönderilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı tarafından gönderilen elçiden sonra Venedik Cumhuriyeti müttefiklerine yardım etmek için daha önce bahsettiğimiz hediyeleri ulaştırabilmek adına hazırlıkları hızlandırmıştır. Silahlarla ilgilenmesi için yüz genç adam seçilmiş ve komutanları olarak Imolalı Tommaso atanmıştır. Ayrıca Caterino Zeno'nun yerine Farsça bilen Giosafat Barbaro Akkoyunlu devletine elçi olarak gönderilmek üzere belirlendi. Yeni elçinin atanmasıyla ilgili Mocenigo'ya Venedik Senatosu tarafından bilgi veren bir mektup yazılmıştır. Mektupta Giosafat Barbaro'nun ilk olarak Kıbrıs'a gideceği ve oradan Uzun Hasan'ın topraklarına geçeceği aktarılmıştır. Ayrıca eş zamanlı olarak başka bir elçinin daha seçildiği ve onun Kefe üzerinden Anadolu'ya geçeceği belirtilmiştir³⁸. Venedik yönetimi elçinin yanında götürmesi için gümüş ve altınla süslenmiş, ipekten yapılmış ve Türk motifleri içeren sofra takımı hazırlatmıştır³⁹. Uzun Hasan'a gönderilecek savaş mühimmatları ile diğer hediyelerin hazırlanmasının ardından Venedik elçisi Giosafat Barbaro'nun dışında Napoli Krallığı'nın ve Papalık elçilerinin bulunduğu toplamda dört kadırga 18 Şubat 1473'te yola çıkıp 29 Mart'ta Kıbrıs'a ulaşmıştır. O dönemde Anadolu'nun güney kısmının Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olmasından dolayı

---

adıyla ünlenmiştir. Alfredo Taracchini, *Addio, Cara Lira*, Bologna 1999, s. 41; William Carew Hazlitt, *The Venetian Republic its Rise, its Growth, and its Falls a.d. 409- 1797*, C. II, Londra 1966, s. 752.

³⁵ Malipiero, s. 82; Turan, s. 105.

³⁶ Cippico, s. 35-37; Malipiero, s. 85, 86; Zinkeisen, s. 291-292.

³⁷ Cippico'nun eserini İngilizceye tercüme eden ve notlandıran Kiril Petkov, Antonio'nun yakalandıktan sonra başına gelenlerle ilgili verdiği bilgilerin antik dönem Roma dönemine ait Gaius Mucius Scaevola'nın hikayesinden esinlenerek yazdığını belirtmiştir. Cippico, s. 37. Malipiero, s. 140.

³⁸ Bahsi geçen diğer elçi Ambrogio Contarini olmalıdır. Cornet, s. 67.

³⁹ Cippico, s. 38; Turan, s. 95.

Giosafat Barbaro ve hazırlanan hediyeler hızlı bir şekilde Uzun Hasan'a ulaştırılamamış ve dost hükümdarın Suriye veya Kilikya bölgesine gelmesi beklenmeye başlanmıştır⁴⁰.

Anadolu'nun güney sahillerinde yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler yaşanırken Fatih Sultan Mehmed kış aylarında akıncı kuvvetlerini Sivas'a göndermiş ve baharın gelmesiyle ordusunu toplayarak Uzun Hasan'a karşı sefere çıkmıştır⁴¹. Fatih Sultan Mehmed'in sefere çıktığından haberdar olan Venedik yönetimi Pietro Mocenigo'ya kendisine verilen görev dâhilinde gönderilen hediyelerin ve silahların Uzun Hasan'a hâlâ ulaştırılmaması nedeniyle 3 Nisan 1473'te bir mektup yazmıştır. Daha önceki mektuplarda Pietro Mocenigo'nun o zamana kadar gerçekleştirdikleri methedilirken gönderilen son mektupta üslup oldukça farklıdır. Venedik Senatosu, başamirale mücadele etmesi gereken düşmanın özellikle Osmanlı hanedanı olduğunu hatırlatmıştır. Uzun Hasan'ın nerede ve ne zaman yardım istediği fark etmeksizin müttefik hükümdara yardım etmesi gerektiği vurgulanmış ve Anadolu sahillerine indiğinde hediyelerle silahları ulaştırabilmesi için her zaman hazır olması emredilmiştir. 5 Nisan tarihli gönderilen bir diğer mektupta ise Uzun Hasan'ın Osmanlı egemenliğinde bulunan topraklara ilerleyerek Pietro Mocenigo'yu ve yardımlarını bekleyeceği belirtilmiştir. Eğer Akkoyunlu hükümdarı bölgedeki kaleleri ele geçirmek isterse onu her halükârda desteklemesi için hazırlıklı olması emredilmiştir. 10 Mayıs tarihli başka bir mektupta ise Uzun Hasan'ın Suriye'ye gittiği ve eğer oradayken başamiralden gönderilen yardımların kendisine verilmesini isterse hızlı bir şekilde harekete geçmesi emir buyrulmuştur. Venedik ile Pietro Mocenigo arasında gerçekleşen mektuplaşmalar sırasında Uzun Hasan, Osmanlı imparatorunun sefere çıktığını duyunca Akdeniz sahillerine inme fırsatı bulamamış ve bundan dolayı Venedik tarafından gönderilen yardımlara ulaşamamıştır⁴².

Venedik Senatosu'ndan gönderilen mektupların Pietro Mocenigo'ya ulaşmasının ardından Rodos'a ve oradan da Kıbrıs'a giden Venedik donanmasına altı kadirge daha katıldı. Bunlardan ikisi Rodos'ta diğer dördü ise Kıbrıs'ta dâhil olmuştur. Kıbrıs'ta donanmaya katılan gemiler yukarıda bahsettiğimiz elçilik heyetlerini ve hediyeleri taşıyan gemilerdir. Kıbrıs'ta Pietro Mocenigo ile buluşan Giosafat Barbaro, bu sırada Pexarolu Nicolo'yu Karaman'a yollayarak bölgedeki gelişmeleri öğrenmek istedi. Burada Karamanlı Kâsım Bey'i Silifke'yi kuşatırken gören Nicolo durumu daha sonra Kıbrıs'ta bulunan üstlerine bildirdi. Giosafat Barbaro havadisleri işitince Karaman beyinin yanına gitmiş ve durumu yerinde inceleyip görüşmeler gerçekleştirmişti. Az sayıdaki askerle Sığın'ın kuşatıldığını gören Giosafat Barbaro burasının muhasara edilmesini ve öncelikle Silifke'nin alınmasını önerdi. Kâsım Bey öneriyi kabul ederek bu doğrultuda hareket etti. Bu sırada elçi, Pietro Mocenigo'dan yardım istemenin zaruri olduğunu görerek kendisine mektup yazdı. Giosafat Barbaro'nun vesilesiyle Başamiral Mocenigo, Venedik'in ve Uzun Hasan'ın müttefiki olan Karaman Beyleri Pir Ahmed ve Kâsım beylerin Kilikya bölgesini geri almak için mücadele ettiklerinden haberdar olunca kendisine Venedik Senatosu tarafından verilen emirle yola koyuldu. Silifke ve çevresinin Karaman Beyliği tarafından alınacak olması Venedik donanmasına teslim edilen hediyelerin ve silahların kolaylıkla Uzun Hasan'a gönderilmesi anlamına geliyordu. Böylelikle yola çıkıp Kilikya sahillerine ulaşan Başamiral Mocenigo, Silifke dolaylarında bulunan Ağa Limanı'na⁴³ askerlerini çıkarttı. Karaman beylerinden Kâsım Bey burada Venedik ordusunu karşıladı. Kâsım Bey burada, Mocenigo'ya Sığın, Silifke ve Kızkalesi'ni kuşattıklarını ve bu yerleri aldıkları takdirde hükümdarlıklarını geri alabileceklerini söyledi. Mocenigo onlara yardımcı olacağını belirttikten sonra Alvise Lombardo'nun emrine on kadirge vererek Görgüs'deki kuşatmaya yardımcı olması için gönderdi. Mocenigo donanmanın geri kalanıyla birlikte Mustafa adındaki bir Osmanlı beyi tarafından savunulmakta olan Sığın'a gitti. Burada Venedik askerleri karaya

⁴⁰ Barbaro, s. 57; Turan, s. 105- 106.

⁴¹ Cippico, s. 39. Halil İnalçık, *Fâtih Sultan Mehmed*, İstanbul 2022, s. 257.

⁴² Cornet, s. 92-93, 94-95.

⁴³ Aziz Teodor Limanı olarak da bilinmektedir. Cippico, s. 40.

çıkartıldıktan sonra şehrin her bölgesinden surlara doğru saldırıya başlandı. Merdivenler sayesinde surlara ulaşmaya çalışan Venedik kuvvetleri savunmayı kıramamıştır. Bunun üzerine kuşatmanın ilk günü başarısızlıkla sonuçlandı. İkinci gün Venedik ağır toplarının şehrin kuzey kısmında bulunan zayıf noktasına doğru konumlandırıldığını gören şehir komutanı teslim oldu ve şehri 27 Mayıs günü Venediklilerin hâkimiyetine girdi. Başamiral, şehri Karman beylerinden olan Yusuf'a teslim etti. Elde edilen başarıdan sonra Mocenigo kuvvetleriyle birlikte Kızkalesi'ne hareket etti. Yolculuk esnasında Cencio Orosini, Napoli kralı adına yanındaki on kadirgayla Venedik saflarına katılmıştır. Kızkalesi'ni savunmakla görevlendirilmiş olan İsmail adındaki yeniçeri beyi saldırı öncesinde kaleyi büyük toplarla müdafaaya hazırlanmıştır. Mocenigo bölgeye ulaştıktan sonra ilk olarak çevrenin detaylı bir araştırmasını yaptırıp sonraki birkaç gün boyunca kuşatma araç gereçlerini konumlandırdıktan sonra kuşatmayı fiilen başlatmıştır. Venedik'in büyük toplarıyla dövülen güney surları hızla yıkılmıştır. 6 Haziran günü İsmail Bey şehri Venedik komutanına teslim etmeye razı olmuş ve yapılan anlaşmanın sonucunda İsmail Bey ve yanındaki askerleri Venedik gemileriyle birlikte Suriye'ye gönderilmiştir. Pietro Mocenigo, Karaman Beyi Pir Ahmed adına şehri Kâsım Bey'e teslim etmiştir. Başamiral Kızkalesi'ndeki işlerini bitirdikten sonra Silifke sahillerine doğru yelken açtı. Şehir, Haşım adındaki bir bey ve bu beyin emri altındaki iki yüz yeniçeriyle müdafa edilmekteydi. Venedikliler kuşatma hazırlıklarını sürdürdükleri sırada Haşım Bey tarafından gönderilen bir asker teslim olacaklarını ilettiler. Gerçekleştirilen görüşme sonucunda 13 Haziran günü şehir kuşatmacılara boyun eğdi. Şehrin komutanı Haşım Bey ise Karaman saflarına katılarak paralı asker olarak hayatına devam etti. Karaman beyleri de böylelikle hükümdarlıklarını tekrar kurabilmek için önemli bir adım atmayı başardılar. Pietro Mocenigo tarafından ele geçirilen tüm kaleler Karaman beylerine teslim edilmiş ancak daha önce yapılan anlaşma gereğince Ağa Limanı Venedik hâkimiyetine bırakıldı ve yönetimine Venedikli birisi atandı⁴⁴.

Kilikya bölgesinde gerçekleşen başarılı faaliyetlerinin ardından başamirale gönderilen 18 Haziran tarihli mektupta Uzun Hasan'ın farklı bir yöne gittiği ve bu konuda hükümdarın serbest hareket edeceği belirtilmiştir. Amirale ise kendisinden yardım talep edildiği takdirde bu konuda gereğinin yapması emri verilmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in ordusuyla birlikte müttefikleri olan Akkoyunlu hükümdarına karşı harekât halinde olduğundan Pietro Mocenigo'nun donanmasıyla birlikte Çanakkale Boğaz'ından geçerek İstanbul'a olabildiğince yaklaşıp gördüğü her şeyi ateşe vermesi istenmiştir. Mektupta düşman topraklarına yapılacak böylesine bir saldırının Osmanlı başkentini tehlikeye sokarak Uzun Hasan'ın önündeki savaşta faydalı olacağı gibi Venedik Cumhuriyeti'ne de yarar sağlayacağı öngörülmüştür. Mektubun devam eden kısmında amiralin saldıracağı yerleri seçme konusunda serbest bırakıldığı yazılmıştır. Çanakkale Boğazı'na doğru yelken açmaya hazırlanan Mocenigo'ya bu sırada Caterino Zeno tarafından yazılmış mektuplar ulaşmıştır. Mektuplarda Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ın ordusuyla karşılaşmak için yola koyulduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca başamiralin hızla Kilikya bölgesine gelmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Zeno, mektubunda Uzun Hasan'ın da Kilikya'ya gelerek savaş planlarını kendisiyle görüşeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Venedik donanması hızla Kilikya'ya doğru yola çıkmıştır⁴⁵. Cippico'nun belirttiğine göre öncelikle Kıbrıs'a giden Pietro Mocenigo burada kraliçe Katerina Cornaro'yla görüşmesinin ardından Kilikya'ya gitmiştir. Donanma bölgeye geldiğinde Kızkalesi limanında bekleyen Venedik armadasına Papalık elçisi Alvise Loredan gelerek, Papalık donanmasının Rodos'ta olduğunu, başamirale haber vermeden daha fazla ilerlemek istemediklerini söyledikten sonra kayda değer bir planının olup olmadığı sormuştur. Mocenigo

⁴⁴ Cippico, s. 39-50; Barbaro, s. 57; Morosini, s. 573-575; Zinkeisen, s. 292; Roemer Hans Robert, "Das Turkmenische Intermezzo: Persische Geschichte zwischen Mongolen und Safawiden", *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, S. XIX, 1976, s. 291; Turan, s. 107, 109, 110-112.

⁴⁵ Günümüzde Antalya ilimizin Demre ilçesinde bulunan antik bir şehirdir.

şu anda önemli bir plan üzerinde çalıştığını belirttikten sonra Papalık elçisini Rodos'a göndermiştir. Kilikya sahillerinde haber beklemekle geçen pek çok günün ardından Caterino Zeno tarafından yazılan yeni mektuplar başamirale ulaşmıştır. Savaş hakkında bilgiler veren Caterino Zeno ilk çarpışmada Akkoyunlu ordusunun galip olduğunu ve sonrasında taraflar arasında gerçekleşen ikinci çarpışmada Osmanlıların galip geldiğini aktarmıştır. Savaş dışında Zeno, Uzun Hasan'ın bu yıl Kilikya bölgesine gelemeyeceğini ve bundan dolayı orada beklemesine gerek olmadığını yazmıştır. Elçinin 18 Ağustos 1473 tarihli Venedik yönetimine yazdığı diğer mektubunda savaşın başlangıcında Akkoyunlu ordusunun üstün durumda olduğunu aktarırken Osmanlı bombardımanının başlamasıyla Akkoyunlu kampının yerle bir olduğunu ve Uzun Hasan'ın birliklerinin geri çekilmeye başladığını belirtmiştir. Ayrıca konu hakkında Caterino Zeno'nun Giovanni Battista Ramusio tarafından derlenen seyahat notlarında Akkoyunlu süvari birliklerinin Osmanlı ağır toplarının ateşlenmesinin ardından hızla ovada dağıldıklarını ve bunun sonucu olarak Akkoyunlu ordusunda karmaşanın çıkmasıyla mağlup oldukları yazmaktadır. Ahsenü't-Tevarih'te de Osmanlı tüfeklerinin ve toplarının etkin bir şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Zinkeisen, eserine düştüğü bir dipnotta savaşın ardından İstanbul'da şehri muhafaza etmesi için bırakılan Şehzade Cem'e (Cem Sultan) yazılan mektupta Osmanlı ordusunun savaşı kazanmasındaki en önemli unsurun sahip oldukları ağır topların olduğu anlatılmıştır. Venedik Cumhuriyeti'nin Pietro Mocenigo'ya yazdığı mektuplarda gönderilen silahların katien Uzun Hasan'a ulaştırılmasını emretmelerinin sebebi Osmanlı ordusunun gelişmiş silah teknolojisini daha önceki savaşlarda tecrübe ettiklerinden kaynaklanmış olmalıdır. Durumun farkında olan Venedik Senatosu Uzun Hasan'a ağır topları ve diğer pek çok barutlu silahı göndererek Osmanlı karşısında müttefiklerinin çarpışma gücünü arttırmayı amaçladığı gözlemlenmektedir. Ancak Uzun Hasan'ın Karaman üzerine gerçekleştirdiği akın neticesinde Fatih Sultan Mehmed'in sefere çıkması Pietro Mocenigo ve Uzun Hasan'ın Akdeniz sahillerinde buluşmasının önüne geçmiş ve neticesinde silah sevkiyatı tamamlanamamıştır. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi Uzun Hasan'ın ağır toplarla donatılmış Osmanlı ordusu karşısında mağlubiyetine sebep olmuştur⁴⁶.

Otlukbeli Savaşı'yla ilgili havadislerin gelmesinden sonra bir süre donanmasıyla Akdeniz sularında dolaşan Pietro Mocenigo daha sonra Makri ve Fisko adalarını talan edip ateşe verdi. Kıbrıs Kraliçesi Katerina Cornaro'nun yeni doğum yaptığı haberleri kendisine ulaşınca Kıbrıs'a gidip yeni anne olmuş kraliçeye desteğini sundu. Pietro Mocenigo'nun Kıbrıs'ta olduğu sırada iki Papalık kadirgası adaya gelerek Kios'un sekiz Papalık kadirgasıyla yağmalandığını ve ganimet elde edildiği bilgisini başamirale iletmiştir. Kıbrıs'ın ardından Rodos, Kios ve Kiklad adalarına giden Mocenigo, müttefikleri olan hükümdarın Osmanlılara karşı mağlup olmasına rağmen düşmanların daha fazla askerini öldürdüğünü söyleyerek yerel halka moral vermeye çalıştı. Bahsi geçen yerlerdeki faaliyetlerini tamamladıktan sonra kış aylarının gelmesi sebebiyle Modon'a döndü⁴⁷.

Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ı Otlukbeli'nde mağlup etmesi birleşik Haçlı donanmasının ve Venedik Cumhuriyeti'nin bütün planlarını bozdu. Bu gelişmelerden dolayı Papalık adına on kadirga ile Rodos'a gelip Mocenigo ile görüşen papanın vekili Spilit Başbiskoposu Lorenzo Zane, akınlara daha fazla devam etmek istemediğini belirtmiştir. İki Türk hükümdarının çarpışmasının sonuçlarını Rodos limanında bekleyerek geçiren Napoli kadirgaları gelişmelerden haberdar olduktan sonra Papalığın gönderdiği donanma kuvvetleriyle birlikte İtalya'ya dönmüştür. Modon'da bulunduğu sırada Venedik Senatosu tarafından 4 Kasım'da yazılmış bir mektupla görevden alınacağını öğrenen Pietro Mocenigo yeni atamanın gerçekleşmesini bir süre burada bekledi. 13 Ekim'de yazılan diğer bir mektupta ise yeni

⁴⁶ Zeno, s. 180-181; Cippico, s. 57-60; Cornet, s. 96-97; Berchet, s. 135-137; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020, s. 518; Zinkeisen, s. 254-255.

⁴⁷ Romanin, s. 368; Zinkeisen, s. 293.

başamiralin atandığı ancak Pietro Mocenigo'nun halefinin donanmanın başına geçene dek oradan ayrılmaması emredilmiştir. Yeni başamiral Triadano Gritti 8 Kasım'da atanmış lakin kendisi 19 Mart 1474'e dek Venedik'ten ayrılamamıştır. Pietro Mocenigo başamirallik görevinden sonra Venedik'e döndü ve çok zaman geçmeden 5 Aralık 1474 tarihinde Venedik Doç'u seçilerek 23 Şubat 1476'da hayatını kaybedinceye kadar görevini sürdürdü⁴⁸.

Sonuç

İstanbul'un fethinden sonra Venedik, Karadeniz ve özellikle Adalar Denizi'nde ekonomik ve siyasi bağlamda güç kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'yla mücadelesinde tek başına başarılı olamayacağını düşünen Venedik yönetimi doğuda ve batıda müttefik arayışına girişmiş ve önemli neticeler elde etmiştir. 1463 yılında gerçekleşen diplomasi faaliyetlerinin sonucu olarak Karaman Beyi İbrahim ve Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ile ittifak anlaşması yapılmıştır. Müttefikler 1470 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Eğriboz'u ele geçirmesine kadar harekete geçmemiştir. Adalar Denizi'nde bulunan Eğriboz'un Venedik ticaret ağında önemli bir merkez olmasından dolayı kaybedilmesi Cumhuriyet'te büyük bir kaygı ve üzüntü oluşturmıştır. Adanın savunmasından sorumlu olan Nicolo Canale derhal görevden alınarak hapse atılmış ve yerine 19 Ağustos 1470'te Pietro Mocenigo başamiral olarak seçilmiştir. Mocenigo, göreve gelmesiyle birlikte Venedik donanmasını güçlendirdi ve disiplini sağladı. Gerekli hazırlıklarını tamamlayan başamiral Adalar Denizi'nde ve Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan adalara ve anakaradaki topraklarına yağma akınları düzenledi. Bu şekilde Osmanlı deniz ticaretine zarar verdi ve değerli ganimetler elde etti. Çanakkale'de bulunan Osmanlı tersanesinde yangın çıkartıp etkisiz hale getirerek Osmanlı İmparatorluğu'na büyük bir ekonomik ve askeri zarar verdi. 1473 yılına kadar Venedik adına pek çok başarılı faaliyet gösteren Başamiral Pietro Mocenigo Cumhuriyet'in kendisine verdiği en önemli görevi gerçekleştirmeyi başaramamıştır. Bu görev Venedik Cumhuriyeti'nin Uzun Hasan'a göndermek için hazırladığı değerli metallerden ve silahlardan oluşan yardımlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'yla uzun yıllardır mücadele halinde olan Venedikliler, Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında gerçekleşecek muharebede barutlu silahların önemli olacağını kavradıklarından Pietro Mocenigo'ya sık sık yazdıkları mektuplarla sevkıyatı gerçekleştirmesi için tüm hazırlıkları yapmasını emretmişlerdir. Venedik'ten yola çıkan yardımları taşıyan gemiler Kıbrıs'a ulaştığında Uzun Hasan'ın öncelikle Suriye'de olması sonrasında ise Kilikya sahillerine geleceği sırada Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlu Devleti'ne karşı sefere çıkması gerçekleştirilecek mühimmat transferinin önüne geçmiştir. Bu durum Akkoyunlu ordusunun Osmanlı İmparatorluğu'yla gerçekleştirdiği Otlukbeli Savaşı'nda ağır toplardan mahrum kalmasına sebep oldu. Atlarını ağır topların sesine ve etkisine karşı hazırlayamamış olan Akkoyunlu hükümdarı ağır topların eksikliğini savaş sırasında ağır bir bedelle ödemiştir. Osmanlı toplarının bombardımanı karşısında Akkoyunlu ordusunun düzeni bozulmuş ve yaşanan kargaşa neticesinde Akkoyunlu ordusu ağır zayıflatlar verip dağılarak mağlup olmuştur. Otlukbeli Savaşı'nın ardından Uzun Hasan eski gücüne hiçbir zaman kavuşamamıştır. Venedik yönetimi ise Uzun Hasan'a elçiler göndermeye devam etmiş ancak etkili bir sonuç alınamamıştır. Muharebe öncesinde gönderilen yardımların savaşa doğrudan etki edeceğini düşünen Venedik Senatosu zamanlamanın doğru olmaması ve gerekli koordinasyonun sağlanamaması neticesinde yardımlarını ulaştıramadı ve müttefikinin mağlubiyetine engel olamadı. Venedik'in doğudaki en güçlü müttefiki Uzun Hasan'ın aldığı ağır darbe, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oluşturulan ittifakın mücadele ruhunu zayıflatmıştır. Pietro Mocenigo başarılı faaliyetlerde bulunmuş lakin Venedik yönetiminin çok önemli gördüğü yardımları ulaştıramaması neticesinde savaşın kaderini etkileyecek önemli

⁴⁸ Cippico, s. 60-61, 68; Morosini, s. 587, 590; Cornet, s. 99, 100, 102; Bartolomeo Cecchetti, *Il Doge di Venezia*, Venedik 1864, s. 300; Laugier, s. 260; Zinkeisen, s. 293-294.

hamleyi gerçekleştirememiştir. Otlukbeli Savaşı'nın ardından bir süre sonra Pietro Mocenigo'ya gönderilen bir mektup ile görevden alındığı kendisine bildirilmiş ve böylece Venedik Cumhuriyeti'nin başamirali olduğu günler sona ermiştir.

Kaynakça

- Aliyazıcıoğlu, Zeynep İnan, “Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion’un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXIII- S. 2, 2018, s. 399-427.
- Berchet, Guglielmo, *La Repubblica di Venezia e La Persia*, Torino 1865.
- Caterino Zeno ve diğerleri, *Navigazioni e Viaggi*, Der. Giovanni Battista, C. IV, Dijital Baskı 2015.
- Cecchetti, Bartolomeo, *Il Doge di Venezia*, Venedik 1864.
- Coriolano Cippico, *The Deeds of Commander Pietro Mocenigo*, çev. Kiril Petkov, New York 2014.
- Cornet, Enrico, *Le Guerre dei Veneti Nell’Asia 1470- 1474*, Vienna 1856.
- Domenico Malipiero, *Annali Veneti Dall’anno 1457 Al 1500*, Ed. Pietro Vieuxseux, Floransa 1843.
- Giosafat Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, İstanbul 2022.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020.
- Hazlitt, William Carew, *The Venetian Republic its Rise, its Growth, and its Falls a.d. 409- 1797*, C. II, Londra, 1966.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2007.
- La Perdita di Negroponte, *Archivio Veneto*, Venedik 1886, C. XXXII.
- Laugier, Abate, *Istoria della Repubblica di Venezia*, C. XII, Venedik 1778.
- Marino Sanudo, *Le Vite dei Dogi*, Ed. Angela Caracciolo Aricò, Venedik 2004.
- Paolo Morosini, *Historia di Venetia*, Venedik 1637.
- Paydaş, Kazım, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, İstanbul 2022.
- Rizzardo, Giacomo, “*La Presa di Negroponte Dai Turchi Ai Veneziani*”, Venedik 1864.
- Robert, Roemer Hans, “Das Turkmenische Intermezzo: Persische Geschihte zwichen Mongolen und Safawidens”, *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, S. 9, 1976, s. 263-297.
- Romanin, Samuele, *Storia Documentata di Venezia*, Venedik 1855.
- Taracchini, Alfredo, *Addio, Cara Lira*, Bologna 1999.
- Turan, Şerafettin, “Fâtih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 5-6, 1966, s. 64-138.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C. II, İstanbul 2019.

Kitap İncelemesi | Book Review

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185

Makale Geliş | Received: 16.05.2025

Makale Kabul | Accepted: 17.06.2025

Atıf | Cite as: Sadullah Gülten, “Tahrif ve Tashih: Derviş Gevr/Beyaz Şeceresi’nin Başına Gelenler”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 59-76.DOI: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1700539>**TAHRİF VE TASHİH: DERVİŞ GEVR/BEYAZ ŞECERESİ’NİN BAŞINA GELENLER****Sadullah GÜLTEN*****Öz**

Aleviliğin devlet ve toplum nazarında iyice görünür olmasıyla birlikte konuyla ilgili çalışmalar oldukça artmıştır. Bunların önemli bir kısmı amatör araştırmacılara ait olup onlar bir probleme odaklanmaktan ziyade mensubu oldukları ocağın kurucusu ve ocakları hakkında bilgi vermeyi amaçlarlar. Çalışmalarında açık veya kapalı bir şekilde kendi ocak kurucularını ve ocaklarını yüceltirler. Bu yüzden bazıları eldeki belgeleri veya derledikleri rivayetleri ocak mensuplarının hoşuna gidebilecek şekilde aktarmaktan kaçınmazlar. Bununla birlikte bu makalenin konusu onlardan biri tarafından kaleme alınan böylesi bir çalışma değildir. Makale, bir akademisyenin amatör araştırmacıların bile yapmayacağı bir şekilde eldeki belgeleri *güçlü bir sözlü gelenek* vurgusu altında nasıl tahrif ettiğiyle ilgilidir. Yazar, yakın çevresi ve kendi ocak mensuplarıyla yaptığı görüşmelerden derlediği bazı rivayetlerle akademinin meşrulaştırıcı gücünü mensubu olduğu ocak lehine kullanmaktan çekinmemiş, bu uğurda hiçbir akademik kurala uymadığı gibi Alevi-Bektaşî inancının *Eri erden seçen kördür* ve *El ele, el Hakk’a* anlayışına da riayet etmemiştir. Burada Kibar Taş tarafından kaleme alınan *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı* isimli kitap ile kitaptan üretilen *Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağ* isimli makale incelenerek yukarıda vurgulanan hususlara dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kibar Taş, Şecere, Egosantrizm, Hacı Kureyş, Derviş Gevr/Beyaz.

CORRUPTED AND CORRECTED: WHAT HAPPENED TO THE DERVISH GEVR’S GENEALOGY**Abstract**

Studies on Alevism have significantly expanded with the increased visibility of Alevism in the eyes of state and society. However, a substantial portion of these works have been authored by amateur researchers. Their primary goal is less about addressing specific scholarly problems and more about providing information, from their own perspectives, regarding the founders of the *Ocaks* (sacred lineages) to which they belong or about the *Ocaks* themselves. However, in these studies, they explicitly or implicitly never fail to elevate their *Ocak* and the

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, sadullah-gulten@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9986-4367.

founders of their *Ocaks* themselves above others. Therefore, some of these people (author/researcher) do not hesitate to present existing documents or compiled narratives to their readers, in other words, to members of their *Ocak*, in a manner that would appeal to them. Nevertheless, the subject of this article is not such a work authored by amateur researchers. The article addresses how an academic distorted existing documents under a strong emphasis on oral tradition, in a way that even amateur researchers would avoid. The author, relying on certain narratives compiled from interviews with members of her own *Ocak* and immediate circle, has not hesitated to use academia's legitimizing power in favor of her *Ocak*, disregarding fundamental academic principles and failing to adhere to core Alevi-Bektashi teachings such as “*Eri erden seçen kördür*” or “*El ele, el Hakk'a*”. Here, attention will be drawn to the issues highlighted above by examining the book *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, authored by Kibar Taş, and the article derived from this book, titled *Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağ*.

Keywords: Kibar Taş, Şecere, Egosantrizm, Hacı Kureyş, Derviş Gevr/Beyaz.

Giriş

Alevi ocakları isimlerini genellikle 12-13. yüzyıllarda yaşayan şeyhlerden alır. Onlar bir aşiretin hem dini hem de siyasi liderleri olarak ön plana çıkan karizmatik kişilerdir. Buna karşılık onlarla ilgili dönemin kaynaklarında hemen hemen hiçbir bilgi yer almaz. Çok azı hakkında şecereelerde, icazetnamelerde ve siyadetnamelerde bazı bilgi kırıntıları bulunur¹. Fakat ocak mensupları için bunlar oldukça kıymetlidir. Zira ellerinde yukarıda bahsedilen belgelerden herhangi birine sahip olan ocak mensupları, bu tür belgelere sahip olmayanlara nazaran üstün bir konumda yer alır. Bu belgelerde bir de şeyhlerin kerametinden bahsediliyorsa belgelerin kıymeti daha da artar. Çünkü kerametli bir velinin neslinden gelmek veya ocağına mensup olmak ayrıcalıklı kabul edilir. Bu yüzden ocak kurucuları veya ocaklarıyla ilgili çalışmalar yapan amatör araştırmacılar ocaklarını diğer ocaklar arasında üstün bir konumda gösterebilmek için ocaklara ismini veren şeyhlerle ilgili sislerle kaplı hayat hikâyelerini ve kerametleri benzer hayat hikâyeleri ve kerametlerin pek çok şeyh için neredeyse birebir anlatıldığına aldırış etmeden okuyucularına sunarlar. Bu husus ocaklarla ilgili akademi dışında çalışma yapanlarda sıkça görülse de bu çalışmada üzerinde durulacağı üzere akademik kariyerini mensup olduğu ocağı yüceltmeye, hasım olarak gördüklerini ise kelimenin tam manasıyla tahfif etmeye çalışan ve bu uğurda eldeki belgeleri tahrif etmekten kaçınmayan akademisyenler de yok değildir. Ocak taassubunu akademik çalışmalara taşımak, dahası eldeki mevcut bazı yazılı belgeleri bu uğurda tahrif etmekten kaçınmamak hem Alevi-Bektaşî inancı hem de akademik metod açısından kabul edilemez birer hakikattir.

Kureyşan Ocağı'na mensup Kibar Taş tarafından kaleme alınan *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı* isimli kitap ile *Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağ* isimli makalede yukarıda vurgulanan hususların tamamı eksiksiz bir şekilde görülür. Bahsedilen çalışmalarda üzerinde durulacak esas konu I. Mahmud'un (1730-1754) tuğrasını taşıyan Eylül/Ekim 1747 tarihli şecere ile III. Ahmed'in (1703-1730) tuğrasını taşıyan 10 Kasım 1721 tarihli şecerelerin yazar tarafından nasıl tahrif edildiğidir. Yazarın tahrif ettiği şecere 19 sayfa olup yazar bu iki şecereyi de kitabının ekler kısmına almıştır. Bunların yeminli mütercim Süleyman Yaşar tarafından 6 Şubat 1987 tarihinde bazı yerlerinin Osmanlıcadan transkript edildiğini bazı yerlerinin ise Arapçadan çevrildiğini belirtir. Yine çeviri ve transkriptin kendisi tarafından

¹ Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.

kontrol edildiğini, bu esnada karşılaşılan bazı hataların düzeltildiğini de kaydeder². Bahsedilen şecereler şöyledir:

a) I. Mahmud (1730-1754)'un Tuğrasını Taşıyan Şecere (Eylül/Ekim 1747 tarihli) (ilk 10 sayfa):

Sayfa 1

Sultan Mahmud bin-i Sultan Mustafa el-muzaffer daima.

Fatihü'l-emlak ve nâsır-ı din Hazreti Hüdâvendîgâr-ı Sultan Murad Han eâna'llahu'l-melikü'l-müste'an Hazretleri hiyn-i adl-i adaletinde server-i enbiya ve sertâc-ı evliya Habib Muhammed Mustafa Salla'llahu Teâla aleyhi ve sellem nesl-i pâki't-tahiraddan a'nî seyyidetü'n-nisâ Fatma Hazretlerinden İmam Hasan ve İmam Hüseyin Hazretlerinin evlâd-ı saadetleri kayd ve mukayyed karn ba'de karn batın ba'de batın sahihü'l- istidlâl olan silsile-i müşerref-i mezbure seyyidü's-sâdât es-Seyyid Şeyh Mahmud Hazretleri.

Maa menşurî'l-mübarek südde-i sâadetime gelüb kıran eyledüğümüzde nesl-i kibâr ma'lum-u şevketmakrunum oldukta tabkî aslî'l-meâlî olmağın hasebiyle evkaf ve râbıta olunan silsile-i mezbur mahâl-i müstehak ve şâyeste-i emr-i hak olmaları ve ba'de hâza silsile-i mezbureden hâsıl olan evlâd her nerede sâkin ve mutavattın oldukları vüzêrâ ve mir-i mirân ve mirlivâ ağa ve müsellemler silsile-i mezkûreye zulüm ve teaddisi olursa la'netullahi.

Teâla ve'l-melâiketi ve ve'n-nâsi ecma'in ve her birerleri hadise ve kadimeden müberrâ oldukları ceddimiz Sultan Murad'dan ta sultan ibtidası sultan Alaaddin ve Sultan Orhan Hazretlerinden bu ana kadar silsile-i mezbure ma'lum ve ma'ruf olub külliyyâtı her nerede olursa serbeste eyledüğümüz ve bizden sonra silsile-i mezbure izzet ve hürrmet idesiz. Etmeyenin la'netullahi kabil ve müstehak oldukları bilâ şüphedir. Hususen Ali (kerreme'llahu vecchehu) ve Fatma (radiye'llahu anha) Hazretlerinden oldukları yarın yevmi'l-mahşeri kübrâda Habib-i Ekrem Hazretlerinin cevabına kâdir olasız. Zira buyurmuşdur "Yenkati'ü küllü hasebin ve nesebin illâ hasebî ve nesebî"

İştihar ve zinhar silsile-i mezburdan ictinâb ve ihtirâz idesiz ve şöyle bilesiz âlâmet-i şerife i'timad kılasız, deyu tahriren fi şehri Ramazani'l-mübarek sene sittine ve mie434 ve elf. Fi mahruse-i Konstantiniyye.

Sayfa 2

a. Şeyh Mahmudu'l-Kebir'in nasihatnâmesi

Evvelâ sırrını sakla, var söyle. Bilâ sebep kimesne ile husumet etme. Sözünde sadık ola. Teenni edici ol. Bir kimesnei zemm ü ğıybet etme. Fukarayı tahkir etme. Ululara riâyeti eyle. Mevti herdem fikreyle. Bilmedüğün kimesne ile mukarın olma. Sana düşmanlığı sebkât olan tiz i'timâd etme. Her nemimelik eden âdemden hakikat umma. Tavazu' ehlî ol. Senden rencide olan vefâ umma. Hizmet ile bir kimesnei tecrübe itmeyince istikametine inanma. Bir günlük musibete sabreyle. Senden büyük olan âdemle mücadele etme. Nice kerre hakikat gördüğün dostundan bir zillet sâdır olmağla terk etme. Müstakîm ol sen sana ne sanursan âleme dahi anı san. Bir nesne ki zâyi olub ayruk ele gelmesi muhal olandan ötürü ğam yeme. Tâli'in el vermek ile mağrur olma. Dostlarına mürüvvet düşmanına mudâra ile dostu düşmandan fark edüb ânâ göre mukabil ol. Düşman ne kadar hakîr ise hor bakma. Her furumâyeyi getürüb kendüne hemdem etme. Elin ğıybetini sana getireni dost sanma. Yarı sâdık uteka-i kimya-i ma'kul-Seyyidi ele getürdükçe pekçe sakla. Sakın avrat sözine inanma. Kezâbdan nefret eyle. Dahi deli âdemden ve hasisden kerem umma. Sâlihlerin duâsını almağla sa'y eyle. Devletini düşmandan sakın. Nedâmet-i âlim ve câhil-i kâr iden nikbeti evine götürme. İyilik bilmezlere iyilik etme.

Evvel fikreyle ba'dehu söyle. Bi-emr-i Hûda-i rabbi'l-izzete sığınub ta'ata meşğul ol. Temmet Nasihatnâme-i Şeyh Mahmudu'l-Kebir rahmetü'llahi aleyhi rahmeten vâsiaten.

b. Haza nasihatnâme-i es-Seyyid Şeyh Mahmudu'l-Kebir Sultan Murad Hazretlerine getürüb ziyâdesiyle hazzedüb, hazerde ve seferde beraber getürüb vâfir-i en'âm ü ihân ettiği gece ve gündüz isti'mâl edüb amel ederdi. Anın ile çok yer ve çok kerre düşmana zafer buldu. Nasihatnâme-i evliyanê dedikçe saklardı. Sultan Murad'dan her bir sultana miras kaldı. Ziyâdesiyle amel ederlerdi. Bâd436 bi-rabbi'l-ibâd fe hüve'l-murad ve ileyhi'l-merci'u ve'l-meâb.

c. .... olduğu meşhur olan sefere alâ (üstünde) nimet geldiği ve alâ ibâdet olduğu halde beşik halinde ibâdet etmiştir. Şevkelu (Şökelu) nâm mevzide sakinler. Bize etrâf ve eknâf cümle bu silsileye olduğu padişah emriyledir. Bu ocak kütükde cümle ocaklardan serbestdir.

d. Fi emma vürud sahib-i hezeh-i menşurü'l-mübarek es-Seyyid Şeyh el-Haci Yusuf ve fethet hezeh-i şeceretü'l-asl min evlâd-i Resulullahin hazeh-i nasihat es-Seyyid Şeyh Mahmud ila Sultan Murad fi şöhet sahihi nesl olubdur. El-aciz el-fakir Veli Efendi el-kuzât-ı Anadolu fi Kostantiniye.

e. Bismillahirrahmanirrahim

"Zafer Allahtan'dır. Ya Muhammed (s.a.v.) müminleri müjdele, fetih yakındır."

Hamd iyilikleri (bize) bahşeden Allah'a mahsustur.

Selâm Allah'ın seçtiği kulları üzerine ve tam ve devamlı olan salat ise seçilen Peygamberi Hazreti Muhammed (s.a.v.) ve onun hidayet yıldızları olan ashabına olsun. Bu, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in neseb-i şerifidir. Bu husus dîn ve yakîn ehlî olarak bizim indimizde sabittir. Onlar, Paygamber (s.a.v.)'in neslindendirler. Bu neseb-i şerif azizdir. Tarihte ve selefin katında sahihtir. Sultan Murad ile önceki ve sonraki sultanlar indinde de sahihtir. Bu neseb, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in kızı Fatma ile Hz. Aliyyü'l-Murtaza'nın oğlu İmam Hüseyin'e ulaşır. İşte onlar sadat-ı izâm-ı kirâmın cümlesinden seçilmiş Peygamberin neslindendir. Bu silsileye dahil olub da çıkana ve dışardan girene Allah'ın la'neti olsun. Bu silsileyi bilmeniz lazım. Evvel, âhir ve bâkî olan Allah'tır. Olağanüstü kerametler haseb ve neseb sahibi olan Cenâb-ı Seyyidi'l-Ekber, Sâdâtın Seyyidlerinden ve cümlesi Peygamber (s.a.v.)'in neslindendir.

Sayfa 3

Seyyidu's-Sâdât-ı kiramdan olup, beyne'l-evliyâ ve'l-ulemâ ve's-şeyh ve'l-meşâyih huzurunda ve mahkeme huzurunda ve padişah-ı dînî'l-islâm huzurunda Sultan Murad Tekyesi ile kâffe-i ehl-i İslâm isbatıyla ma'ruf ve meşhur oldukları halen öteden beru meşaihde sabitdur. Ene'l-hakirü'l-fakir..... ufiye anhu'l-âfi kuddise sirrahu'l-azîz.

Seyyid İbrahim bin Seyyid Halil bin Seyyid Muhammed bin Seyyid Mustafa bin Seyyid İbrahim bin Seyyid Şeyh Hüseyin bin Seyyid Şeyh Abdullah bin tâc ve kutbu'l-aktâb Ali bin Seyyid Şeyh Hasan bin Seyyid Şeyh Yusuf bin Seyyid Şey Mahmud bin Seyyid Şeyh İsmail bin Seyyid Şeyh Muhammed (O, zikredilen Seyyid Şeyh Mahmud'un baba bir annesi ayrı kardeşleridir.) bin Seyyid Şeyh Mikail bin kerem ve kerametleri meşhur Seyyid Şeyh Hasan bin Seyyid Şeyh Mustafa bin Seyyid el-fâzıl el-kâmil el-müdekkik es-sâlik Şeyh Subhan438 kaddesallahu sırrahü'l-azîz bin Seyyid Şeyh Ca'fer bin Seyyid el-fâzıl el-kâmil el-zâhid sahib-i tekye Şeyh İbrahim bin Seyyid Şeyh Hacı Halil (K.S.) bin Seyyid Şeyh el-hac Abdulkadir bin Seyyid Şeyh el-hac Muhammed bin Seyyid (isim yazılmamış) bin Seyyid el-fâzıl el-kâmil el-hac İsmail bin Seyyid Şeyh el-fâzıl el-kâmil el-hac Yunus bin Seyyid Şeyh el-meşâyih ve kutbü'l-aktâb el-hac Bekdaş Veli (K.S.) bin Seyyid

² Kibar Taş, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Kalan Yayınları, İstanbul 2023, s. 266-317.

Şeyh İbrahim bin Seyyid İmâmü'l-Hümmam Musa el-Kâzım bin İmâmü'l-Hümmam Ca'ferü's-Sadık bin İmâmü'l-Hümmam Muhammed Bakır bin İmâmü'l-Hümmam Zeynel Abidin bin Hz. Hüseyin.

Sayfa 4

Büyük nesebe mensub şerefli, kıymetli, abid, müdekkik, fâzıl, kâmil, zaman ve asrının bir tanesi es-Seyyid Şeyh Mahmudü'l-Kebir, Gazi Sultan Murad Han zamanında yaşayan sahîh ve meşhur haberlere göre kerâmeti zahir olan bir zatdır. Sultan Murad Han bazen bizzat bazen başkasının vasıtasıyla O'nun karâmetlerini görmüştür. Künyesi Derviş Beyaz'dır. Lakabı "keramet"tir. Dünya malına meyletmezdi. Kutubdan Seyyid Şeyh Mahmudü'l-Kebir'e sofra gelmiştir. O'nun Seyyid Abdullah ve Seyyid Hâni adlarında iki oğlu vardır. Bu ana kadar mübarek Şecere Seyyid Abdullah'a ulaştırılıyordu. (Silik ve karışık olduğundan okunamayan üç satır ve mühür vardır.)

a-b. Ben İstanbul'da bulunan Rumeli Kazaskeri aciz ve fakir Ahmed bu şecereye baktım, aslının sahîh olduğunu gördüm.

Vaktaki Seyyid Şeyh Mahmud'dan çok kerâmetler görmüştür.

Bu silsileye kendi zamanında on iki aşiret ve kabile bağlanmıştır. Silsileye bağlı olan oniki aşiret şunlardır: (Elimizdeki belgenin bazı yerleri fotokopiden dolayı siyahlaştığı için bazı isimler eksik ve hatalı okunmuş olabilir.)

1. Muhammed tâlib min kabileti Milli el-müsemma Pürnur
2. Abdullah tâlib min kabileti İzol el-müsemma Üçayak
3. İki Bölük lakablı Ali tâlib min kabileti Haydar el-müsemma Bedirgün
4. Mustafa tâlib min kabileti Karsan el-müsemma Hançerdik.
5. İbrahim tâlib min kabileti Lâl el-müsemma Beli Kara (?)
6. Mahmud tâlib min kabileti Arab Tahir el-müsemma Berek (?)
7. Mehmed444 tâlib min kabileti Dada el-müsemma Börkü Uzun
8. Yusuf tâlib min kabileti Zor Veliyan446 el-müsemma Kıl/Kıl
9. Abbas tâlib min kabileti Merdis el-müsemma Külâh ...
10. Hasan tâlib min kabileti Ba(ba) İlyas el-müsemma Hânevar
11. Timur min kabileti Şakak/Şikak el-müsemma Börk Yudan
12. Cafer tâlib min kabileti Delisenler (Delihasanlar'ın kısaltması olabilir) el-müsemma Yüksek (Üksek) Dağ

Silsile-i mezbur cümle ocakların büyüğü olduğu hasebiyle ... şehir ... köy bu silsile evlâdlarına izzet ve hürmet etmiyenin bir türlü sevaba kadir olmadığı bilâ şüphedir.

Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri ateş üzere namaz kılub hiç kendüne bir keder gelmedi. Silsile-i Muhammedi kerâmet ve duâdan hâli değildir.

Şuhudu'l-hal

Seyyid Muhammed bin Yakub me'zûn, Murad Efendi ibni Süleyman Efendi me'zûn sâkin-i Bağdad, Ahmed Efendi ibni İmran Efendi me'zûn sâkin-i Bağdad, Şeyh Ali ibni İbrahim sâkin-i Bağdad, Eyyüb efendi ibni Resul me'zûn sâkin-i Bağdad, Abdullah Efendi bin Mahmud Efendi me'zûn sâkin-i Bağdad,

Mahruse-i Bağdad en-nâib es-seyyid Ahmed ufiye anhu.

Tâlib molla Abdullah min kabile-i Berteyi, tâlib molla Ali min kabile-i Has, tâlib molla Mahmud min kabile-i ...., tâlib molla Kasım min kabile-i Bâdil, tâlib molla Ali min kabile-i Çaçak Zir, tâlib molla Ahmed min kabile-i Hemlâzal/Mimlâzal, tâlib molla Nebi min kabile-i Zaza, tâlib molla reso min kabile-i Kâşir, tâlib molla İbrahim min kabile-i Celfar.

Sayfa 5

a. Sultan Murad'ın nâibinin halifesi ben zayıf kul, aciz, fakir Seyyid Halil, Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.)'ya ulaşan Seyyid Şeyh Mahmud'un şerefli nesebine baktım ve doğru bulup imza ettim. Allah o ikisini affetsin.

b. Bu şerefli neseb önceki sâdât ve nakibler (Allah cümlesinden razı olsun) yazıları ile karşılaştırıldı. Kars nakiblerinin nakibi fakih Ahmed el-Hüseyini bunu yazdı. Allah onu affetsin. (Mühür)

c. Erzurum Kadısı Abdullah el-Amasî bunu aslı ile karşılaştırdı. Allah onu muhafaza eylesin.

d. Şeyhü'l-islâm Abdulcelil oğlu Halil el-Amasî bu silsileyi muvafık bulub imza ettim.

e. Bağdat'ın fethi zamanındaki (meşhur) tarihi ateş hadisesi sene 730.

Derviş Beyaz, Sultan Murad Han'ın tebaasından Muhammed adındaki zât ile büyük bir dağ gibi yanmakta olan ateşe girib yediğin kaldı. Ateşin etrafındaki halk korkularından iki fersah uzaklaştılar. Bu hal Hacı Bektaş-ı Veli'nin himmetiyle meydana gelmiş, onlar yediğin sonra ateşten sâlimen çıkmışlardır.

Sultan Murad Han, Muhammed'e ne gibi acaib haller gördün, diye sordu. O da; reyhanlar, kar ve buz gibi şeyler gördüm, ateşin eserinden bir şey görmedim. Çok yüksek beyaz bir bina ve Derviş Beyaz'ın da beyaz bir kuş gibi bu binanın üzerinde olduğunu gördüm. Sonra Derviş Beyaz binadan indi, elimden tutup, huzurunuza getirdi, dedi. Bunun üzerine Sultan Murad'ın o dervişi "Beyaz Kuş ve Beyaz Kubbe" ile lakablandırdığını doğrudur. Selefden rivâyet edilmiştir.

f. Ben Erzurum Kaimmakamı fakir seyyid Muhammed mümin, bu şecerenin aslını alıp baktım, okudum, mutalaa ettim. Aslının sahîh olup ziyade ve noksanı olmadığını gördükten sonra imza ettim. Allah onu affetsin. (Mühür)

g. Ben Diyarbakır Nakibü'l-eşrâfi seyyid Halil oğlu fakir Yusuf imza talebinde bulunulması üzerine bunu imza ettim. Allah onu affetsin. (Mühür)

h. Sultan oğlu Fakih Abid bunun sahîh olduğunu yazmıştır. Allah onu affetsin.

i. Bu bize arz edilince, şahitleri istedik. Onlar geldi. Bu şecere-i mübarekenin doğru olduğuna şahadet ettiler. Ben hakir, fakir Ahıska Nâibi Hacı Dervişim.

ı. Bu bize arz edilince, şahitleri istedik. Onlar gelip bu mübarek şecerenin doğruluğuna şahadet ettiler. Ben Palu Kadısı İstanbul Nakibu'l-Eşrafi hakir, fakir Hasan'im. Allah onu affetsin.

j. Bu bize arz edilince, şahitler istedik. Onlar gelip, bu şecere-i mübarekenin doğruluğuna şahadet ettiler. Ben Harput Nâibi hakir, fakir Mehmed oğlu Ahmed'im. Allah onu affetsin.

Sayfa 6

Bismillahirrahmanirrahim.

El-hamdu lillahi rabbi'l-âlemin ve's-salatu ve's-selamu alâ Seyyidina Muhammedin sallallahu teâla aleyhi ve sellem.

a. Hamd, tevhidi hususunda bize emir veren Allah'a mahsustur. Kumlar adedince salat ve selâm, peygamberlerin eşrefi, onun al ve ashâbı üzerine olsun. Bu silsile hak ve yakini artırır. Fikrinden küfür ve nifakı kaldırır, seni Allah yoluna da'vet eder. Üzerine ilk vâcib olan, saygı göstererek bu silsileyi tanımandır.

Peygamberlerin mucizeleri ile Resulullahın ilhamı ile verilen velilerin kerâmeti hakdır. Kitap, sünnet ve icma'a uygun olmayan olağanüstü haller istidracdır. Peygamber (S.A.V)'in ilhamı hüccetdir. Çünkü o ilham Allah tarafından kensine verilmiştir. Bunun dışındakilerin ilhamı hüccet değildir. Zira onlar günahdan ma'sum değildirler. Gerçek veli, derecesinden düşmez. İsmet, veliliğin şartlarından değildir. Veli ile Nebi ser'i tekliflerin kendilerinden sakıt olacağı dereceye yetiştiremezler. Hadis-i Kudside vârid olmuştur ki; "Dördüncü Semâ'da Meleklerin

büyüklerinden yetmiş bin saf vardır. İmam Hasan için istiğfar ederler. Beşinci Semâ'da da yetmiş bin saf Melek İmam Hüseyin, O'nu sevenler ve O'nun neslinden olanlar için istiğfar ederler." Ya İlâhi bizi onların zümresinden haşret. Bizi onların muhabbetiyle doldur ve bizi onların yollarına hidâyet ve irşad et.

b. Çerçeve içinde Ayete'l-Kürsî yazılmış.

c. Hamd Allah'a, salat ve selâm Resulullah'a olsun. Alimlerden, Araplardan, Acemlerden, köylerden, şehirlerden herkesin ma'lumu olsun ki bu tescil edilen şecerede geçen bütün ebeveynin haseb ve nesebleri aşağıda gelecek kişilerin şehadeti ile sâbit olmuştur. Haremeyni's-şerifeyn hacısı Hacı Mustafa oğlu İskenderi Hacı Ali, Hacı Hasanî's-Şeybani oğlu Hacı Yusuf'dan o, şemdinü'l-mısrî'nin oğlu Zeynü'l-Arab'dan, O, Şeyh Üveysü'l-Baküvî'nin oğlu Şeyh Süleyman'dan, o, Ziyaeddin oğlu Seyyid Ali'den, o, Şeyh Abdulfâfir oğlu Şeyh Veli'den, Hz. Ali (R.A.)'nin oğlu Hz. Hüseyin'e kadar baba ve annelerinin isimlerini zikrederek rivayet edip şahitlik etmişlerdir.

Şeyh Veli, Şeyh Aliyü'l-Medenî'nin oğlu Şeyh Hamza'nın o da Şeyh Ahmedü'l-Bağdâdî'nin, o da âdil şahitler huzurunda Şeyh Süleyman el-Bağdâdiyyü'l-Kureyşî'nin oğlu Şeyh Faris'in, o da Ahmedü'l-Mekki'nin oğlu Şeyh Muhammed'in şehâdetiyle bu şecereyi kesin ve doğru delillerle isbat etmişlerdir. Ya İlâhi sen bizleri dünya ve ahirette meşhur ve bilinen onların zümresi haşreti ve bereketleriyle bizleri bereketlendir. Amin.

d. Hamd, başlangıcı olmayan evvel, sonu olmayan ahir, semedaniyet ve ferdaniyetle muttasıf olan Allah'a mahsustur. Salat ve Selâm (O'nun peygamberleri ve ashabına olsun).

Ey kardeşlerim; dünya ve ahirette Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Şüphesiz bu silsile gâib ve zâhir olanlar arasında ma'ruf ve meşhurdur. Onlar Resulullah (S.A.V.)'in evlâdındandır. Ey kardeşler gerçekten bu büyük bir nesildir. Ehl-i din ve yakının tahkikiyle Seyyidü's-Sâdât'ın neslinden oldukları muhakkaktır. Onlar, Hz. Ali (R.A.)'in sulbünden, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in kızı Hz. Fatma'nın batnındandır.

Peygamber (S.A.V.)'den rivâyet edilmiştir. "Benim haseb ve nesebimden başka bütün haseb ve nesebler kesilir. Allah'ın velileri için korku yoktur. Onlar mahzum da olmazlar. Ağâh olun benim velilerim kubbelerimin altındadırlar. Benden başka onları tanıyan yoktur."

İşte bu silsile büyüktür, ma'rufur, sahih sulden Oniki İmam'a kadar iner. Bu nesil Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.)'me râcidir. Hz. Muhammed şecerenin aslıdır. Diğerleri onun evlâdıdır. Kim bu nesle kötülük müdahale eder ve bu nesle kahr, cebir ve zulüm ederse, Allahu Teâlâ'nın, Meleklerin ve bütün insanların la'neti onların üzerine olsun.

Sayfa 7

Bismillahirrahmanirrahim.

a. Bu neseb-i şerif, Hacı Bektaş-ı Veli (K.S.E. (kudde's-serrehu'l-eziz))'in soyunun Resulullah (S.A.V.)'in torunlarına dayandığını sahih delillerle isbat eder. Bu hadîse Ravza-i Mübareke yanında müslüman hacılarla Medine ehline komşu olanlar huzurunda sabit olmuştur. Daha sonra önceki ve sonraki nakiblerle müslüman kadılarının nâibleri ve din ilimlerinin tâlibleri indinde sabit olup, İmam Hüseyin'den bu zamana kadar kayıd ola gelmiştir. Kötülükle bu silsileye müdahale edene Allah la'net etsin. (Bu silsileye) dışardan girene ve çıkana ve bu silsile mensublarına cebr ve kahr edene de Allah la'net etsin. Bu silsileye râğbet edene ise Allah rahmet eylesin. Bu nesil evliya arasında büyük bir nesil olub, zâhir ve gâib arasında ma'ruf ve ma'lum, dünya ve ahirette meşhurdur. Ya İlâhi, onların zümresi arasında haşret onların bereketleriyle bizi menfaatlandır. Amin ya Muin. Ben Şam-ı Şerif şehri Nâibi hakir, fakir Şakir. (Mühür)

b. Bundan sonra Seyyidü'l-Ekber453, olağanüstü haller ve kerâmet sahibi tahir, haseb ve neseb ehli, yani Resulullah (S.A.V.)'in evlâdından Seyyidü's-sâdât bu sâlih kişi ilim sahibi es-Seyyid Ahmed gelir.

es-Seyyid **Ahmed** bin sâhibü'l-ilm Seyyid **Muhammed** bin sâhib-i riyâzet Seyyid **Polad** bin sâhib-i riyâzet Seyyid Şeyh **Şemdin** bin sâhibü'l-kerâmet Seyyid Şeyh **Murad** bin sâhibü'l-ilm Seyyid Şeyh **İbrahim** bin sâhib-i ilmü'l-münteha, sâhibü'l-kerâmetü'l-kesir-i sahih454 Seyyid Şeyh **el-Hac Yusuf** bin sâhib-i ilm Seyyid Şeyh **Abdullah** bin sâhib-i çilehâne-i sahih Seyyid Şeyh **Veli** bin sâhibü'l-ilm, sâhibü'l-kerâmet Seyyid Şeyh **Muhammed** bin sâhib-i ilmü'l-münteha, şeyhü'l-meşâyih, kutbu'l-aktâb, sâhibü'l-kerâmetü'l-kesir bey el-ga'ib ve'l-zâhir **el-Şeyh Mahmud** bin sâhib-i riyâzet Seyyid Şeyh **Ali** bin sâhibü'l-ilm, sâhib-i nesl-i azâm-ı fâzil Seyyid Şeyh **Hasan** bin sâhibü'l-ilm, sâhibü'l-kerâmetü'l-kesir **Aliyü'l-Kebir** bin sâhib-i vera' el-takva Seyyid Şeyh **Hüseyin** bin sâhibü'l-keşf455, sâhibü'l-kerâmetü'l-kesir-i sahih **Abdullahi'l-Kebir** (K.S.E.) bin şeyhü'l-meşâyih, kutbu'l-aktâb, sâhibü'l-keşf, sâhibü'l-kerâmetü'l-kesir-i sahih **Mahmudü'l-Kebir** bin sâhibü'l-kerâmetü'l-gazâ' me'e küffâr Seyyid Şeyh **Mikâil** bin Seyyid Şeyhü'l-kirami'l-eâzzi'l-ecel sâhibü'l-kerâmetü'l-meşâyih456 sâhibü'l-kerâmetü'l-meşhur ve haza sâhibü'l-keşfü'l-meşhur eş-Şeyh **Hasan** (ve ahii sahib-i riyâzet Şeyh Ali) bin sâhibü'l-kerâmet ve haza sâhibü'l-gazâi'l-bahr me'e küffâr Seyyid eş-Şeyh **Mustafa** bin Seyyid el-fazil el-kâmil el-müdekkik el-nâsik el-salîk eş-Şeyh **Subhan** (K.S.E.) bin sâhibü'l-kerâmet Seyyid Şeyh **Ca'fer** bin Seyyid el-fazil el-kâmil ez-zâhid sâhibü'l-müdekkik el-muhakkik el-Hac **Halil** (K.S.E.) bin Seyyid Şeyh el-fazil el-kâmil el-Hac **Abdülkadir** (K.S.E.) bin Seyyid Şeyh el-fazil el-kâmil el-müdekkik el-muhakkik el-nâsik el-salîk el-Hac **Muhammed** (K.S.E.) bin Seyyid Şeyh el-fazil el-kâmil el-verai't-takva el-Hac **Hüseyin** (K.S.E.) bin Seyyid Şeyh el-fazil el-kâmil ve hüccetihi ba el-kerâmetihi el-Hac **İsmail** bin Seyyid Şeyh el-fazil el-kâmil ve hüccetihi mebruzet457 el-Hac **Yunus** (K.S.E.) bin Seyyid şeyhü'l-meşâyih ve kutbu'l-aktâb ..... ba el-kerâmet el-Hac **Bektaş Veli** (K.S.E.) bin Seyyid Şeyh **Musa** bin Seyyid Şeyh **İbrahim** bin Seyyid İmamü'l-Hümmam **Musa el-Kazım** bin Seyyid İmamü'l-Hümmam **Ca'ferü's-Sadık** bin Seyyid İmamü'l-Hümmam **Muhammed el-Bakır** (R.A.) bin Seyyid İmamü'l-Hümmam sâhib-i kırâni'z-zaman, yezid ve küffâr ve zındığı katl eden Zeynel Abidin (ve O Aliyyü'l-Esgar'dır) bin Seyyidü's-Sultanu'l-evliya, Şehidü'l-Kerbela (ki yezid eliyle şehit edilmiştir) Hüseyin bin Aliyyü'l-Murtaza.

Seyyidü's-Said olan Hz. Hüseyin Resulullah (S.A.V.)'in torunudur. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Ben ilmin şehri, Hz. Ali ise o şehrin kapısıdır." Allahu Teâlâ'nın rızası cümlesinin üzerine olsun.

Sayfa 8

a. Hz. Ali (Keremallahu Vechehu) mağrib tarafına gazaya çıkmıştı. Orayı feth edüp, askeriyle deniz kenarına geldiğinde akşam namazı vakti girmişti. Askeriyle akşam namazını kıldıktan sonra, gecenin ilk dört saatini oturarak geçirdiler. O sırada ansızın denizden bir hayvan çıkıp, kıyıya yanaştı. Onun başı, nuamenin (?) başı, yüzü insan yüzü, ayakları deve ayağı ve kuyruğu balık kuyruğu gibiydi. En yüksek sesle meâlen şöyle tesbihe başladı. Sesini bütün asker işitti. "Lâ ilâhe illallahü'l-Azizü'l-Cebbâr Muhammedun Resulullahi's-sadıkü'l-Muhtar Ali galibün mübârizü'l-kerrâr ve seyyidü'l-ebâr ve Fâtihü'l-emsrâr fem en ebğaza Aliyyen ve neslehu ve aleyhi la'netü'l-meliki'l-Cebbâr." (Yani: Aziz ve Cebbâr olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Sadıkü'l-Muhtar olan Hz. Muhammed O'nun resulüdür. Şehirlerin fâtihî, iyilerin efendisi ve düşmana karşı defalarca galib gelen ise Hz. Ali'dir. Kim Ali ve nesline buğz ederse, Cebbâr olan Allah'ın la'neti onun üzerine olsun.) diye bağırđı. Gece yarısı olunca tekrar şöyle tesbihe başladı: "Vaad ve vaidinde sadık olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Hidâyet ve irşad eden Hz. Muhammed, Allah'ın resulüdür. Hz. Ali daima gâlib ve muzafferdir. Kim Ali ve nesline buğz ederse, Cebbâr olan Allah'ın la'neti onun üzerine olsun". Seher vakti olunca yine meâlen şöyle zikre başladı: "Settâr ve Rab olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mağaraya giren Hz. Muhammed (S.A.V.) Allah'ın resulüdür. Ali ise küffâr fatihidir. Kim Ali ve nesline buğz ederse, Kahhar olan Allah'ın la'neti ve gazabı onun üzerine olsun." diyerek denize geri döndü. Hepisi bu hayvanın sesini işitti. Bu Akaid'den alınmıştır.

"La ilâhe illallah Muhammedu'r-Resulullah, Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"

b. Bu neseb-i şerifin içeriği, es-Seyyid Şeyhü'l-islam Nakib-i müşârûn ileyh olan Muhammed katında sabit olmuştur. Allah aziz sırrını takdis eylesin (Mühür)

c. Bu neseb-i şerifin içeriği, Nâkib-i müşârûn ileyh Seyyid Yunus Hüsameddin el-Kâri'nin katında sâbit olmuştur. (Mühür)

- d. Bu neseb-i şerifin mazmunu Nâkib Seyyid İbrahim bin Seyyid Halil bin Seyyid Mahmud katında sabit olmuştur. Allah onları affetsin.
e. Bu neseb-i şerifin mazmunu Nâkib Şam-ı şerif halifesi Muhammed ibni İbrahim katında sabit olmuştur. Allah onları affetsin.
f. Bu neseb-i şerifin mazmunu, Haleb’de bulunan Nâkib fakir hâkir Emin Muhammed bin Mustafa katında sabit olmuştur. Allah onları affetsin.

Sayfa 9

a. Bu neseb-i şerif şer’i hakimlerin imza ve mühürleriyle imzalanıp mühürlenip Bağdad nâkibleri katında sâbit olmuştur. Bu silsile-i mübareke nesl-i kirâmın ve sâdât-ı izâmın silsilesidir. Eşayir ve kabilelerden, şehirli ve köylülerden, Allah’a ve ahiret gününe inanan bu silsileye saygı ve iyi niyetle bakar. Hakaret ve buğz ve düşmanlık gözüyle bakmaz. Kim bu silsileye öfkeyle bakarsa Peygamber (S.A.V.)’in şafaatından mahrum olur.

Bu mübarek menşurun sahibi es-Seyyid Şeyh Murad yanımıza gelip, bu menşuru bize göstermesi üzerine, mübarek şecereyi açıp okuduk. Anladık ki bu şecere nesl-i kirâmın, sâdât-ı izâmın ve seçilmiş Peygamber’in şeceresidir. Ben, Bağdad şehrinde oturan fakir, hakir, nâkib Muhammed, Bağdad meşâyihiinin huzurunda imza ettim. Bu büyük neslin silsilesine râğbet göstermeyen veya kötülükle ona müdahale edene Allah la’net etsin. Allah bütün kulların rabbidir. Dönüş ve varış O’nadır.

Ayet meâlî: “Muhammed (S.A.V) sizden herhangi birinin babası değildir. O ancak Allah’ın Resulü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Şübhesiz Allah herşeyi bilendir.”

Bu silsile Hısn-ı Mansur’da, tekkelerde birçok müslüman sultanların hüsn-ü kabulüne mazhar olmuştur. Allah onların mülklerini dünyanın sonuna kadar bu silsilenin bereketiyle, Nebiyy-i Muhtar (S.A.V.)’in hürmetiyle dâim etsin. Bu büyük neslin, Peygamber (S.A.V.)’in nesli olduğu din ve yakın ehli katında subut bulmuştur.

b. Bu mübarek menşur sahibi es-Seyyid Şeyh Mahmud, Sultan Murad Han (Allah O’na yardım etsin)’in yanına gelince, Sultan Murad bu menşurun Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.)’in temiz neslinin şeceresi olduğunu kabul etti.

Bu silsileye zulm edene la’net okudu ve ona râğbet edene rahmet diledi. Tekrar ileri gelenler ve halkdan bu silsileye zulüm eden herkese la’nette bulundu. Ben Peygamberlerin efendisi (S.A.V.)’in ümmetinden İstanbul Nâibi hakir, fakir Mustafa. Bâki olan Allah’tır. 15 Şevval 730 senesi Bağdad’ın fethi zamanında vuku bulmuştur. Veziri dini bütün Yakub Paşa hazretleri idi.

c. Bu şecere-i mübareke sahibi yanımıza gelince ondan şahid istedik. Bunun üzerine Hatib Mehmed Efendi ve Derviş Ahmed mezkûr şecerenin doğruluğuna şahitlik ettiler. Ben İstanbul Nakibü’l-Eşrâfının Kaimmakamı ve Amed şehrinin Nâkibi fakir İbrahim oğlu seyid el-Kadir’im. Allah onları affetsin. (Mühür)

d. Bu mübarek şecere sahibi yanımıza gelince ondan şahid istedik. Bunun üzerine Hatib Mehmed Efendi ve Derviş Ahmed mezkûr şecerenin doğruluğuna şahidlik ettiler. Ben İstanbul Nakibü’l-Eşrâfının Kaimmakamı ve Amed şehri Nâkibi Şeyh Said oğlu Seyyid Zülkif’im. Allah onları affetsin. (Mühür)

Sayfa 10

e. (sayfa 9’dan devam) Peygamber (S.A.V.): “(Bu silsileye) dışardan girene ve çıkana Allah la’net etsin. Siz benden sonra neslimi koruyun.” diye buyurmuştur. Yâ ilâhi bununla amel edene rahmet ve mağfiret et.

a. Ben İstanbul Nakibü’l-Eşrâfının Kaimmakamı Seyyid Yusuf oğlu hakir ve fakir Seyyid Halil bu şecereye bakıp imza ettim. Allah onları affetsin.

b. Ben İstanbul Nakibü’l-Eşrâfı ve İstanbul Kaimmakamı Seyyid Mahmud oğlu Seyyid Muhammed’im. Bu silsilenin muhtevasının doğruluğuna itibar edip, onunla amel ederek kabul ettim. Allah onları affetsin.

c. Nebiyy-i Muhtar (S.A.V.)’in sözünün mucibince, bu silsileye dışardan giren ve çıkana la’net edileceğini açık şekilde yazdım. Bu büyük silsile Seyyidlerin Seyyidi Resulullah (S.A.V.)’in evlâdının silsilesidir. Ben hakir Kadı Mustafayım. (her iki tarafta da aynı yazılmış).

d. Bu menşurun muhtevası doğrudur. Kabule şayandır. Bunu Oltu şehri Nâibi (Allahu Teâla’ya muhtaç) Seyyid Şâkir yazdı. Allah onu affetsin. (Mühür)

e. Hayır ve bereket için bu silsileye gayb âleminden bir taş geldi. Bu taşı Kutbun himmetiyle insan ve hayvanların hastalığına şifa olması umulur. Onun menfaati sayılmayacak kadar çoktur. Taşın şekli, yukarısı küçük, alt tarafı büyük, üzerinde gaybdan bir yazı vardır. O yazıyı kimse okuyamıyor. Yâ ilâhi sen bizi onların zümresinden haşret ve bereketleriyle bereketlendir. (Mühür)

f. Ben İstanbul eşrâfının kaimmakamı Çıldır Eyâleti’nin Nakibi fakir Hüseyin’l-Hasaniyim. Buna bakıp imza ettim. (Mühür)

g. Bu şecere 1084459 hicri senesinin Muharrem ayında Bağdad’da bulunan Şeyh Abdulkadir Ceylani (Rh.a.) Tekkesi’nde alimler, talebeler ve meşâyihi huzurunda ziyadesiz ve noksansız olarak nakledilmiştir.

Bu mübarek şecereyi Şeyh Mahmudü’l-Kebir, Sultan Murad Han bin Sultan Osman 460 zamanında eski nüshasından istinsah etmiştir. Bu menşur ilk defa H.150, sonra Medine-i Münevvere’de H.250, sonra Bağdad’da H.380, sonra Kostantiniye’de H.540, sonra .....’da H.670, sonra Kalipol’da H.860, sonra Bağdad’da H.940, sonra Kostantiniye’de H.1000’de yazılmıştır.

h. Vaktaki bu şecere yenilenürdü, eskisi kalur idi padişah hazinesinde. Böylece ma’lum oluna.

ı. Bu şecerenin tarihine baktığımda eski ve Seyyidü’s-sâdât’tan geldiğini ve aslının sahih olduğunu gördüm. Ben hakir, fakir Kalipoli Kadısı Salih’im. (Mühür)

j. Bu şecere Sultan Murad’dan evvel ve cümle padişahlardan evvel var idi. Vaktaki bu şecere sahibi es-Seyyid Şeyh İbrahim yanımıza gelub kıraat-ı tarih olunduktan sonra, sahihü’l-asl olduğu sabit olmuştur. Ben Medine-i Münevvere Nâibi Yusuf. (Mühür)

Şuhudu’l-Hâl

es-Seyyid Muhammed mezun, el-Hac Mahmud Talib, Nâbi efendi mezun, Tavuskârî Mehmed efendi mezun, Dağıstanlı el-Hac Mehmed efendi, Giritli Şâkir efendi, Hüseyin efendi Behtânî mezun.

b) III. Ahmed (1703-1730)’in Tuğrasını Taşıyan Şecere (10 Kasım 1721 tarihli) (11-19 arasındaki sayfalar):

Sayfa 11

a. Nişân-ı şerif-i sâmi mekân-ı Sultanî tuğra-yı cihan sitan-i hakanî oldur ki

b. Bismillahi iptida Sultan Alaaddin sinn 641, Sultan Orhan sinn 701, Sultan Murad-ı evvel sinn 730, Sultan Bayezid sinn 791, Sultan Mehmed sinn 804, Sultan Murad-ı Sani el-meşhurü’d-dünya ve’l-ahire sinn 824, Sultan Mehmed-i Sani sinn 850, Sultan Bayezid-i Sani sinn 886, Sultan Selim-i Evvel sinn 918, Sultan Süleyman sinn 936, Sultan Selim-i Sani sinn 948.

c. Bu şecere-i mübareke Sultan Alaaddin’dan II. Sultan Selim’e kadar bütün sultanlar tarafından imzalanmıştır. Bu mübarek silsile İmam Hüseyin’den bu ana kadar gelmiştir. Dünya ve ahirette bilinir. Batın tertibi üzere doğru kaydedilmiştir.

Allahümme ehşarna fi zumre tehum âmin sümme âmin.

d. Ya Seyyidü’s-sadât ve mefhar-i mevcudat Server-i Enbiyâ ve Sertâc-ı Evliyâ Muhammed el-Mustafa sallallahu Teâla aleyhi ve sellem hazretlerinin nesl-i pâkî’t-tahirâtan **es-Seyyid Şeyh el-Hac Yusuf** hazretleri maa menşurâ.

e. Südde-i Saadetime gelüb, menşuru’l-mübareki kıraat eylediğimizde sahihü’l-medlul olan silsile-i mezbureye her kim dahl ve taarruz ve zulum ederse Muhammed el-Mustafa sallallahu Teâla aleyhi ve sellem’in şefaâtı kübrâsından mahrum olub efzalu’l-huzaf (?)

f. silsile-i mekure her nerede sakin ve mutavattın olursa ..... her bir kendi karyesine (?) dahl ve taarruz olursa Allah'ın la'neti ve yer ve göğün la'neti ve melâikenin la'neti anın üzerine olub,
g. arz ve hürmet göstermezse Muhammed el-Mustafa'ya ihanet ve biyânet etmiş olur. Zira buyurmuştur. "Yenkatı'ı küllü hasebin ve nesebin illâ hasebî ve nesebi beyne'l-enâm" ammena'llahu min berekâtihim ilâ yevmi'd-dîn amin bi-hürmeti Taha ve Yâsin.
h. Tahriren el-yevm mübareküllezi fi işrine min şehri Muharrem senete erba ve selasina ve mie ve elf. (20 Muharrem 1134).

Sayfa 12

1. Ey Cebbâr-ı âlem-i bî zevâl,
Bî şerik bî nazir bî misâl
2. Aşkla aşikane hu hu hu,
Sıdkla Sıdikane hu hu hu.
3. Beyân edelim bu kâinatı,
Mücmelen evvelin ahirin tafsilâtı.
4. Hak Teâlâ ne yaratdı evvela hu,
Cümlesinden evvel ol ola.
5. İbtida yaratdı Nur-u Muhammed hu,
Ol Allahu Ahad Ferdu's-Samed.
6. Andan sonra yaratdı bir ağaç,
Dört budağı vardır izdiâc.
7. Koydu ol nuru ağaç üstüne,
Tesbih edüp üstünde kırk bin sene.
8. Her sırr-ı Ali Şahi Merdan ol Veli,
Seyyidlik Hasan Hüseyin'e ol nurdan olmuştur beli.
9. Andan sonra dört bahr yaradup,
Kudretinden anları izhar edüp.
10. Adları verdi anda Rabbi'l-İzzet,
Bahr-ı İrfan, Bahr-ı Kudret, Bahr-ı İzzet, Bahr-ı Minnet
11. Ol vakitte Hasan Hüseyne Seyyid olup ikrâr,
İkisine sâbit etdi ol Perverdigâr.
12. Ol nur dört bahrda büründü,
Tesbih edüp emr-i Hak ile gezindi. 234
13. Emma ne kadar meks olur peder ol bahrda,
Beyan edelim her birinde ey dede.
14. Bahr-ı İrfan'da etdi bin yıl ibâdet,
Seyyidlik Hasan Hüseyin'e oldu ehl-i saadet.
15. Bahr-ı minnetde durub bin ol nur-u zât,
Gezûb tesbih etdi ibâdet.
16. Bahr-ı izzet'de bin yıl etdi sâkin,
Rabbini bir bilüb durdu mutavattın.
17. Bahr-ı Kudret'de durdu yine kırkbin yıl,
Hasan Hüseyne Seyyidliği ol nurdan bil.
18. Haza'n-nur hulika fi'l-ezel,
Nahnu Seyyidü's-Sâdât fi'l-ezel.
19. Andan sonra kudretinden bir kandil-i muallak,
Ol nur kırkbin sene meks olunub bi-emri hak.
20. Andan sonra yarıldı oniki hicâb,
Her biri hoş münevver der hisâb.
21. Kudret hicabları didi anları,
Azîm yaradub nurdan anları.
22. Her bir hicab ardında oldu sâkin,
Bin senelik tesbih edüb mutavattın.
23. Ol nurdan Hasan Hüseyne,
Seyyidlik nasb oldu ol hiyene.
24. Fehaza'n-nur hulika fi sâl-ı ibtida,
Kassemna fi'n-nur minhu kad bedâ.
25. Hak Teâlâ ol nurdan bi cevher,
Yaratdı ol Hâlık etdi nazar.
26. Heybet ile nazar etdikçe iki bölündü,
İkisinde dahi su kesildi.
27. Nisf-i evvel heybet gözine virdi,
Nisf-i sâni şefkat gözine virdi.
28. Evvelki bahr olub kaynadı,
Korkusundan bir lahza durmadı.
29. Nisf-i sâniye rahmedüb hoşbil,
İkrar idüb kerem etdi anda bil.
30. Fehaza'n-nur hulika fi'l-akdem,
Yu'ta Seyyidün ile'l-Hasani'l-Hüseyin fi'l-adem.
31. İnşâe Allahu Teâlâ nasibimiz anda var,
Sekiz uçmağı andan itdi var.
32. Kaynamakdan hâsıl oldu keff-i duhan,
Keff-i pür olub duhân-ı âsumân.
33. Emma ol duhân yedi tabak,

Bir bir üstünde durdu, nizâm verdi ol Hak.
34. Evvelkisi bakıra döndü,
İkincisi demirden yaradıldı.
35. Üçüncüsü gümüşden462 oldu yâd,
Dördüncüsü altundan oldu abâd.
36. Beşincisi lü'lü'den oldu icâd,
Altıncısı yakut-u ahmerden oldu bünyâd.
37. Yedincisi zümrüd yeşilden,
Dizildi cümlesi ol nurdan.
38. Yedisi birbirinden ıraklığı,
Beşer yüz yıllık oldu aralığı.
39. Kalınlığı yine öyle olmuştur,
Cümlesi ol duhandan dizilmiştir.
40. İçlerinde var melekler yaradı Hak,
Cümlesi rabbını bilübdürler masebak463.
41. Tesbih edüb daima emr-i Hakda,
Key rûku key sücud edüb masebakda.
42. Küllühu hulika fi haza'n-nur fi'l-evvel,
Ekarre Seyyidü's-sâdât ile'l-Hasan ve'l-Hüseyin fi'l-ezel.
43. Söylendi yedi tabak göklerde,
Hasan Hüseyin için "Seyyidi!" cümle meleklerle.
44. Dedi ol Habibi Ekrem ve Resulu Muhterem,
Yaradıldı ol keffeden yedi tabak yer hem.
45. Yerin karar kebiri Kaf Dağı,
İhata eylemişdir cümle yeri ol dağı.
46. Anın ardında ne var beyân edem,
Yetmiş anberden yaradıldı anı deym.
47. Andan öte yetmiş yer dahi,
Kâfurdan yaradub ey âhi.
48. Kâfurunla öte yaratdı ol Hâlık,
Demirden yetmiş yer düzdü ol Hâlık.
49. Andan ol yerlerin ardında,
Ne yaratdı ol ulu Subhan anda.
50. Yetmiş yılda âlem yaradıldı,
Herbir âlemde melâikeler halk olundu.
51. Ol melâikeler adedlerini,
Ancak Allah bilir ne kadar olduğunu.
52. Ol melâikler ne şeytânî ne âdemî,
Bilmezler, derler: La ilâhe illallah Muhammedü'r-resulullah her demî.
53. Ol cümle âlemlerin çevresi,
Bir ilân (yılan) ihâta eylemişdir küllüsü.
54. Küllüha hulika fe haza'n-nur fi'l-ezel,
Nahnu Seyyidi's-sâdât fi'l-ezel.
55. Bildürmüşdür cümlesine Seyyidi Allah,
Hasan Hüseyin içündür billâh.
56. Bu kez beyân edelim yerleri bi-emr-i Hak,
Ol keffeden tabak tutub yaratdı masebak.
57. En evvelkisinde olur ne sâkin,
Melâikeler anda ederler mutavattın.
58. İkincisinde olur iblis,
Vatan tutmuşdur anda ol teblis.
59. Üçüncüsünde olur akarib,
Meşârikle hatta meğârib.
60. Dördüncüsünde olur hayat bil,
Anda mutavattın olur eyü bil.
61. Beşincisinde olur şeyâtin,
Altıncısında cin olur sâkin.
62. İşte yedincisinde olur ben-i Âdem,
Allah bir bilin Peygamber her dem.
63. Yedi tabak yerlerde oldu meşhur,
Hasan Hüseyin için Seyyidlik oldu mebrur.
64. Bu kez beyan idem yerler ne üstündedir,
Yedi tabak yer öküzün boynuz arasındadır.
65. Sıfatı kırmızı dört bin başlı,

Hüb yer etmiş var nakşı.

66. Küllüha hulika fi haza'n-nuru'l-ibtida,
Yu'ta Seyyidi ile'l-Hasani'l-Hüseyn kad bedâ.
  67. Beyan edem her bir başdan bir başa,
Beşer yüzyıllık oldu başdan başa.
  68. Dört bin ayağı var idi fırkatat,
Hak emrindedir sâkin eder ihtiyât.
  69. Cennet-i a'lâdan bir daş öküz altına koydu,
Karar idüb öküz ol daş üstünde durdu.
  70. Hak Teâla bir balık yaradup,
Kur'an'da adı Nun koyup.
  71. Ne kadar büyük olduğunu kimesne bilmez,
Kudret-i lem yezel suâl olunmaz.
  72. Koyup daş altına ol Perverdigâr,
Karar idüp kudretini etdi izhâr.
  73. Hak Teâla yarattı bir bahr,
Balık altına koydu verdi mefer.
  74. Beyân edem ol bahrın derinliği,
Dörtbin yıl ol anın derinliği.
  75. Yaradıldı rüzgârı ol Perverdigâr,
Bahr altına verüb ol Perverdigâr.
  76. Andan zulumât yaradub mât,
Ruz altına verildi kat.
  77. Andan yaradıldı cehennem,
Azabdan ikabdan ibarettir âni diyem.
  78. Zulumat altındadır âni bil,
Yarâb, mü'min kullarını andan saklağıl.
  79. Andan yaradıldı tahte's-serâ,
Cehennem altına verildi kimesne bilmez maverâ.
  80. Küllüha hulika fi nûri Muhammed,
Huşire ile'l-Hasan ve'l-Hüseyn Seyyidi fi'l-ebed.
  81. Fe haza'n-nur meşhurun fi'l-evvelin,
Yuhrecu'l-kâinatu küllüha fi'l-âhirin.
  82. Câena ile'd-dünya bi-emri Rabbenâ,
Yuzheru'd-dinü'l-kâmil ilâ zamaninâ.
  83. Ve'l-Aliyyu ibni amm-i Muhammed arefina,
Ve'l-Hasani'l-Hüseyn ibnuhu Seyyiduna
  84. Seyyidü's-sâdât ehl-i saâdet,
Haze'l-ma'sumeyni sâhibü'l-kerâmet.
  85. Yaradıldı arş u kürsi levhu kalem,
Yaradıldı cümle enbiyâ muhteşem.
  86. Levhin genişliği yer ile gök kadar,
Kalemin uzunluğu beş yüz yıl yol kadar.
  87. Emrolundu kaleme fil'-hâl,
Yaz cümle takdirini fil'-ezel.
  88. Muhammed adı yazılınca ol dem,
Muhabbet ismiyle şakkoldu kalem.
  89. Ya kalem yaz Fatıha suresin,
Çıkar Fatihadan dört kitab süresin.
  90. İbtida yazdı "El-Hamdu lillahi Rabbi'l-âlemin",
Bir nur kalemden çıkdı arşa değin.
  91. Tokundu arşa iki pare oldu,
Bir paresinden cümle ferîştehler yaradıldı.
  92. O bir paresinden sekiz uçmağı,
Pür-dab464 hoş müzeyyen465 edüb durağı.
  93. Yazdı "er-Rahmani'r-Rahim bil",
Çıkdı nur arşa dokundu bil.
  94. Andan yarattı rahmet denizin,
Mü'minler canını suvarmak andan bilin.
  95. Andan "mâliki yevmi'd-din" yazdı,
Bir nur çıkub arşa dokundu.
  96. Yaradub adl denizini Hak,
Kâfire adl eylemek için masebak.
- Sayfa 13**
97. Andan yazdı "iyyâke na'budu" ol hiyn,
"iyyâke nesta'in".
  98. Bir nur çıkdı dokundu arşa,
Tevhid denizi yarattı ta be ferşe.
  99. Yazdı "ihdina's-sırâte'l-mustakîm",
Çıkdı bir nur arşa dokundu dilim.
  100. "Şarâban tahura" andan yarattı,

Mü'min kullarına anı müyessser etdi.

101. Yazdı "sırâte'llezine en'amte aleyhim,
Bir nur çıkdı dokundu arşı azım.
102. Rızık denizi yarattı andan,
Kullarına erzâk olub âlemden.
103. Yazdı "ğayri'l-mağdubi aleyhim",
Bir nur çıkdı dokundu arşı azım.
104. Çıkdı andan bir kara gölük,
Muallak kaldı havada bin yıllık.
105. Kıyamet gününü .....
Kâfir kullarına heybet gösterdi.
106. Yazdı andan "veleddâllin",
Andan bir pâre od çıkub havada bin yılın.
107. Andan yarattı yedi tamu bil,
Yâ Râb kullarını andan saklağıl.
108. Küllüha hulika fi nur-u Muhammed,
Yukarri Seyyidü's-sâdât ile'l-Hasan ve Hüseyn fi'l-ebed.
109. Andan yarattı "Sidretü'l-münteha" adlu ağaç,
Cümle Cebrailin mekânıdır izdiâc.
110. Andan yarattı Tuba Ağacı,
Cümle cinsini ihâta eylemiştir budak ucu.
111. Mü'min için halle andan çıkar,
Seyyid Hasan Hüseyn andan çıkar.
112. Andan sonra cümle ümmetler eyü yazıldı,
Emma ümmet-i Muhammed ehl-i nur yazıldı.
113. Ümmet-i Muhammed yazıldı ehl-i nur,
Ümmetün müznibetün ve rabbun ğafur.
114. Andan sonra âdemi yaradub,
Sekiz köşeden toprak alınub.
115. Anâsır-ı erba'adan âdemi eyledi abâd,
Bir hâk467, bir âb, bir ateş, bir bād.
116. "Vefi enfusikum efelâ tubsrûn"
Tefekkür yâ ibni âdem murihun.
117. Hukka'l-âdemu ala seb'ı suretin,
Ve selâsemi'e sittin mefâsiletin.
118. Ve mi'eteyn semâniye ve erba'un azama,
Ve selâsemi'e ve sittin araka.
119. Ve mi'e elf ve erbi'a işrine,
Şa'retü'l-yedeyni ve'r-rıdeyn.
120. Küllülâ ye'îşu ve yeduru bi-ruhin vâhidin,
Eyyühe'l-insanu tefekkeru fi nefis ke bi-ism-i vâhidin.
121. Vele kad kerremnâ beni âdem dedi Hak,
Müzeyyen etdi âlemi bi-emr-i Hak.
122. Bin sene ömr edüb geçdi âdem,
Şit geldi yerine ol dem.
123. Adem, Şit Seyyidi temannâ etdiler,
Hak Teâla cevap verüb teselli oldular.
124. Seyyidlik Hasan Hüseynindir bildiler,
Ehlen ve sehlen ikisi dediler.
125. Şit geçti geldi İdris, Nuh,
Cümle âlemi tufan tutdu, oldu fütuh.
126. Ol ikisi dikildi temannâ etdi bil,
Hak Teâla cevap verüb dedi bil.
127. Nuh, İdris geçti, geldi İbrahim Halil,
Kâ'be yapmaya emretti ol Celil.
128. Nârmızda girdi ol Halil,
Sakladı ol nardan Celil.
129. Seyyidi temennâ etdi Halil,
Dedi Hasan Hüseynindir bil.
130. Geçdi İbrahim geldi oğlu İsmail zebih,
Canını Hakka kurban edüb ol melih.
131. Seyyidi temannâ edüb ol pâk zât,
Hasan Hüseyn Seyyid oldu sıfât.
132. Geçdi ismail, geldi Ya'kub-i Ken'an,
Yusuf etdirüb sonra Mısır Sultan.
133. Ol ikisi de Seyyidi temannâ etdi Hakdan,
Hak Teâla Hasan Hüseyni ikrâr-ı evvel sizden.
134. Geçti Ya'kub Yusuf geldi Musa Kelim,
Bedi' olub râhi Hak'da selim.
135. Tur dağına varub Allah Tevrât verdi,
Getürüb halka ahkâmını bildürdi.

136. Musa dedi ey tabib,
Seyyidi bana eyle nasib.
137. Hak Teâla Yâ Musa bunda bil,
Senden ol Hasan Hüseyne ikrâr oldu bil.
138. Geçdi Musa mühre geldi Süleyman,
Cümle mahlûkat emrine oldu ferman.
139. Seyyidi temenâ etdi Süleyman Hûda'dan,
Hak Teâla dedi Seyyid Hasan Hüseyne ikrâr olundu benden.
140. Geçdi Süleyman, geldi Yunus,
Hûda emri ile balık karnında olup hapis.
141. Sonra necât bulub sâlimin,
Tesbihi lâ ilâhe illâllahu inni küntü zine'z-zâlimin.
142. Ol dahi Seyyidi temennâ etdi Hûda'dan,
Cevab verüb senden evvel benden.
143. Ol dahi geçdi geldi Ermiye Beliyâ,
İkisi de Seyyidi temennâ etdi yâ Hûdâ.
144. Hak Teâla cevap verüb teselli oldular,
Seyyid Hasan Hüseyindir andan bildiler.
145. Andan geçdi geldi Eyyüb,
Çok zahmet çeküb oldu ma'yub.
146. Sonra ol dahi selâmet buldudur,
Rabbi inni messeniye'd-durru yâ sabur.
147. Ol dahi Seyyidi temennâ etdi hil'at,
Hak Teâla cevap verüb Hasandir hil'at.
148. Geçdi Eyyüb geldi Cercis,
Rah-ı Hakda dört kerre kâfirler öldürüp Cercis.
149. Yine dirülüb hayat buldu,
Ol dahi Seyyidi temennâ etdi.
150. Hak Teâla âgâh cevap verüb,
Hasan Hüseyindir andan bilüb.
151. Geçdi Cercis geldi Yahya Zekeriya,
Ol ikisi de Seyyidi etdi hayyâ.
152. İkisine cevap verildi,
Hasan Hüseyindir andan bildi.
153. Geçdi anlar geldi İsa,
Göge çıkub melâikler ile hemsâ.
154. Ol dahi Seyyidi temennâ etdi Hüdâdan,
Hak Teâla dedi Hasan Hüseyne üstünden bendi evvel ikrar olundu.
155. Bunlar cümlesi Seyyidi temennâ etdiler,
Cümlesine cevap verüb teselli oldular.
156. Bunlar dediler Yârâb Hasan Hüseyin kimdürler,
Hak Teâla dedi Ahır zaman Peygamberi Muhammeddendirler.
157. Muhammedden bir kız duhter olup, adı Fatma Ana,
Aliye virup nikâh oluna.
158. Hasan Hüseyin anlardan zuhur kılına,
Âlemler içinde fâhur oluna.
159. Ol ikisine vericekdir Seyyidlik,
Cümlesi ehlen ve sehlen dediler lâyk.
160. Zira surette Muhammeddir bizim küçüğümüz,
Amma ma'nide cümle oldu ulumuz.
161. Ne'am bildük, bildük Hasan Hüseyin nûr,
Cümle Peygamberler Seyyidi ol ikisine münâsib görür.
162. Zira nur-u ayn-i Muhammed Hasan Hüseyin,
Ancak Seyyid ikisine lâik oldu ol hîn.
163. Ocak oğlu yüz nasibimiz anda var,
Seyyidi ol ikisinden mirâs bize var.
164. Geçdi İsa geldi Muhammed,
Sahib-i Furkan nur-u ayn-i Muhammed.
165. Şanında dedi "levlâke levlâk",
Lemmâ halaktü'l-eflâk.
166. Hazreti Ali Şâh-i Merdân ol Veli,
Seyyidlik Hasan Hüseyne mukadder oldu tâ ezeli.
167. Hazreti Ali Tanrı Aslanı,
Muhammed yâr olub, be-emri Subhânî.
168. Hak Teâla verdi Döldül ile Zülfikâr,
Kâfirin kökünü anlar ile kesâr.
169. Verdi Fatma'ya üçü bile,
Ana mahsus idi, be-emr-i Hak ile.
170. Çok hüner gösterüb kal'a yıkar,
Daima nazar edüp, emr-i Hakka bakar.

171. Hiç Muhammed'den destursuz Ali,
Bir yere gidemezdi ol Veli.
172. Cömerddir sehâvetde,
Şan verür hünerde şecâatde.
173. Lâ fetâ illâ Ali deyyâr,
Lâ seyfe illâ Zülfikâr.
174. Lâ ferse illâ Döldül,
Lâ Zevcete illâ Betül.
175. Sır der sırr-ı Ali kerâmettir kerâmet,
Hacı Bektaş-ı Veli.
176. Hak Teâla kuvvet verüp ol Aliye,
Kâfir fethedüp fırsat verile ol Veliye.
177. Hazreti ali cümle âlem pehlivan,
Hacı Bektaş-ı Velidir, cümle ocaklar canı.
178. Hazreti Ali kâfire kıtal,
Hacı Bektaş-ı Veli ocağı tâ ezel.
179. Muhammedden Fatma Ana zuhur kılındı,
Aliye verüb nikâh olundu.
180. Fatma Anadan Hasan Hüseyin iznâr,
Hub şirin lika al-i neseb âşikâr.
181. Boyun bâ terbiye olundu,
Evvelden ikrâr-ı evliây neseb ikisine geldi.
182. Geldi ol sır Vahdet-i Hak'dan,
İkisine Sâbit olmuşdu masebakdan.
183. Amma ol kadar yeşildür berf urunun,
Cümle halâyık hayran olup bakanlar göz kamaşur.
184. Feldi ol sır Vahdet-i İlâhi'den,
İkisine lâik olub Teâlâdan.
185. Fatma ana ikisinin başına sardılar,
Cümle halaik yekdil mübarek dediler.
186. Sarub başına ikisi bâ edeb,
Nur-u ayn-ı Muhammed ol âl-i neseb.
187. Efdalü'l-evliyâ olubdur ikisi,
Şehidler başı olubdur ikisi.
188. Muhammed ikisini gece gündüz,
Kendüsünden ayırmaz bir lahza şeb-ruz.
189. Hazreti Muhammed dünyasını değışüb irtihalinî,
Hazreti ali Şâh-ı Merdan Tanrı Aslanı.
190. Ah ah bu dünyada etmez vefa,
Eğer kalaydı, kalurdu Muhammed Mustafa.
191. Hasan Hüseyin nur-u aynân,
Kaldılar dünyada bir müddet zaman.
192. İkisi de Şehid-i Kerbelâ-i belâ,
Savuldular mekânı Cennet-i a'lâ.
193. İmam Hüseyin'dir bizim atamız,
Hacı Bektaş Velidir ocağımız.
194. Seyyidlik anlardan oldu nasibimiz,
Ol eşrâf-ı mübarek oldu sınıfımız.
195. Neslimiz İmam Hüseyin'e dayanubdur,
Ceddimiz Zeynelabidin olubdur.
196. Aynel-yakîn Muhammedü'l-Bakır'dır atamız,
İmam Ca'ferü's-Sadık'dır iki gözümüz.
197. Seyyidlik anlardan oldu nasibimiz,
Ol eşrâf-ı mübarek oldu kisvetimiz.
198. İmam Hüseyin terbiyesinde Oniki,
İmamlar postu serilmişti belki.
199. Oniki İmamdır bildüğümüz,
Onikisini dahi ihya ederüz.
200. Hazreti Ali âlem bildüğü,
Hasan Hüseyin meşhur dedüğü.
201. Biridir Zeynelabidin,
Biridir Muhammedü'l-Bakır can fedâ-yı din.
202. Biridir Ca'ferü's-Sadık,
Biri Musa'r-Rıza ol abd-i Hâlık.
203. Biridir Musa'l-Kazım,
Râh-ı Hakda oldu Selim.
204. Biridir Muhammedü'l-Cevad,
Hak yolunda ğalifi etdi iycâd.
205. Biridir Muhammedü't-Taki,
Hûda vermişdir hil'at-ı muttakî.
206. Biridir Hasan-ı Askeri,

Ümmet-i Muhammedin galib rehberi.
 207. Biridir Muhammed Mehdi Sahibü'z-zaman,
 Şimdiki halde Hüda etmiştir minhan.
 208. İşte Oniki İmamı beraber söyledik,
 İmam Hüseyin'i Şehid-i Kerbelâ bildük.
 209. Oğlunuz anların sulbünden,
 Seyyidlik bize kaldı anlardan.
 210. Seçeremiz var, seçeremiz,
 Mahkemeler ortasında var hüccetimiz.
 211. Erenler safında var bizim yerimiz,
 Evliyalar tapusunda var bizim isbatımız.
 212. İmam Hüseyin'in dinine süzüldüm,
 Muhammedü'l-Bakır tekkesinde ezildim.
 213. Hazreti Ali ile Fatma Ana,
 Sulbüne düzüldüm ol niyna.
 214. Kisvetimiz gelür Sultan-ı Zulcelal'dan,
 Hasebimiz, nesebimiz kalur anlardan.
 215. Serimi bu tâc için ezdim,
 Süleyman-ı revân olub bu dünyayı gezdim.
 216. Seyyidliğimizi isbât edüp,
 Girdim karar olunub, mühür urulub.
 217. Rengi donlardan değilim,
 Konuban göçüban hanelerden değilim.
 218. Kisvetim bugün değil tâ ezel,
 Nahnu (biz) es-Seyyidü's-sâdât fi'l-ezel.
 219. Evlâd-ı Resul olduğu hem,
 Ellibeş mahkeme mühürü basıldı hem.
 220. Olub bu mâreca tâ evvel,
 Nahnu Seyyidü's-sâdât fi'l-ezel.
 221. Cümle müslümanlar huzurunda,
 Şeyh oğlu Şeyh addolunub İmam Hüseyin'e diyâr.
 222. Asilzâdeyüz, bigâne değilüz,
 Yabandan gelüb furumâye değilüz.
 223. Bu mâcера olub tâ ezel,
 Nahnu Seyyidü's-sâdât fi'l-ezel.
 224. Mekke Medine imzâsı,
 İsbatıyla yapılub küllisi.
 225. Seksen bin hüccâc arasında,
 Cümlesi vukuf .... oldular anda.
 226. Bu marerâ olubdur tâ ezel,
 Nahnu Seyyidü's-sâdât fi'l-ezel.
 Yâ İlâhi bizleri onların zümresinde haşret. Bereketleriyle menfaatlandı. Ey âlemlerin Rabbi olan Allah, bütün ümmet-i Muhammed'e rahmet ve mağfaret et. Amin.

Sayfa 14

a. Haberlerde vârid olmuştur ki; Hz. Ali (Radiyallahu Teâla anhu ve kerremel-lahu vechehu), Hasan ve Hüseyin'e kendinden sonra nesillerinin göbekten göbeğe, batın tertibi üzere hıfz ve kaydedilmesini vasiyet etmiştir. Bunu Hz. Hüseyin Aliyyü'l-Esgar'a (Zeynelabidin), Aliyyü'l-Esgar Muhammed Bakır'a, Muhammed Bakır Ca'ferü's-Sadık'a, Ca'ferü's-Sadık Musa Rıza'ya (Ali Rıza), Musa Rıza Musa Kazım'a, Musa Kazım Muhammed Taki'ye, Muhammed Taki Muhammed Cevad'a (Aliyü'l-Naki), Muhammed Cevad Hasan-ı Askeri'ye olmak üzere Oniki İmam'a kadar vasiyet etmişlerdir. Bu vasiyet Oniki İmam'dan büyük meşâyih kadar gelmiştir. Onların cümlesi, sâdât'ın Seyyidi, şehitlerin Sultanı, büyük İmam Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in neslindendirler. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in vasiyeti ile bu zamana kadar kaydedilmişlerdir. Bundan sonra da dünyanın sonuna kadar kaydedileceklerdir. Ya İlâhi bizi onların zümresinden haşret. Şeyh muhibbül-Taberî, "er-Riyazü'n-Nazare fi Fazâilü'l-Aşere" adlı kitabında rivâyet etmiştir ki; Efendimiz Hasan ve Hüseyin'in nesli büyük nesildir. Kim bu nesli hıfz edip kaydederse, Cennette göllerden yaratılmış huriler ona nasib olacaktır. O hurilere "Verdiyât" denilir. Onlarla ancak Hasan ve Hüseyin (Radiyallahu anhuma)'ın neslinden gelenler evlenirler. Aynı eserde; bu büyük nesil ve insanların hasları meleklerden daha üstündür. İnsanların avâmı ise meleklerin avâmından efdaldır, diye rivâyet edilmektedir. Abdullah ibni Me'sud (R.A.) şöyle dedi: "Biz Resulullah (S.A.V.)'in yanında otururken, Cebrail (A.S.) geldi. Elinde yeşil sündüsten yapılmış mendille sarılı bir tabak vardı. Onu Resulullah (S.A.V.)'in önüne koydu ve açtı. O tabağın içinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'nin neslinden gelen İmamlar yazılıydı. Dünya fena, ahiret ise bekâ evidir. En iyisini Allah bilir.

(Birinci halkadaki mühürler)

1. Mühr-ü Hz. Ali,
2. Mühr-ü Hz. Hasan
3. Mühr-ü Hz. Hüseyin
4. Mühr-ü İmâm Muhammedü'l-bakır
5. Mühr-ü Ca'ferü's-Sadık
6. Mühr-ü Musa'r-Rıza
7. Mühr-ü Musa'l-Kazım
8. Mühr-ü İmam Muhammedü'l-Cevad
9. Mühr-ü İmam Muhammedü'n-Naki
10. Mühr-ü İmam Muhammedü't-Taki
11. Mühr-ü İmam Muhammedü'l-Askeri
12. Mühr-ü İmam Muhammedü'l-Mehdi.

227. olubdur bu asılda bu nesilde **Hacı Yusuf**,
 Hüda rahmetinden eylesin me'yus.
228. Getirüb bu seçerei ravzatü'l-mübarekde,
 İçeriye verüb müşebbekde.
229. Bir lahza kaldı anda pencere,
 Açılıb yine yumuldu ol seçere.
230. Yeşilden bir mühür suretinden,
 Görünüp, gösterdi anda.
231. İçinde yazılıdur bu hat,
 Le'ana'llahu hârice ve'd-dâhile bir fert.
232. Kütibe bi-mucibihi kavli'n-nebiyyi'l-muhtar,
 Lâ yudhilu haza nesluhu le'anallahü'l-Cebbâr.
233. Sahihen sâlimen **es-Seyyid Şeyh Hacı Yusuf**,
 Şâd (ü) hurrem, koynuna koydu kerâmetle.
234. Seyyid ibni Seyyid tâ bu ana,
 Sayılıb mirâs kaldı bize bu zamana.
235. İşte bildiniz mi bu hadis,
 Râh-ı Hakda oldular haris.
236. Ey karındaşlar sakın nesilden ictinab,
 Edesiz müdahale, etmeyin, olmayın harab.
237. Her kim bu nesli ile olur hâin,
 Akibeti belâya düşüp ola ğamgin.
238. Her kim bu nesle ede buğz adâvet,
 Akibet belâya düşüp ola melâmet.
239. Her kim bu nesle hor baka,
 Akibet giriftâr olsun gazab-ı Hakka.
240. Her kim bu nesle daş ata,
 Mel'unluk belâsıyla olsun la'nete.
241. Her kim bu nesle ola muâvin,
 Hüda her işlerde olsun mu'in.
242. Her kim bu nesle oldu muhib,
 Şefaât eylesun ol Habîb.
243. Her kim bu nesle ola penâh,
 Olsun destgiri ol İlâh.
244. Şu kim bu nesle oldu refik,
 Hüda eylesün her işlerde tevfik.
245. Şu kim bu nesle oldu muhabbet,
 Hüda eylesun mekânını Cennet.
246. Bu macera olub fi'l-evvel,
 Nahnu es-Seyyidü's-sâdât fi'l-ezel.

(İkinci halkadaki mühürler)

1. Hazreti Ali Kerema'llahu vechehu ve Radiyallahu anhu
  2. İmam Zeynelabidin (Aliyyü'l-Eşğar) Radiyallahu anhu
  3. İmam Muhammedü'l-Bakır Radiyallahu Teâla anhu
  4. İmam Ca'ferü's-Sadık Radiyallahu Teâla anhu
  5. İmam Musa'r-Rıza469 Radiyallahu Teâla anhu
  6. İmam Musa'l-Kazım Radiyallahu Teâla anhu
  7. İmam Muhammedü'l-Cevad Radiyallahu Teâla anhu
  8. İmam Muhammedü't-Taki Radiyallahu Teâla anhu
  9. İmam Hasan-i Askeri Radiyallahu Teâla anhu
  10. İmam Muhammed Mehdi Sahibü'n-Nihan Radiyallahu anhu
- (İç halkadaki silik yazılar okunamamıştır.)

Sayfa 15

a. Lâini'r-racim olan Şeytanın şerrinden Allah'ın ve Resulullah'ın gazabından Allah'a sığınıyorum. Bu Oniki İmam'a ve bu silsileye buğz edene Allah la'net eylesin. Yine bu silsileye zulüm ve kahr edene, ona rağbet etmeyene Allah la'net eylesin. Biz Allah'ın gazabından yine Allah'a sığınırız. Yâ İlâhi bizleri onların zümresinden haşret, onların bereketleriyle menfaatlandır. Resulullah (S.A.V.) ve O'nun bütün âl470 ve ashabı hürmetine bu duâmızı kabul et. Biz yalnız O'ndan yardım dileriz.

b. Sahih haberlerden vârid olmuştur ki; Hızır ile İlyas (Aleyhime's-selâm) dörtbin sene önce Cenâb-ı Allah'dan Fatiha'yı öğrenmek ve kendilerine Seyyidlik verilmesini temenni ettiler. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah onlara dedi ki; Fatiha Hz. Muhammed ve O'nun ümmetinin zaniresi, Seyyidlik ise Hasan ve Hüseyinindir. Lâkin sizi kapımdan mahrum olarak çevirmiyorum. Siz hayat çeşmesinden için. Bunun üzerine onlar da gidip hayat çeşmesinden içerek Hz. Muhammed (S.A.V.)'in zamanına kadar yaşadılar. Hz. Muhammed (S.A.V.) dünyaya geldikten sonra, Allahu Teâla onlara vahyetti ki, Muhammed (S.A.V.)'e gidin, Fatiha'yı öğrenin, Hasan ile Hüseyin'i de görün. Onlar da Resulullah (S.A.V.)'e gelerek, Yâ Muhammed, biz Allah'tan Fatiha'nın bize verilmesini ve Seyyidliği istedik, o ikisi bize verilmedi. Hayat suyundan içmemiz emredildi. Biz de içip bu zamana kadar yaşadık. Şimdi senden ricamız Fatiha'yı bize öğretmen ve Seyyid Hasan ve Hüseyin'i görmektir. Bunun için iki gün Resulullah (S.A.V.)'in yanında kaldılar. Fatiha'yı öğrenip, Seyyid Hasan ve Hüseyin'i de gördüler. İşte Seyyidlik şerefi kıyamet gününe kadar bu nesilde kalacaktır. Resulullah (S.A.V.)'in vefatından sonra da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e gelirlerdi.

Tefsir-i Keşşâf'dan nakl olunmuştur.

c. Bu şecere-i mübareke Seyyid Şeyh el-Hac Yusuf (k.s.) eliyle Medine-i Münevvere (Allah onu nurlandırсын) ve Ravza-i mübarekeye gelince ondan şahit istedik. Ulemadan Me'zun es-Seyyid Mehmed Efendi, Me'zun Ali Efendi, Me'zun Hamza Efendi ile Ravza-i Mübarekenin mücavirleri olan Şeyh Halil, Şeyh Mahmud, Şeyh Hüseyin ve diğer hazır olanlar bu şecerenin sıhhatına şahitlik ettiler. (Mühür)

d. Bu mübarek şecere Seyyid Şeyh el-Hac Yusuf (k.s.) eliyle Mekke-i Mukerreme (Allah onu tekrim eylesin) Harem-i Kâ'be'ye geldiğinde biz ondan bu şecerenin doğruluğuna şahit istedik. Bu pak neslin sıhhatına, ulemâdan Hasan ibni Mehmed, Ahmed ibni Mahmud, Şeyh Ali ibni Şeyh Veli, es-Seyyid Veli ibni Seyyid İbrahim şahitlik ettiler. (Mühür)

Sonra bütün kadın-erkek müminler yanında dünya ve ahirette meşhur ve ma'rûf oldu. Yâ İlâhi bizi onların zümresinde haşret ve hepimizin günahlarını affet.

Sayfa 16

Bismillahirrahmanirrahim'in bereketiyle. Yalnız O'ndan yardım dileriz.

a. Ham, hamda layık olan Allah'a mahsustur. Salat ve selâm bizim ve bütün âlemlerin Efendisi (S.A.V.)'ne ve O'nun bütün temiz ve güzel âli üzerine olsun.

Bu neseb-i şerif Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.)'in nesline aittir.

Hz. Muhammed (S.A.V.)'den gelenler:

1. Kasım 2. Tahir 3. İbrahim 4. Zeyneb 5. Rukiye 6. Ümmügülsüm 7. Seyyidetü'n-nisâ Fatma

b. Emirü'l-mü'minin Allah'ın Aslanı Ebu Talib oğlu Hz. Ali (Kereme'l-lahu vechehu ve Radiya'l-lahu Teâla anhu)'dan gelenler:

1. Emirü'l-mü'minin Hasan ibni Seyyidetü'n-nisâ Fatma.

2. Emirü'l-mü'minin Hüseyin ibni Seyyidetü'n-nisâ Fatma.

3. Zeyneb 4. Zeynib-i Kübra 5. Ümmü Gülsüm 6. Muhammed 7. Hüveylid 8. Hamran 9. Rukiye 10. Ca'fer 11. Abdullah 12. Muhammed-i Eşğar 13. Abdullah 14. Yahya 15. Ümmü'l-Hasan 16. Remle 17. Zeyneb-i Suğra 18. Ümmühani 19. Hamame 20. Ümmü Seleme 21. Hadice 22. Ümmü'l-Kerame 23. Zühre 24. Emame

c. Emirü'l-mü'minin Ebi Abdullah Hasan bin Ali (Radiya'llahu Teâla anhum)'da gelenler:

1. Zeyd ibni'l-Hasan 2. Ümmü'l-Hasan 3. Hasan ibni Hasan 4. Abdullah ibni Hasan 5. Abdullah ibni Ahmed ibni Hasan 6. Hasan ibni Hasan 7. Talha 8. Fatma 9. Ümmü Seleme 10. Ümmü Abdullah 11. Fatma 12. Rukiye 13. Hadice 14. Zeyneb

Resulullah (S.A.V.) Efendimiz: "Hasan Cennet gençlerinin efendisidir." buyurmuştur. Diğer bir hadis-i şerifinde: "Hasan ile Hüseyin dünyada Benim reyhanımdırlar." diye buyurmuştur. Bu hadisler "Mesâbih" adlı kitaptan alınmıştır.

Sayfa 17

a. Resulullah (S.A.V.)'in torunu Emirü'l-mü'minin Ebi Abdullah Hüseyin bin Ali (Radiya'llahu Teâla anhum)'dan gelenler:

1. Aliyyü'l-Ekber ibni'l-Hüseyin 2. Aliyyü'l-Eşğar ibni'l-Hüseyin 3. Ca'fer 4. Sekine 5. Abdullah 6. Fatma

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz: "Hüseyin Cennet gençlerinin efendisidir." buyurmuştur. Mesâbih adlı eserden nakl edilmiştir.

b. Bu şecere-i mübareke ilk defa İmamü'l-Hümaşehidler Sultanı Hz. Hüseyin (Radiyallahu anhu)'nun neslinden başlayarak, nesilden nesile, göbekten göbeğe Oniki İmam bitinceye kadar kaydedilmiştir. Sonra yine nesilden nesile, göbekten göbeğe Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden, tekke sahibi, dünya ve ahirette bilinen meşhur Seyyid Şeyh Mahmud'a kadar ehl-i din ve yâkin alimleri huzurunda sahih eserlere dayanarak kaydedilmiştir.

Adı geçen Seyyid Şeyh Mahmud'un iki kardeşi vardır. Onlar ana ve baba bir olan es-Seyyid Şeyh el-Hacı Yusuf ve baba bir Seyyid Şeyh Muhammed olub, bu ikisinden, dünya ve ahirette, kutbu'l-aktab ve gâib ve batın arasında meşhur olan es-Seyyid Şeyh el-Hacı Bekdaş Veli (Allah sırlarını takdis etsin ve bizleri haşır ve mizanda onlarla beraber haşreylesin ve bereketleriyle bizleri bereketlendirsın)'ye kadar kaydedilmiştir.

Allah bu silsileye zulüm edene ve kötülükle müdahale edene la'net eylesin. Rağbet gösterip, bu mübarek silsileye sevene Allah rahmet eylesin. Bu silsile dua ve kerâmetten hâli değildir. Bu büyük silsile Resulullah (S.A.V.)'in torunu Hz. Hüseyin'in nesline aittir. Yâ İlâhi bizleri onların zümresinde haşreyle. Amin sümme Amin.

c. Emirü'l-mü'minin Aliyyü'l-Eşğar Zeynel Abidin ibni Hüseyin (Radiya'llahu Teâla anhum)'dan gelenler.

1. Muhammed 2. Zeyd veled-i İsa 3. Abdullah 4. Hasan 5. Hasanü'l-Ekber 6. Hüseyinü's-Sagir 7. Abdullah 8. Selmin 9. Ali 10. Hadice 11. Muhammedü'l-Eşğar 12. Fatma 13. Aişe 14. Ümmü Gülsüm d. Emürü'l-mü'minin Ebi Ca'fer el-İmam Muhammedü'l-Bakır (Radiya'llahu Teâla anhu)'nın nesebi ve ondan gelen evlâd:

1. Ca'ferü's-Sadık 2. Abdullah 3. Ebu'l-Kasım 4. Muhammed 5. İbrahim 6. Abdullahi'l-Eşğar 7. Zeyneb 8. Rukiye 9. Ümmü Gülsüm.

Sayfa 18

a. Ebi abdullah el-İmam Ca'ferü's-Sadık (Radiya'llahu Teâla anhu)'dan gelenler:

1. İsmail 2. Abdullah 3. Eftah 4. Musa 5. İshak 6. Muhammed 7. Abbas 8. Fatma 9. Asime

b. Ebi abdullah el-İmam Musa'l-Kazım (Radiya'llahu Teâla anhu)'dan gelenler:

1. Kasım 2. İsmail 3. Ca'fer 4. Harun 5. Hasan 6. Hüseyin 7. Ahmed 8. Muhammed 9. Abdullahi'l-Ekber 10. İshak 11. Abdullah 12. Zeyd 13. Hasan 14. Fazl 15. Selmin 16. Hadice 17. Ayşe 18. Emine 19. Hasene 20. İbrahim 21. Aişe 22. Ümmü Seleme 23. Meymune 24. Ümmü Gülsüm 25. Ayn-i Ali 26. Zeyn-i Ali 27. Ali bin Musa

c. Musa'r-Rıza (Ali Rıza)'nın nesli tek bir adam olan Muhammedü'l-Taki'den o da ebu Ca'fer Muhammedü'l-Cevad (Radiya'llahu Teâla anhum)'dan gelmiştir. Muhammedü'l-Cevad'ın soyu: 1. Aliyyü'l-Hadi 2. Musa'l-Arec 3. Ca'ferü's-Sani 4. Fatma 5. Halime 8. Zeyneb.

Sayfa 19

a. Aliyyü'l-Hadi'nin nesli, Hasenü'l-Askeri ve Ca'fer (Radiya'llahu Teâla anhum) ile devam eder.

b. Abdullah ibni Me'sud'un rivâyetiyle Peygamber (S.A.V.) efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ehl-i beytimden, ismi benim ismim olan bir kimse Araplara hükmetmedikçe kıyamet kopmaz."

Diğer bir rivâyette "İsmi benim, babasının ismi benim babamın isminden olan ehl-i beytimden bir nefer kaldığı müddetçe, dünyanın bir günlük ömrü kalmış olsa, Allah o ömrü uzatır. Taki o kişinin geçmişte dünyanın zulüm ile dolması gibi, dünyayı adaletle doldurmadıkça kıyamet kopmaz" Ümmü Seleme (Radiya'llahu anha)'nın da, Resulullah (S.A.V.)'in "Mehdi Bendendir. Veya Benim neslimden Fatma'nın evlâdındandır." dediğini işittiğini söylemiştir. (Bu hadisler Mesâbih adlı eserden nakl edilmiştir.)

c. Ebi Hasani'l-Askeri'nin nesli sahib-i nihân472 İmam Muhammedü'l-Mehdi ile devam eder. İşte bu tahir nesebin sonudur. Allah onların cümlesinden razı olsun.

d. Bu (nesebin) muhtevasının sahih ve kabule şayan olduğunu, Allah subhanehu ve Teâlâya muhtaç Diyarbakır Kadısı Hüseyin bin Ahmed yazmıştır. Allah onu affetsin.

e. Bu (nesebin) muhtevasının sahih ve kabule şayan olduğunu Diyarbakır şehri Kadısı Muhammed bin Hâbil yazmıştır. Allah onu affetsin.

f. Rivâyetlerde şöyle gelmiştir. Salih Peygamberin duâsıyla deveyi dağdan çıkaran Allah, onu kâfirlerden korumaya kadirdir. Lâkin onları serbest bıraktı. Kâfirler de deveyi

öldürdüler. Onun öldürülmesinden dolayı müslümanlar üzüldüler. Ve sevaba müstahak oldular. Kâfirler de sevinip, azaba müstahak oldular. Kezâlik Cenâb-ı Allah, Hz. Ali (R.A.)'nın oğlu Hz. Hüseyin (R.A.)'ı katillerinden koruyabilirdi. Lâkin hikmetine binâen onları serbest bıraktı. Onlar da Hz. Hüseyin'i katlettiler. Bu yüzden Yezid azaba müstahak oldu. Eğer denilse ki; Ali oğlu Hüseyin deve den daha üstündü. Hâlbuki devenin katli ile azab nazil oldu. Hüseyin'in katli ile olmadı. Cevaben denilir ki; Allah'ın: "Biz deveyi onlara (yani Salih Kavmi'ne) fitne için gönderdir." Buyurduğu gibi deve Salih Kavmi'nde fitneye sebep olmuştur. Diğer bir cevap şu olabilir. Peygamber (S.A.V.) dünyaya gelince, bütün mahlûkattan azap kaldırıldı. Cenâb-ı Allah meâlen: "Sen onların arasındayken, Allah onlara azab vermez." diye buyurmuştur. Hüseyin âlemlere rahmet olarak gönderilenin veledidir. Salih Peygamber zamanında azap kapısı, Resulullah zamanında ise rahmet kapıları açıldı. Cenâb-ı Allah meâlen: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." diye buyurmuştur. (Seb'iyat'tan nakl olunmuştur.)

g. 671 Senesinde Nara Gıttuğı

Vaktaki Devriş (Derviş) Gevr ateşe gıttuğı vakit, bir çukadar maan himmet idup ateşe göttürdi. Ateşden çıkdıktan sonra Sultan Murad Han suâl eyledi ki;

- Ey Çukadar sen ne gördün? Çukadar:

- Benim Sultanım, benim gördüğüm sen dahi dahi göreydin, vücudun eriyip mahv olurdu. Emma Devriş-i Gevr himmeti ile bana bir şey olmadı. Ben dahi ol kadar bir od içinde bir yeşil çimenli yerdir. Gülsüsen, reyhan ve akarsular ve bir yanda kar ile buz çoktu. Ve kendüsü bir a'lâ beyaz köşkte, bir kuş gibi otururdu. Asla ateş namında birşeyler görmedim, deyu Sultandan rica edüb, Devrişden ayrılmadı vesselâm. İsmi Mehmed Ağa idi.

h. Hüve'l-Bâki

Evvelen eimme-i Hanefiyye bu vechiledir. Allahu a'lem onların âlimleri ve seyyidleri bulundukları yerlerde padişah vergisinden muaftılar. Hısn-ı Mansur Müftüsü fetvaya yetkili Muhammed. Allah onu affetsin. (Mühür) Bezzâziye'den nakl edilmiştir.

j. Bu silsile-i şerifenin aslı Hısn-ı Mansur'dan gelmedir. Sultan Murad, Derviş Beyaz'ı huzuruna kabul edip, O'ndan sahih kerâmet isteyince, dağ gibi odunlar toplandı. Derviş Beyaz içine girdi. Odunlar ateşlendi. Ateş yedi gün devam etti. Sonra Derviş Beyaz sâlimen bu sahih silsilenin isnadıyla çıktı. Tıbbı Hz. İbrahim'in ateşten kurtulduğu gibi. Bu kerâmetinden dolayı Beyaz lakabıyla lakaplandı. Kerâmeti çoktur. Allah onu affetsin.

Bu mübarek şecere Resulullah (S.A.V.)'in ahfadından gelmedir. "Yardım Allah'tandır. Fetih yakındır. Ya Muhammed sen mü'minleri müjdele." Amin.

Tartışmalar: Tahrif ve Tashih

Yazardan iktibas edilerek verilen şecerelerle ilgili en önemli tartışma konusu bunların Kureyşan Ocağı'na mı yoksa Derviş Gevr/Beyaz Ocağı'na mı ait olup olmadıklarıdır. Şecereler yeminli mütercim Süleyman Yaşar tarafından 6 Şubat 1987 tarihinde Osmanlıca kısımlarının yeni yazıya aktarılması Arapça kısımlarının ise çevrilmesiyle ilim dünyasının gündemine gelir. Böylece şecerelerin etrafında günümüze kadar sürecek tartışmalar da başlar.

Şecereler ilk olarak Nejat Birdoğan ve Prof. 1400 rumuzlu Nazmi Nizami Sakallıoğlu tarafından kullanılır. Nejat Birdoğan şecereleri incelediğini fakat bunların Seyyid Mahmud Hayrani'ye mi yoksa Derviş Beyaz'a mı ait olduğunu anlayamadığını belirtir. Ayrıca konumuz açısından önemli bir noktaya temas ederek şecerelerde Kureyş ile ilgili hiçbir bilgi olmadığını

ekler³. Prof. 1400 rumuzlu Nazmi Nizami Sakallıoğlu ise şecereleri Kureyşan Ocağı şeceresi olarak değerlendirir ve şecerelerde adı geçen Derviş Beyaz'ı Seyyid Mahmud Hayrani soyuna bağlar⁴. Fakat burada hatırd tutulması gereken temel husus, kitaptaki bilgilerin Kureyşanlı Mustafa Aklıbaşında isimli bir dede tarafından derlenmiş olmasıdır⁵. Bu tartışmalar zamanla Kureyş ve Derviş Gevr/Beyaz ocağı mensupları arasında da gündeme gelir. Derviş Beyaz Ocağı'ndan Mehmet Nuri Beyazyıldırım konuya açıklık getirmesi için Alevi ocakları ve dedelik kurumuyla ilgili çalışmalarıyla bilinen ayrıca dedesoylu bir akademisyen olan Ali Yaman'a başvurur. Yaman, şecereler üzerinde yaptığı inceleme sonucunda kanaatini şöyle belirtir: Gerçekten bu şecere(ler)de Hacı Kureyş, Baba Kureyş, Kureyşan, Seyyid Mahmud Hayrani adları geçmez. Kureyşan Ocağı şeceresi olarak ileri sürülen şecereler Derviş Beyaz (Derviş Gevr) Ocağı'na aittir⁶. Konuyla ilgili ilk akademik çalışmalardan birini kaleme alan Alpaslan Demir de Yaman'la aynı görüştedir. Ona göre de şecerelerde Hacı Kureyş ya da Kureyşan hakkında herhangi bir bilgi bulunmayıp yalnızca Derviş Beyaz (Derviş Gevr) hakkında bilgiler mevcuttur. Şecereye göre, Şeyh Mahmudü'l-Kebir'in lakabı "Keramet", künyesi ise "Derviş Beyaz"dır⁷. Son dönemlerde konuyla ilgili bir çalışma yayınlayan Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz da aynen şunları belirtirler: Şecerelerin hiçbir yerinde Kureyşan/Koreşan Ocağı veya Oymağı geçmez. Ama Derviş Gevr veya Derviş Beyaz adı Mahmud-ı Kebir adıyla birlikte iki ayrı yerde yer alır. Sonuç itibariyle belgelerle Kureyşan/Koreşan Ocaklı Oymağı arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak bir kanıt yoktur⁸.

Toparlayacak olursak şecereleri inceleyenler arasında sadece Prof. 1400 rumuzlu Nazmi Nizami Sakallıoğlu, o da kendisini yönlendiren Kureyşan Ocağı mensubu Mustafa Aklıbaşında'nın telkinleriyle, bunları Kureyşan Ocağı şeceresi olarak değerlendirip şecerelerde adı geçen Derviş Beyaz'ı Seyyid Mahmud Hayrani soyuna bağlar. Onun dışında şecereyi inceleyip görüşlerini belirten araştırmacıların tamamı şecerelerde Hacı Kureyş, Baba Kureyş, Kureyşan isimlerinin geçmediği konusunda hemfikirdir. Üstelik Yaman, açıkça Kureyşan Ocağı şeceresi olarak ileri sürülen şecerelerin Derviş Beyaz (Derviş Gevr) Ocağı'na ait olduğunu söyler. Demir, Yalçın ve Yılmaz da Yaman'ın ifadesiyle hemen hemen aynı anlama gelecek yorumlar yapar.

Yazarın çalışmasından aynen iktibas edilen şecerelerde,⁹ okuyucuların da fark edecekleri gibi, Hacı Kureyş, Baba Kureyş, Kureyşan isimleri geçmez. Hâl böyleyken, gelelim yazarın iddialarına. Adeta üç maymunu oynayan yazar çalışmasında yukarıdaki tartışmaların hiçbirinden söz etmez. Fakat adı geçen araştırmacılara göndermede bulunmayı da ihmal etmez. Yazara göre, onlar *sözlü anlatılara vâkıf olmayan, sadece belgelerde yazılı olan eksik ve birbiriyle çelişen tarihleri ve isimleri kullanan bir kısım araştırmacılar*dır. Onların *yüzünden de bugün bu tür çelişkili iddialar, bu konuda bilgi sahibi olmayanlar tarafından ciddiye alınır*

³ Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*, İstanbul 1992.

⁴ Prof 1400, *Ehlibeyt Nesli Seyyid Mahmud Hayrani ve Evladları*, İstanbul 1993.

⁵ Ali Yaman, "Kızılbaş Alevi Ocakları Hakkında Tartışmalar: Derviş Beyaz Ocağı İle Kureyşan Ocağı Farklıdır!..."; https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=631:kzlbalevi (Erişim Tarihi 30/04/2025).

⁶ Ali Yaman, "Kızılbaş Alevi Ocakları Hakkında Tartışmalar: Derviş Beyaz Ocağı İle Kureyşan Ocağı Farklıdır!..."; https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=631:kzlbalevi (Erişim Tarihi 30/04/2025).

⁷ Alpaslan Demir, "Kureyşan Ocağına Ait İki Şecere Üzerine Birkaç Söz: Şeyh Mahmudü'l-Kebir ya da Derviş Beyaz Kimdir", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 23, Yıl 2002, s. 141-142.

⁸ Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, *Anadolu'da Bir Oymağın Kültürel Kodları Koreşanlılar*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 91.

⁹ Kibar Taş, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan...*, s. 266-317.

tekrarlanmakta ve bu durum adeta bir kısır döngü haline gelmektedir¹⁰. Hâlbuki yazarımız bir kişi hariç tamamı da Kureyşanlı olan kaynaklarına başvurmuş ve meseleyi çözmüştür. Burada yazarın kaynak kişilerinin kimler olduğunu belirtmekte fayda var: *Kureyş*’in Şih/Şihu kolundan Hasan Taş, *Kureyş*’in Kud/Kudan kolundan Haskar Taş, *Kureyş*’in Ali kolundan Memed Akyüz (1993 yılından itibaren Alevi Federasyonu’nda görev almıştır), *Kureyş*’in Kali kolundan Haşim Kızılkıran (*Kureyş* Ocağı hizmetlilerinden), *Kureyş*’in Gülabi/Gulniz/Gulni kolundan Uzun Mehmet Yıldız (2.06 metrelik boyu nedeniyle böyle anılıyor), *Kureyş*anlı Süleyman Ateş, *Kureyş*’in Mevali kolundan Celal Abbas Şahin (Cem’lerde dedelik yapıyor), *Kureyş*anlı Aşireti’ne mensup Kamil Doğan, *Kureyş*anlı Zülfikar Dedeoğlu, *Kureyş*anlı Aşireti’ne mensup Zeynep Keskin, Haydaran Aşireti’ne mensup Hıdır Demircan¹¹. Haydaran Aşireti’ne mensup Hıdır Demircan haricindekilerin tamamı Kureyşanlı olup tartışmaların odağında yer alan Derviş Beyaz/Gevr Ocağı’ndan hiç kimsenin olmaması dikkat çekicidir.

Yazar için kaynak kişilerinden derlediği bilgiler tartışmasız bir şekilde her türlü sorunu çözebilecek biricik kaynaktır. Bunu da Kureyşanlı Aşireti’nin Atası Seyyid Mahmud-ı Kebir (*Kureyş*) başlıklı ikinci bölüme başladığı şu cümlesiyle vurgular; *Kureyşanlı Ocağı’nın atası olan Kureyş’in hayatı ile ilgili bilgilerin bir kısmı “şecere”de yazılmışken, çoğunluğu nesilden nesile aktarılan güçlü bir sözlü geleneğe dayanmakta yani sözlü kaynaklar aracılığı ile bize ulaşmaktadır*¹². O, burada şecereyle yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz ve iktibas ettiğimiz şecerelere atıf yapar. Aynı yerde şecereler üzerinde yapacağı tahrife de kılıf/zemin hazırlamak için *Kureyş’in hayatı ile ilgili bilgilerin bir kısmını “şecere”den aldığını fakat çoğunu nesilden nesile aktarılan güçlü bir sözlü gelenekten derlediğini özellikle vurgular*. Sonraki sayfalarda da görüleceği üzere yazarın güçlü bir sözlü gelenek vurgusu çalışmalarının pek çok yerinde karşımıza çıkar. Sözlü geleneğe o kadar bağlıdır ki, derlediği bilgilerin hiçbirini sorgulamaz. Hatta belgeleri *güçlü sözlü geleneğine göre yorumlar. Şecerenin içinde her ne kadar sözlü anlatılarla birebir uyum olmayan tarih ve isimler varsa da, bunun sebebini elinden geldiğince anlatmaya çalıştığını* ifade eder¹³. Bu ifadesi sözlü geleneği şecerenin önüne koyduğunun ve şecereleri sözlü geleneğe göre daha doğrusu Kureyşanlılara göre yorumladığının açık itirafıdır. Şöyle der, *...alan araştırmalarına da dayanarak, “şecere”nin Kureyşanlıların olduğu ve Derviş-i Gevr’in de seyyid olmadığı ve kendisine Kureyş tarafından himmet/nefes verildiği ortaya konulmuştur*¹⁴. Yazarımız bir kişi hariç tamamı da Kureyşanlı olan kaynaklarından aldığı bilgiler sonucunda kararını vermiştir. Burada yanlış anlaşılacak adına bir açıklama yapmak zorundayım. İsimleri verilen kişiler herhangi bir sebeple itham edilmeyip onlar bağlı oldukları ocağa ait kendilerine aktarılan bilgileri yazarla paylaşmışlardır. Esas dikkat çekmek istediğim husus, akademik bir çalışma yapan yazarın tarafgirliğidir. Bu da bir nebze olsun anlaşılabilir. Fakat şecereler ulu orta yerdeyken ve pek çok akademisyen tarafından incelenmişken, yazarın ocak taassubuyla hareket edip sadece kendi ocak mensuplarıyla yaptığı derlemelerden yola çıkarak akademinin meşrulaştırıcı gücünü mensubu olduğu ocak lehine kullanması kabul edilemez.

Kaldığımız yerden devam edecek olursak *Kureyş* olarak tanınan dervişin isminin Mahmud, künyesinin ise *Kureyş* olduğunu belirtir. Akabinde şecerede böyle bir bilgi olmamasına rağmen *Kureyş* adını parantez içine alarak (şu şekilde Mahmud-ı Kebir ya da

¹⁰ Kibar Taş, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağ”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (43), Yıl 2019, s. 3259.

¹¹ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 201-265.

¹² Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 101.

¹³ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 151.

¹⁴ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 200; Taş, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş)...” , s. 3259.

Seyyid Mahmud (*Kureyş*) şecereye atıfla bazı bilgiler verir. Ardından *Kureyş*'in kerametlerini şecerelerden de istifade ederek anlatmaya başlar. Fakat bir farkla. Şecerede açık açık *Vaktaki Devriş (Derviş) Gevr ateşe gitdiği vakit* diye yazmasına rağmen Derviş Gevr yazan kısımları Kureyş olarak değiştirerek. Oysa yukarıda aynen verilen şecerede Hacı Kureyş, Baba Kureyş, Kureyşan isimlerinin geçmediği aşikârdır. Şecereyi tahrif ederken kullandığı bilgilerin kaynağı kimisi talip kimisi de dede olan ocak mesuplarıdır. Kendi ifadesiyle *güçlü bir sözlü geleneğe dayandığı* için her türlü tahrifi kendisine hak görür. Derlediği bilgilere o kadar güvenir ki, hiçbirini sorgulamaya ihtiyaç hissetmez. Yazara göre şecerede Kureyş adının geçmemesi bir hatadır. Şöyle der;

“Bir diğer hata da yukarıda “Kureyş’in Hayatı” kısmında anlatılan “Tarihi Ateş Hadisesi” yani “Fırına Girme Hadisesi”nde mevcuttur. Çünkü halk arasında bu hadisenin Kureyş (Mahmud-ı Kebir) ile Alaeddin Keykubad arasında yaşandığı nesiller boyu aktarılagelmişken, “şecere”de Derviş-i Gevr (Derviş Beyaz) ile Sultan Murad Han arasında olduğu yazmaktadır.¹⁵ Devam eder, bu sebepten belgelerdeki bu hatalar, “şecere” padişaha götürüldüğü vakit, sözlü olarak aktarılan olayların, şahitler tarafından veya yazıcılar tarafından bazı yer, kişi isimlerinin ve tarihlerinin karıştırılmasından kaynaklanmış olmalıdır¹⁶.”

Şeceredeki bu yanlış okuyucunun iyice anlamasını ve sindirmesini arzulayan yazar, başka bir yerde bunları tekrarlar;

“Bir diğer hatalı bilgi de derviş isimleriyle ilgilidir. Belgede H.671 (1272-73)’te ateşe giren kişinin Derviş-i Gevr olduğu yazmaktadır. Belgeye göre Derviş-i Gevr, Sultan Murad’ın Mehmed adındaki Çuhadarını da alarak ateşe giriyor. Ancak önceki kısımda da değindiğimiz üzere Derviş-i Gevr, bugün de Tunceli’de bilinen bir isimdir ve Derviş-i Gevr Ocağı mensupları Kureyşanlıların rayveridirler. Yani Derviş-i Gevr’lerin piri Kureyşanlılardır. Belgede yazılan bu kafa karıştırıcı bilgi yüzünden, bugün kendilerini Derviş Beyaz Ocağı mensubu sayanlar farklı iddialarda bulunmaktadır¹⁷.”

Diğer bir akademik çalışmasında akademik bir üslupla (!) konuya açıklık getirir. *Derviş-i Gevr de sürekli Kureyş’in yanında gezdiği için ve Kureyş tarafından kendisine “el” yani keramet verildiği ve bu keramet kendisinden soyuna da aktarıldığı için “ocak” kabul edilmiştir*¹⁸. Akademik hayatını adeta şeceredeki hataları düzeltmeye adanmış yazar başka bir yerde konuyu tekrar ele alır; *Yine halk arasında da “tarihi ateş hadisesi”nin Kureyş ile Sultan Alaeddin arasında geçtiği anlatıla gelmiştir. Bu sebepten sonradan “şecere”ye yazılan olayların eksik ve hatalı olduğu açıktır*¹⁹. Hızını alamayan yazar;

“Sonuçta, asırlardır bölgede anlatıla gelen rivayetlerin, eksik ve hatalı bir şekilde “şecere” kopyalarına sonradan eklenen yeni belgelere yazılması, bugün bu gereksiz tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine, sözlü anlatılara vâkıf olmadan, sadece belgelerde yazılı olan eksik ve birbiriyle çelişen tarihleri ve isimleri kullanarak yorum yapmaya çalışan bir kısım araştırmacılar yüzünden de bugün bu tür çelişkili iddialar, bu konuda bilgi sahibi olmayanlar tarafından ciddiye alınıp tekrarlanmakta ve bu durum adeta bir kısır döngü haline gelmektedir” diyerek de son noktayı koyar²⁰.

¹⁵ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 142.

¹⁶ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 143.

¹⁷ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 146.

¹⁸ Kibar Taş, “Aleviliğin Tanımı ve Temel İbadetleri (Kureyşan Ocağı Özelinde)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 104, Yıl 2022, s. 480.

¹⁹ Taş, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş)...”, s. 3251.

²⁰ Taş, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş)...”, s. 3259.

Yazardan yapılan son alıntıya göre yazarımız *sözlü anlatılara vâkıf olmayan, sadece belgelerde yazılı olan eksik ve birbiriyle çelişen tarihleri ve isimleri kullanarak yorum yapmaya çalışan bir kısım araştırmacılara* veryansın eder. Hâlbuki kendisi, biri hariç tamamı Kureyşanlı olan kaynaklarından aldığı bilgiler sonucunda “şecere”nin Kureyşanlıların olduğunu, Derviş Gevr’in *seyyid* olmadığını ve ona Kureyş tarafından himmet/nefes verildiğini bütün açıklığıyla tartışmasız bir şekilde *ortaya koymuştur*²¹.

Yazar bu iddiayı sık sık dillendirmesinin altında yatan sebebi şöyle izhar eder; *Derviş Gevr ocağı mensupları Kureyşanlıların rayveri/rehberi iken, Kureyşanlılar da onların pirleridir*²². Ocaklar arasında “Mürşid Ocağı”, “Pir Ocağı”, “Rehber Ocağı”, “Dikme Ocaklar” vb. hiyerarşik bir sıralamadan söz edilse de bu yapı herkes tarafından kabul edilmediği gibi ocaklar arasında bir üstünlüğe de işaret etmez. Bu yüzden yazarın *Derviş Gevrler, Kureyşanların rehberleridir, Kureyşanlar da Derviş Gevrlerin pirleridir* şeklindeki iddiasının kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Ayrıca bu iddia Alevi-Bektaşî ocak sisteminin temelinde yer alan *El ele, el Hakk’a* ilkesiyle de çelişir. Nitekim her ocakzadenin bir rehberi, bir mürşidi, bir de piri vardır. Örneğin Kureyşanlı Ezeli Doğanay bu durumu şöyle açıklar;

“Kureyşanlıların bir kısmı Üryan Hızırın talipleridir, bir kısmı ise Ağuçanların talipleridir. Dersim’deki Kureyşanlıların bir kısmı Babamansurların talipleridir. Bir kısmı ise kardeş kardeşi kendine pir etmiş, yani Kureyşanlılar yine Kureyşanlıların talipleridir. Pülümür ve Erzincan’daki Kureyşanlıların bir kısmı ise Şeyh Ahmed Ocağı’na talip olmuşlar. Şimdi burada ilginç olan normalde yola göre erkâna göre eğer Kureyşanlılar Ağuçan’a veya Babamansur’a ikrar vermişlerse o zaman bütün Kureyşanlıların pirinin Babamansur ya da Ağuçan olması gerekir. Ancak Kureyşanlılarda böyle değildir²³”.

Öte yandan, görüştüğüm bazı Derviş Gevr Ocağı mensupları yazar tarafından sık sık dillendirilen bu iddianın kesinlikle yanlış olduğunu, tarihin hiçbir döneminde ve hiçbir bölgede Kureyşanların kendi pirleri olmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarın şecereyi nasıl tahrif ettiğine dair yukarıda verdiğim örnekler sanırım yeterlidir. Aslında yazar sadece yukarıda detaylı bir şekilde üzerinde durulan şecereyi tahrif etmekle kalmamış, aynı zamanda Kureyşanlıların elinde bulunan şecereyi/icazetnameyi de tahrif etmiştir. Yazarın çalışmasının Ek-II kısmında aslını ve çevirisini verdiği şecere Adıyaman/Kındırali köyünde ikamet eden Kureyşanlılardan Zülfikar Dedeoğlu’nun elinde bulunmakta olup şecerede Kureyşan Ocağı’nın atası Hacı Kureyş’in adı geçer. Hacı Kureyşle ilgili hiçbir bilginin bulunmadığı şecerelere güçlü sözlü gelenek vurgusu yapa yapa sahip çıkan yazarımız Hacı Kureyş’in adının geçtiği şecereyi/icazetnameyi ise Kureyşanlıların şeceresi olarak kabul etmez. Yazarımız bunun sebebini ilginç bir şekilde *Ancak bu belgede Hacı Kureyş adı da geçmektedir. Bu da neden bu “şecere”nin Kureyşanlılarda olduğunu bize açıklamaktadır. Fakat bu sadece bir isim benzerliği olmalı* diyerek kendine göre bir argüman geliştirerek reddeder²⁴. Onu bu düşünceye sevk eden kaynak Kureyşanlı Zülfikar Dedeoğlu’nun halasının kızı Zeynep Keskin’dir. Zira o, yazarın ifadesiyle *üzerine basa basa İmam Musa-i Kazım evladı olduklarını* ifade etmiştir²⁵. Tabii ki yazarımız hemen ikna olmuş, diğer kaynaklarına gösterdiği teslimiyeti Zeynep Keskin’den esirgememiş, onun verdiği bilgiyi sorgulamaya gerek duymadan kabul etmiştir. Ona göre *belgede Hacı Kureyş adının geçmesi*

²¹ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 167, 200; Taş, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş)...”, s. 3259.

²² Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 164.

²³ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 164.

²⁴ Ezeli Doğanay ile Kureyşanlılar Üzerine Bir Konuşma (URL-2), Süleyman Ateş, TV 10; <https://tr-tr.facebook.com/yemisdere/posts/3977788365585025> (Erişim Tarihi, 30/04/2025)

²⁵ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 148-149.

²⁶ Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan...*, s. 148.

“şecere”nin neden Kureyşanlılarda olduğunu açıklasa da bu durum yazarımız için bir anlam ifade etmez. Bu sadece bir isim benzerliğinden ibarettir. Fakat bazı Kureyşanlıların bu şecereyi/icazetnameyi kendi şecereleri olarak kabul ettiklerinden nedense hiç bahsetmez²⁶. Yazarın kabul etmediği icazetname ise şöyledir;

Birinci dairenin içinde şu yazılıdır: Nasrın Nasrın min İkinci dairenin içinde: Allahi ve fethun garib ve beşşiril mü'minin Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali. Birinci ve ikinci daire içinde Saf Suresi'nin 13. ayeti yazılıdır. Ayet her iki daire içine bölüştürülmüştür. Manası: “Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır.”

Esirgeyen ve çok bağışlayan Allah'ın adıyla. Şükür, kulu ve peygamberi Muhammed (A.S.)'a kitap gönderen, tövbeleri kabul eden, çok bağış sahibi, kulları için nice sebepler yaratan, zorlukları kolaylaştıran, kullarına her türlü nimeti veren ve kâinattaki diğer varlıkları onların emrine sunan, gökyüzünü direksiz durduran ve onu bir çadır gibi kullarının üzerine koyan, yeryüzünü kullarına bir elbise gibi giydiren onun nimetlerinden yararlandıran, o şimşek ve gök gürültüsünün korkusunu ve şiddetini kulları üzerinde azaltarak onları hafifleterek kullarına acıyan, yeryüzünde çeşit çeşit bitkiler yaratarak onlarla kullarına ikram eden, topraktan türlü türlü meyve ve sebzeleri temiz olarak çıkarıp ikram eden, yer altında çeşit çeşit altın ve gümüş yaratan, onları kullarına sunan âlemlerin Rabbi ve kıyamet gününün tek hükümranı olan Allah'a olsun. İşbu belge, gerçekleri tam anlamıyla bilen, büyük şeyh, ariflerin tacı ve dertlilerin ilacı, peygamber efendimizin mübarek sülalesinden olan Seyyid Ebü'l-Vefa Hazretlerinden icazet almaya hak kazanan, kulluğunu hakkıyla yapan Fahr'ın oğlu olan Şeyh Yusuf için düzenlenmiştir. Allah hepsinin ruhunu kutsal kılsın-. Bu icazetle Şeyh Yusuf, bu yolun bütün erkânını yerine getirmeye ve başkalarına bunu yaptırmaya hak kazanmıştır.

Kendisine icazet, seccade, alem, kandil, zenbil ve destur verilmiş olup, verilen bağışları almaya, verilen bağışları uygun yerlere kullanmaya, isteği ve uygun gördüğü kişileri göreve getirmeye veya görevden almaya, görevlerini yerine getirmeyen ve bu yolun gereklerine uymayan müritleri tekkeden uzaklaştırmaya yetkili kılınmıştır. Bu icazeti kendisine iyilerin önde geleni şeyh, salih, abid, güzel soy sahibi Ahmed-Allah onun bereketinden sizi ve bizi kismetlendirsün-vermiştir. Şeyh Ahmed'e de bu erkânı sürdürme, müritlere ve muhiblere bu yolun gelenek ve gereklerini öğretme ve tatbik etme işini de büyük şeyh, yüce insan Şeyh Yusuf b. Şeyh Seyyid Ahmed vermiştir ve ona, bu yolda olan dervişleri eğitime, onları bir görevden diğerine tayin etme, onları görevden alma, tarikatın dışında olanları bu yola alıştırma ve onların kalplerini kazanma, yola giren dervişlere diğer insanlardan ayrı olduklarını, onlardan daha fazla sorumlulukları olduğu işini hatırlatmasını emretmiştir. Ayrıca yine onlara bu büyük düşünceyi öğretmeyi, güzel edep ve terbiyeyi, bu yolun gerektirdiği en iyi ahlakı, bunu yaparken hurka, kandil gibi fakirlik yolu olan bu yolun diğer gereklerini ihmal etmemeyi öğretmesini, kendisine tekkede kullanılmak üzere verilecek her türlü sadaka ve bağışları Allah celle celalühunun mübarek kitabımızda buyurduğu şekilde almasını emretti. Bütün bunları yaptığı zaman Allah'ın kendisinden razı olacağı gibi, mübarek kişi, arifler tacı, gönüller ilacı Seyyid Ebü'l-Vefa Hazretleri'nin de ruhaniyyetini memnun edeceğini ve şefaatini kazanacağını işaret etti.

Bu icazet, büyük Şeyh Yusuf'un durumu ve liyakatı göz önüne alınarak yazılmıştır. Daha sonra bu icazet Seyyid Ahmed tarafından da tastik edilmiştir- Allah her ikisinden de razı olsun. Bu mübarek icazet Şeyh Yusuf b. Fahr'a tarafımızdan mühürlenerek verilmiştir. Ona da bu icazet Seyyit Ahmet'ten intikal etmiştir-Allah her ikisinin de bereketini üzerimizden eksik etmesin.-Ona da Seyyit Yusuf'tan, ona da Seyyid Ishak'tan, ona da Seyyid Veys'ten, ona da Seyyid Şerafettin'den, ona da Seyyid Osman'dan, ona da Seyyid Salih'ten, ona da ariflerin tacı, büyük şeyh Seyyid Ebü'l-Vefa'dan, ona da Şeyh Muhammed Şenbeki'den, ona da Ebu Bekir el-Hevvari'den, ona da Şeyh Muhammed en-Nahrevari'den, ona da Şeyh Sallî et-Teskeri'den, ona da Şeyh Hasan el-Basri'den, ona da marifetin ve yüceliklerin denizi, Hasan ve Hüseyin'in mübarek babası Hazret-i Ali efendimizden, ona da peygamberlerin en büyüğü, Allah'ın en sevgili kulu, tüm mahlûkatın kendisi için yaratıldığı Muhammed Mustafa'dan bu icazet verilmiştir. Bu icazet Şevval ayında yazılmıştır. Sene 35.

İcazetin kendisine verildiği Şeyh Yusuf'un soyu:

Şeyh Yusuf b. Şeyh Fahr b. Şeyh Ali b. Şeyh Hüseyin b. Hacı Kureyş b. Şeyh İmadü'd-din b. Şeyh Kureyş Kera? b. İmadü'd-din b. Şeyh Ali b. Şeyh Sa'd el-Kureyş b. Sultan Abdü's-Semin Sultan İzzettin b. Sultan Abdülaziz b. Sultan Abdullah b. Kays b. Kays b. Abdülmelik b. Hasan b. Kays b. Abbas Allah hepsinden razı olsun-. Ki Abbas'ın nesli Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdülmennaf b. Kusay b. Kulab b. Murre b. Ka'b b. Luey b. Galib b. Fihri b. Malik b. Nadr b. Kunah b. Huzeyme b. Müdrizke b. İlyas b. Müdrake b. Nefer b. Ma'd b. Adnan b. Ezdiz b. Süleyman b. Hamd b. Kaydar b. İsmail b. İbrahim Halilürrahman aleyhisselam b. Taruh b. Yahor b. Esra b. Argon b. Faliğ b. Gabir b. Salih Fahşed b. Sam b. Nuh b. Müteveşşih b. Ahnuh b. Ve huve İdris b. Burd b. Mehlayil b. Kusan b. Anuş b. Şit b. Adem aleyhisselam.

Salatü selam Muhammed Mustafa'nın ve onun Ehl-i Beyti'nin üzerine olsun²⁷.

Sonuç

Eri erden seçen kördür! Bu bağlamda Anadolu'yu mayalayan Kureyşan Ocağı'nın kurucusu ile Derviş Gevr/Beyaz Ocağı'nın kurucusunu birbiriyle yarıştırmak hem edeben hem ilmen gereksizdir. Her ikisi de diğer veliler gibi sonsuz bir saygıyı hak eder. Hâl böyleyken, akademinin meşrulaştırıcı rolünü/gücünü belgeleri çarpıtarak kendi ocağı lehine kullanmak

²⁶ Ezeli Doğanay ile Kureyşanlılar Üzerine Bir Konuşma (URL-2), Süleyman Ateş, TV 10; <https://tr-tr.facebook.com/yemisdere/posts/3977788365585025> (Erişim Tarihi, 30/04/2025)

²⁷ Yalçın-Yılmaz, Anadolu'da Bir Oymağın..., s. 196-199; Bkz. Ve hüve Şeyh ismuhi Şeyh Yusuf b. Şeyh Fahr b. Şeyh Ali b. Şeyh Hüseyin b. Hacı Kureyş b. Şeyh İmadüddin b. Şeyh Kureyş Kerra (Kura-Kurra) b. İmadüddin b. Şeyh Ali b. Şeyh Sa'd el-Kureyş b. Sultan b. Abdüssemin b. Sultan İzzettin b. Sultan Abdülaziz b. Sultan Abdullah b. Kays b. Kays b. Abdülmelik b. Hasan Ishaki b. Kays b. Abbas radiyallahü anhüm ecmein ve nesluhi Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdülmennaf b. Kusay b. Kulab b. Murre b. Ka'b b. Luy b. Galib b. Fehr b. Malik b. Nadr b. Kunah b. Huzeyme b. Medreke b. İlyas b. Mudir b. Nefer b. Ma'd b. Adnan b. Ezdiz b. Süleyman b. Hamd b. Kaydar b. İsmail b. İbrahim Halilürrahman aleyhisselam b. Tarih b. Yahor b. Esra b. Argo b. Faliğ b. Gabir b. Salih Fahşed b. Sam b. Nuh b. Müteveşşih b. Ahnuh b. ve huve İdris b. Burd b. Mehlayil b. Kusan b. Enuş b. Şit b. Adem aleyhisselam ve sallallahü ala seyyidina Muhammedin ve ala alihi ve sahbihi ve sellim.

beyhude ve gereksiz bir çabadır. Yazar kendi ocağına ait olan bir icazetnameyi reddedip aile ve ocak mensuplarından derlediği bazı bilgilerle başka bir ocağa ait olduğu anlaşılan şecereyi sahiplenmekte, bunu yaparken de hiçbir akademik kurala riayet etmemektedir. Üstelik *ocak standartları enstitüsü* ve nakibü'l eşraf gibi kim ocak kim seyyid karar vermekte de hiçbir beis görmemektedir. Bağlı olduğu ocağı yüceltmek için *Derviş-i Gevr sürekli Kureyş'in yanında gezdiği için* şeklinde hiçbir ilmî üsluba uymayan ifadeler kullanmaktan çekinmez. Fakat çalışmasının bir yerinde şecereleri tahrif nedenini şöyle itiraf eder; *Çünkü "ocak" olarak anılmak için, Hz. Hüseyin soyundan gelen kerametli bir dervişin/evliyanın soyundan gelmek gerek.* Hâlbuki yazar tarafından ceddi olduğu ifade edilen Kureyş'in güçlü sözlü gelenek vurgusu arkasına sığınılıp Derviş Gevr'e ait şecerenin eğilip bükülmesine ihtiyacı yoktur. Zira bölgede onunla ilgili pek çok keramet anlatılabilmiştir. Dahası insanların eşit olduğu, köleliğin Hak katında günah olduğu, kadın ve erkeğin birbirlerine üstün olmadığı gibi modern dönemlere ait fikirleri taşıyormuş gibi gösterilmesi de beyhude bir çabadır. Ez-cümle, *Eri erden seçen kördür!* Fakat bir kez daha ifade edelim ki eldeki belgeler Ali Yaman, Alpaslan Demir, Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz'ın da altını çize çize hem sözlü hem yazılı bir şekilde belirttikleri gibi Derviş Gevr Ocağı'na aittir. Yazar kendi ocağına ait şecerelerle ilgili tarih metodolojisine sadık kalarak araştırmalar yaparsa hem yola hem de akademiye hizmet etmiş olacaktır.

Kaynakça

- Birdoğan, Nejat, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*, İstanbul 1992.
- Demir, Alpaslan, "Kureyşan Ocağına Ait İki Şecere Üzerine Birkaç Söz: Şeyh Mahmudü'l-Kebir ya da Derviş Beyaz Kimdir", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 23, Yıl 2002, s. 133-146.
- Ezeli Doğanay ile Kureyşanlılar Üzerine Bir Konuşma, Süleyman Ateş, TV 10; <https://tr-tr.facebook.com/yemisdere/posts/3977788365585025> (Erişim Tarihi, 30/04/2025)
- Gülten, Sadullah, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.
- Prof 1400, *Ehlibeyt Nesli Seyyid Mahmud Hayrani ve Evladları*, İstanbul 1993.
- Taş, Kibar, "Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağı", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (43), Yıl 2019, s. 3248-3260.
- _____, "Aleviliğin Tanımı ve Temel İbadetleri (Kureyşan Ocağı Özelinde)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 104, Yıl 2022, s. 471-490.
- _____, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Kalan Yayınları, İstanbul 2023.
- Yalçın, Alemdar -Hacı Yılmaz, *Anadolu'da Bir Oymağın Kültürel Kodları Koreşanlılar*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Yaman, Ali, "Kızılbaş Alevi Ocakları Hakkında Tartışmalar: Derviş Beyaz Ocağı İle Kureyşan Ocağı Farklıdır!..."; https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=631:kziba-alevi (Erişim Tarihi 30/04/2025)

Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Tarihi, Türklerin Kökeni, Yönetimleri ve Çin ile İlişkileri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2023.

Kitap İncelemesi | Book Review

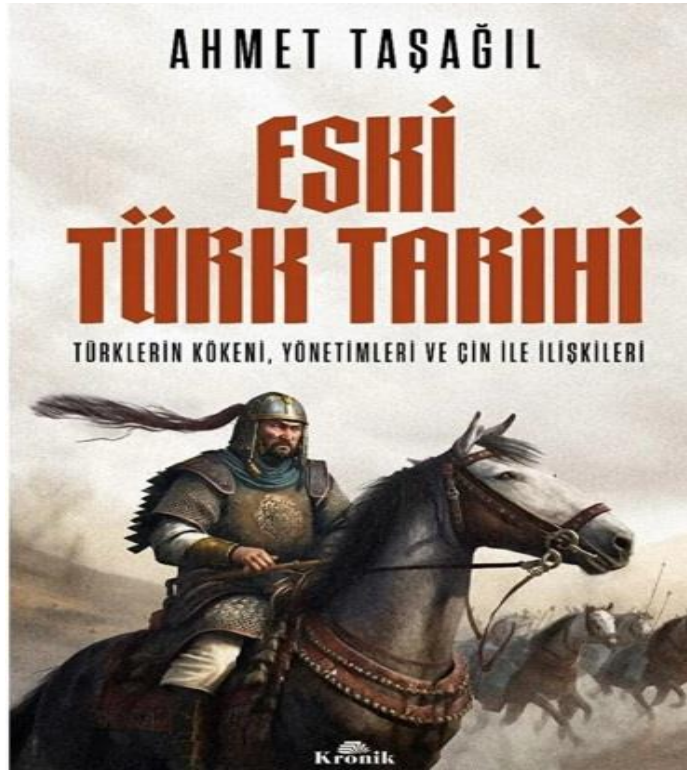
ISSN (çevrimiçi): 2459-0185

Makale Geliş | Received: 29.11.2024

Makale Kabul | Accepted: 17.06.2025

Atıf | Cite as: Asya Sengel, “Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Tarihi, Türklerin Kökeni, Yönetimleri ve Çin ile İlişkileri*”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), Haziran 2025, s. 77-84.

Asya SENDEL*

Ahmet Taşağıl, Eski Türk tarihine yönelik kapsamlı ve özgün çalışmalarıyla alan yazınında önemli bir yere sahip olan bir tarihçidir. Çin kaynaklarına hâkim olması sayesinde erken dönem Türk topluluklarına dair bilgileri sistemli ve karşılaştırmalı bir şekilde sunmaktadır.

Eserlerinde kronolojik düzen ve kaynak değerlendirmesine önem vererek akademik tarih yazımına katkı sağlamaktadır. Türk tarihçiliğinde özellikle erken dönem

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, asy.sengel@gmail.com, Orcid: 0009-0000-4896-2899.

Türk siyasi yapıları, boy teşkilatlanmaları ve Çin-Türk ilişkileri konularında başvurulacak güvenilir isimlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu eser, 2024 yılında yayımlanan üçüncü baskısı (ISBN: 978-625-6989-36-8) üzerinden değerlendirilmiştir. Toplam 256 sayfadan oluşan çalışma; “Önsöz”, “Kaynakça” ve “İndeks” bölümleriyle birlikte 25 ana bölümden meydana gelmektedir. Ana bölümler, konuların alt başlıklarla detaylandırıldığı bir yapıya sahiptir. Her bir bölümde alt başlıklar aracılığıyla konu derinlemesine işlenmiştir.

Kitabın Bölümleri Hakkında

Eserin ilk bölümü olan “Önsöz”, İslam öncesi Türk tarihinin sınırlarını belirlemekle başlamaktadır. Yazar, bu bölümde Türk tarihini yorumlarken başvurduğu yöntem ve değerlendirme ölçütlerini açıklar.

İkinci bölüm “*Bilinen Tarihin Şafağında Eski Türk Tarihinin Zaman ve Mekânda Yeri*” başlığını taşır. Türklerin konargöçer yaşam biçimi nedeniyle yüzyıllar boyunca yerleşim bölgeleri değişiklik göstermiş ve bu durum, Türk tarihinin başlangıcına dair soruların önem kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar, iki temel soruya odaklanmıştır: Türklerin ana vatanı neresidir ve Türk tarihi ne zaman başlamıştır?

Yazar, Türk tarihinin yalnızca Orta Asya’dan ibaret olduğu varsayımına karşı çıkar; Kafkasya, Kuzey Karadeniz ve Macaristan ovalarına dek geniş bir sahada yaşadıklarını belirtir. Hatta öyle olacak ki bu geniş coğrafi sahaya Anadolu’yu yani Ön Asya’yı dâhil etmiş, bu sözleri bir varsayım olarak kalmamış, sözlerini arkeolojik bulgular ve kaya resimleri ile desteklemiştir.

Türklerin kitleler halinde yaşamış oldukları yerleri terk etmeleri ve başka coğrafyalara gitmeleri birçok kavim ve etnik topluluk ile ilişki hâlinde olmaları sonucunu beraberinde getirir. Bu sebeptendir ki Türk tarihini araştırmak için Çin, Soğd, Fars, Arap, Grek, Latin, Rus vb. dillerde yazılmış vesikalara ihtiyaç duyulur. Bu durum, Türk tarihini araştırmayı ve incelemeyi güç hâle getirir. Linguistik bağlamda ise Türk topluluklarının birbirlerine coğrafi uzaklıkları sebebiyle bazı dil değişimlerinin olduğundan bahsetmek mümkündür. (Örneğin Çuvaş ve Yakut Türkçeleri.)

Yazar, Türklerin en eski yurdu sorusunu Güney Sibirya coğrafyasıyla ilişkilendirir. Afanasyevo, Okunyevo, Andronovo, Tagar, Taştık ve Karasuk gibi kültür merkezleri ile bu kültür alanlarında yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen materyali, Türklerin en eski yerleşim bölgelerinin tespiti açısından önemli kanıtlar olarak sunar. Ayrıca Güney Sibirya ismi ile kastedilen bölgede (Altay, Tannu-ola, Sayan Dağları çevresi ve Baykal’ın doğusuna uzanan alan) yaşayan boylardan yazılı kaynaklar ekseninde bahseder. Burada bahsedilen yazılı kaynaklar Tuva ve Hakasya’daki yazıtlardır. Bu iki özerk cumhuriyetin sınırları içerisinde bulunan yazıtlar, ünlü Yenisey Irmağı’nın adıyla özdeşleşmiş ve Yenisey Yazıtları adını almıştır.

Güney Sibirya bölgesinin işlevini zaman içerisinde yitirmesi adeta “sessiz bir derinliğe bürünmesi” ardından Türk tarihinin hareketliliğinin yüzyıllarca doğu-batı yönlü oluşundan söz edilmiştir. Bu sebeple eski Türkler için Güney Sibirya’nın artık bir sürgün bölgesine dönüştüğünden bahsedilmiş, bu coğrafyanın Türk boy ve devletlerine neden korunma-sığınma bölgesi mahiyetinde bir görev yüklendiğinin üzerinde durulmuştur. Bu bölgenin günümüzde tarihî, arkeolojik, antropolojik ve etnolojik açıdan bünyesinde barındırdığı kültür malzemeleri ile tarih sahnesindeki eski parlak günlerinin geri geleceğine dair umut ışığı yakılmıştır.

Üçüncü bölüm, “*Ergenekon’un Yeri ve Tarihi Gelişiminin İlk Devreleri Hakkında Düşünceler*” ismini taşır. Ergenekon Türk mitolojisinde yeniden doğuşu, milletin

dayanıklılığını sembolize eden kültürel mirastır, bir metafordur. Türk milletinin bağımsızlık mücadeleleri, demiri işlemeleri ve bu sayede güçlü silahlar yapmaları destandaki demir dağ motifiyle ilişkilidir. Türklerin tarih sahnesinde karşılaştıkları zorlukları ve bu zorluklardan birlik hâlinde hareket ederek kurtuluşlarını sembolize eder. Ergenekon bir hayal ürünü mü yoksa gerçek mi? Gerçek ise nerededir, neresidir? Bu problem ekseninde çeşitli kaynaklardan alınan bulgular sistemleştirilmiş, tarihî olaylar ve belgeler ile efsaneler birbirleriyle bağıntılı bir şekilde incelenmiş ve yorumlanmıştır. Aynı bölümde Gök Türklerin yaşadığı coğrafya, çıktıkları ilk bölge olarak bilinen Altay Dağları, Sayan Dağları ve Yenisey Irmağı; yazıtlar ve Çin kaynakları ışığında ele alınmış, Gök Türklerden bahseden kurttan türeme gibi efsanelere yer verilmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü “*Gök Türklerin Sosyal ve İdari Yapısı*” başlığını taşımaktadır. Gök Türk devlet modelini zemine oturtmak günümüze dek kurulmuş Türk devletleri hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştıracaktır. Yazarın bahsettiği “Gök Türk modeli” devlet sistemi hakkında bilgilere Çin kaynaklarından ve yazıtlardan ulaşılmaktadır. Model devlet tanımından anlaşıldığı üzere Gök Türklerden sonra hüküm sürmüş Uygur, Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri bu model ışığında yükselmektedir. Sosyokültürel bağlamda ve devlet teşkilatlanması ile Gök Türk devleti diğer Türk devletlerine referans olmuştur.

Gök Türkler döneminde boylar, devletin yapı taşlarını oluşturmaktaydı. Her boy kendi içerisinde özerk bir yapıyı ihtiva ediyor gibi dursa da kağan yönetimi altında birleşirler ve devlete bağlılık gösterirlerdi.

Boylar arasındaki hiyerarşi ve sadakat güçlü bir merkezî otoriteyi doğurmuştur. Ayrıca, Büyük Hun İmparatorluğu’nun kuruluşundan Kıpçaklara (Kuman) dek kurulan boyların etnik tarihlerinden ve yaşadıkları coğrafyalardan söz edilir. Türk, Çin ve Bizans kaynakları referans alınarak Türk ilinin ya da diğer bir deyişle Türk devletinin temel unsurlarına değinilir. Yazar, özellikle kaya resimlerinin ışığında Türklerin doğum, barınma, eğlenme, avlanma, inanma/inanç gibi ihtiyaçlarını anlamlandırdıklarını belirtir. Çizilen hayvanların zaman içerisinde somut işlevden soyut işleve geçtiğine ve bu hayvanların zamanla kült hâline geldiğine işaret eder.

Kitabın beşinci bölümü olan “*Kurultay*”, eski Türk toplumlarında yalnızca yönetim aracı değildir. Aynı zamanda törenin belirlendiği ve şekillendirildiği devletin işleyişine rehber olan bir danışma meclisidir. Hükümdarların karar almasına yardımcı bir organ olmasının yanında boy ve beylerin katıldığı demokratik bir yapıdır. Yazar *kurultay* kelimesini Moğolca *kuril* (*huril*) kelimesine dayandırır ve Çağdaş Moğolcada *hural* şeklinde varlığını sürdürdüğünü belirtir.

Yazar, Gök Türk ve Uygur gibi eski Türk devletlerindeki kurultay yapısının *Oğuz Destanı*, *Dîvânü Lugâti’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’deki *toy* kelimesiyle karşılandığını ve İbn-i Battûta’nın ise *toy* sözcüğü yerine Moğolca karşılığı olan *kurultay* kelimesini tercih ettiğini ifade eder. Ayrıca kurultay kelimesinin Osmanlı kaynakları içerisinde *Selçuknâme*’de geçtiğini belirtir. Yazar, kurultayın günümüze dek dönüşümünü Cengiz Han’ın kendi kurultayına model olarak aldığı eski Türklerin toy geleneğinden başlatarak Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk önderliği ile kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyetine ve 26 Eylül 1932’de açılan I. Türk Dili Kurultayına dek kronolojik olarak aktarır.

Eserin altıncı bölümü “*Erken Dönem Türk-Çin İlişkilerine Kısa Bir Bakış*” başlığıyla sunulmuştur. Tarihî kaynaklara göre M.Ö. 2250 yılına dek gittiği bilinen fakat yazarın, Türklerin ve Çinlilerin yaşadığı coğrafyalara istinaden yaptığı çıkarım

neticesinde dört-beş bin yıl öncesine dayanan Türk ve Çin ilişkileri tarih boyunca birbirlerini kültür, ekonomi, siyaset gibi birçok konuda etkiler. İpek Yolu, Türkler ve Çinliler arasında yalnızca savaş sebebi olmamış, iki kültürün birbirinden etkilenmesine ve kültürel öğeleri birbirlerine aktarmalarına vesile olmuştur. Örneğin, Çin'in ipeği ve kâğıdını kullanmaya başlayan Türkler, Çinlileri askerî teknikleri, yaşayış şekilleri, dinî inançları gibi birçok bağlamda etkilemiştir.

“Çin Başkentinde İdam Edilen 54 Türk Beyi” bölümü esaret altındaki Türklerin bağımsızlık mücadelesi sırasında meydana gelen üç isyandan ve ardından II. Gök Türk Kağanlığı'nın kuruluşundan söz edilir. Eserin yedinci bölümü, “Çinli Diplomat Ch'ang-sun Sheng'in Gök Türkleri Bölmek İçin Hazırladığı Rapor” başlığını taşır. Çinlilerin Türk devletleri ile olan ilişkilerindeki hileli stratejileri ve diplomatik oyunları sıklıkla ifade edilir. Bu stratejinin bazen gizli ittifaklar bazen de iç isyanları kışkırtma politikaları neticesinde ortaya çıktığı anlaşılr. Ch'ang-sun Sheng'in istihbaratı, başarılı casusluğu ve bunun neticesinde Gök Türklere verdiği zarar detaylı bir şekilde işlenir.

Kitabın “Kül Tegin Yazıtının Çince Yüzü Hakkında” başlıklı bölümünde yazıtın Çince yüzü hakkında değerlendirmeleri ile birlikte bu çalışmalarda kullandığı yöntem aktarılır. Hem askerî hem de siyasî yetenekleriyle Gök Türk devletinin başarılarına katkı sağlayan Kül Tegin esaret altında kalmış Türk boylarını kurtarmış, milletine yaşamının sonuna kadar faydalı olmuştur. Yazıtın Çince bölümünde yazıtın ve külliyeinin tamamlanması için altı usta gönderildiği ve Kül Tegin'in vefatından duyulan üzüntü dile getirilir. Kül Tegin'in kimliği, faaliyetleri detaylı bir şekilde belirtilir ve Çince metnin içeriği Tang Hanedanlığı İmparatoru Hsüan-tsung ekseninde açıklanır. Çince metnin tercümesi dipnotlar ile detaylı ve kapsamlı bir şekilde ifade edilir. Elçilerin ziyaretleri sırasında metnin batı ve doğu yüzüne yapılan eklemeler sunulur. Çince metnin fizikî durumu ve tahribatı sayısal veriler ile desteklenirken yazıtın bulunuşu ve Çince metin üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilir.

Kitabın onuncu bölümü “Shih-Pi Kağan'ın Suei İmparatorunu Kuşatmasının Çin Tarihine Etkileri” başlığını taşır. Chimin kağan, Çinliler ile iyi ilişkiler kuran, Suei hanedanına hizmet eden hatta Çin'e karşı kendi devletine savaş açmış bir Gök Türk kağanıydı. Ölümünün ardından Suei hanedanlığı taht kavgalarını fırsat bilmiş ve İpek Yolu'na hâkim olma konusunda çaba göstermişti. Oğlu Shih-pi babasının Çin ile kurduğu dostane ilişkilerin tam zıttı hareket etmiş ve Çin'e vergi vermeyi bırakmıştı. Suei hanedanlığındaki ayaklanmalar ve 615 yılındaki Yen-Men'de Shih-pi Kağan ve ordusunun uğratıldığı bozgun sebebi ile Suei imparatorluğu zayıfladı ve 618 yılında yıkıldı. Ardından Çin tarihinin en parlak imparatorluğu seviyesine yükselecek olan T'ang anedanlığı kurulacaktı. Yazar, Tang hanedanlığı'nın kuruluşuna Gök Türklerin iki önemli katkısının olduğunu ifade eder. İlki Shih-pi Kağan'ın imparator Yang'ı kuşatması sonucu Suei hanedanının itibarının kaybetmesine yol açması, ikincisi ise T'ang hanedanının kurucusu Li Yüan'e askerî anlamda destek vermesidir. Bu bölümde Sui hanedanlığı ve Gök Türk ilişkileri kronolojik olarak ele alınır. Yen-Men kuşatması ve bu kuşatmadaki önemli bir şahsiyet olan Shih-pi Kağan'ın Çin asıllı eşi İ-ch'eng Hatun'un gerçek dışı çağrısı sayesinde Gök Türklerin kuşatmayı kaldırmak durumunda kalmasına değinilir ve Çin topraklarındaki Türk akınları hakkında ayrıntılı bir açıklama yapılır.

On birinci bölüm olan “Türk Tarihi ile İlgili Çin Kaynaklarının Türkçe Neşri Üzerine Düşünceler” başlığında Türklerin özellikle de İslamiyet öncesi döneme ait tarihinin izahını yapabilmek için Çin kaynaklarının detaylıca incelenmesi ve Türkçeye kazandırılmasının Türk tarihinin daha iyi anlaşılması açısından çok değerli olduğu

belirtilir. Bu bölümde Çin kaynaklarını; metal taş eserler üzerindeki yazılar (chin-shih hsüe), kemik ve kaplumbağa üzerindeki yazılar, klasik kitaplar (*Shan-hai Ching*, *I-ching*, *Li-chi*, *Shu-ching*, *Ch'un-chi'iu* gibi eserlerden yola çıkarak...), hanedan tarihleri, ansiklopedik eserler, kronolojik eserler olmak üzere sınıflandırılır. Bölümün son kısmına ise resmî hanedan tarihlerinin listesi eklenir.

“*Türk Kültür Tarihini Araştırmada Yeni Yöntem*” başlığını taşıyan on ikinci bölümde yazar, bir tarihçi olarak zengin ve derin Türk tarihini anlamlandırmak için yeni bir yöntem teklif eder. Bu yöntem şu şekildedir:

- Türk adının kökeni ve bu adın oluşum süreci bilimsel yöntemlerle tespit edilmelidir.
- Türk kökenli toplulukların tarih boyunca ve günümüze kadar olan göç ve nüfus hareketleri araştırılmalıdır.
- Türk topluluklarının temellerini oluşturan boylar detaylıca incelenmeli, boylara dair tüm veriler gözden geçirilmeli ve boy organizasyonları derinlemesine analiz edilmelidir.

Eserin on üçüncü bölümü “*İpek Yolu’nun Tarihî Temelleri*” başlığının altında yazar, ipeği anlattığı bu yolculukta ipeğin nasıl elde edildiğini, ilk keşfinin yapıldığı coğrafyanın Shan-tung olduğunu belirtir. İpekten bahseden ilk metinler ile ifade ettiklerini temellendirir. İpek Yolu, Çin’in Shaanxi eyaletinde günümüzde Xi’an olarak bilinen tarihî şehir Chang’an (Chang’an 長安) ve onun yaklaşık 370 km doğusundaki Luoyang (洛陽) şehirlerinden başlayarak batıya doğru Orta Asya’yı geçtikten sonra Pers İmparatorluğu’na, Anadolu’ya ve ardından Roma’ya uzanır. Bu bağlamda batı penceresi Çin’e açıldığı gibi Batı âlemi de İpek Yolu’nun ve bu sayede doğunun zenginliklerinin farkına varmıştır.

Juan-Juan’ları mağlup eden Gök Türkler uzun bir süre Çin’den İran topraklarına kadar olan İpek Yolu’nun idarecisi konumunda olmuştur. Soğdca ticarî bir dil hâline gelmiştir. Soğdlular sayesinde Türk ve Bizans devletleri birbirlerini tanımaya başlamıştır. Yazar, İpek Yolu hakkında yapılan araştırmaları sağlam bir temele oturtmak için İpek Yolu tarihine bakılması gerektiğini tavsiye eder. Eserinde de İpek Yolu’nun başlangıcından yaklaşık M.S. 1. binlere kadar olan dönem içerisinde, tarihsel süreçteki temel evrelerini ele alarak değerlendirir. Han Hanedanlığı döneminde kesin bir değer kazanan ipeğin bu dönemdeki önemini, Çin tarihindeki en güçlü dönemi yaşayan T’ang Hanedanlığı ve İpek Yolu bağlamında Orta Asya politikalarını detaylı bir şekilde açıklar.

Eserin on dördüncü bölümü “*Sibirya Türkleri: Kısa Bir Bakış*” başlığını taşır. Bu başlık altında yazar, Türklerin kökenlerinin Güney Sibirya bölgesine dayandığını ve bu bölgeden tarih sahnesine çıktıklarını vurgular. Konargöçerliğin yani yaylak-kışlak hayatının ise daha sonra ortaya çıktığını belirtir. Gök Türk devletinin kurucularının Güney Sibirya bölgesinden çıktığını belirten yazar, bu düşüncüyü kaynakların Gök Türklerin Hunların kuzey boyu olduğunu vurgulaması ve efsanevî metinlerde Yenisey bölgesinin, Altay Dağlarının adının, yazıtlardaki Kögmen (Sayan), Tannu-ola Dağları ve arasındaki vadilerin isimlerinin geçmesi örnekleri ile temellendirir.

“*Türkistan Şehirlerinin 630-682 Yılları Arasındaki Siyasi Durumu*” başlığını alan on beşinci bölümde, Doğu ve Batı Gök Türk devletlerinin 630 yılında yıkılmasıyla ortaya çıkan siyasî boşluktan söz edilir. Askerî güce sahip olmayan ve zaman içerisinde Çin hâkimiyetine girmiş ve Çinlilerin kurduğu askerî valiliklere dâhil olan Turfan (Kao-ch’ang), Karaşar (Yen-ch’i), Kuça, Kaşgar, Hoten, Semerkand, Taşkend, Fergana, Hami

şehir devletçiklerinin her birinin siyâsî faaliyetleri, tarihî ekseninde incelenir. Türk tarihi ışığında önemlerine tek tek değinilir.

Kitabın on altıncı bölümü “*Doğu Türkistan’da Bir Türk Şehri*” ismini taşır. Bu bölge Türklerin anayurtlarından biri olarak kabul edilir. Türk tarihinin şekillenmesi bakımından büyük rol oynamış ve yerleşik Türklüğün en eski yurdu sayılmıştır. Hami (Barköl, Kumul), Turfan (Beşbalık, Koço, Kao Ch’ang), Karaşar, Kuça, Aksu, Kâşgar, Hoten ve Çerçen’in milattan önceki çağlardan itibaren günümüze kadar varlıklarını koruyan önemli şehirler arasında yer aldığı belirtilir. Hoten, Doğu Türkistan’ın güney doğusunda, Pamir-Altın Dağları silsilesinin kuzeyinde, Tarım Havzası’nın doğusunda, Sarı Nehir’in batısında yer alan İpek Yolu üzerindeki önemli ticaret ve kültür şehirlerinden biridir. Yazar, bu bölgenin ilk isminin Yortkan olduğuna işaret eder. Çin kaynaklarında Yü-t’ien, Huanna, Ch’üsatanna, Yutun, Hetan olarak da anılır.

Yazar, eserinin bu bölümünde Hoten şehrinin eski çağlardan modern zamanlara dek tarihini Han Hanedanlığından Ming Hanedanlığı’na dek Hoten ile ilgili vesikaları göz önünde bulundurarak ve Çin kaynakları ile temellendirerek inceler. İslam kaynaklarından *Hudûdü’l-Âlem*’den yararlanarak Hoten ile ilgili tasvirlerle yer verir. Hoten’in tarih sahnesinde hangi devletlere tâbi olduğunu kronolojik olarak açıklar.

Eserin on yedinci bölümü olan “*Mangışlak*”, günümüzde Kazakistan’da yer alır. Adı bin kışlak anlamına gelen Ming-Kışlak’dan geldiği kabul edilen Mangışlak hakkında *Divânu Lugâti’t-Türk*’te “dört yaşında koyun” için “man yaşlıg koy” denildiği ve bölgenin koyun barınağı anlamına geldiği iddia edilir. Kâşgarlı Mahmud bu bölge için “Man Kışlak” demiş, Oğuz ülkesinde bir yer olduğunu işaret etmiştir. Türkler Mangışlak bölgesini hem ticaret yolları hem de askerî strateji açısından kullanmıştır. Mangışlak’tan geçen yollar hem İpek Yolu hem de diğer kara yolları ile bağlantılıdır. Türklerin Batı ile olan ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde bölgeden ilk söz eden İstahrî’nin görüşlerinden başlayarak bölgeye egemen olan devletlerden bahsedilmiş, Ebû Bekir Molla gibi Mangışlaklı âlimlerden ve şair Makıstav Tınıştıkulı’ndan söz edilmiştir.

Kitabın on sekizinci bölümü olan “*Isık Göl*”, Orta Asya’da Kazakistan ile Kırgızistan sınırlarında yer alan Türklerin eski yerleşimlerinden biri olan kültür ve ticaret yollarının geçtiği bir göldür. Yazar, göle Isık Göl (Issık Köl) adının verilmesinin sebebini suyunun ılık olduğundan kaynaklandığını ifade eder ve bu ifadesini M.Ö. II. yüzyıldaki Çin kaynaklarında Jéhai (sıcak deniz) şeklinde zikredilmesine dayandırır.

Göl, İslam kaynaklarında İskul, İsig-kul, İsî-kul adlarıyla anılır. Moğol asıllı Kalmuklar; Kırgızlar’ın bu denizden demir üretmeleri sebebiyle Temurtu-Nor (Demirli Göl) adını verir. Unkovskiy ise oluşturduğu haritasında gölün tuzlu olmasından yola çıkarak Tusköl (Tuzgöl) adıyla bahsedilen bu gölü işaretler. Ayrıca Kırgız destanları, *Karahanoğlu Alman Bet* ve *Manas* destanlarında esas yerleşilen bölge olarak işaret edilir. Bölgenin tarihî gelişimi Türk boyları ve kültürel malzemeler ekseninde detaylı bir şekilde açıklanır.

Kitabın on dokuzuncu bölümü olan “*Merginân*” hem Türklerin hem de Perslerin izlerini taşıyan Fergana havzasının Nesyâ es-süflâ (Aşağı Nesya) bölgesindeki önemli bir şehridir. Babür Şah’ın bu şehir hakkında “ürünü bereketli, nar ve eriği fevkalade güzel, avı ve kuşu bol” bir şehir olarak tanıttığından ve bölgede ipek ve dokuma sanayinin gelişmiş olduğundan söz edilir.

Bölgede Burhâneddin el-Merginânî, Ali b. Abdülâziz el Merginânî, Burhaneddin el-Buhârî, Nizameddin el-Merginân gibi birçok Hanefî fakihi yetişir. İlk Sâ mânî sikkelerinin basılması vesilesiyle önem kazanmaya başlar. Bu bölümde bu şehrin

günümüze dek tarihî ve kültürel gelişimi ve en sonunda bölgeye yapılan Rus işgali ele alınır. Basmacı Hareketinde stratejik bir nokta olmasından bahsedilir.

Eserin yirminci bölümü “XV. ve XVI. Asırda Türk Dünyasının Coğrafyasına Genel Bir Bakış” başlığını taşır. XV. ve XVI. asırlarda Türk dünyası geniş bir coğrafyaya yayılmış ve çeşitli siyasî oluşumlar tarafından temsil edilmişti. Siyasî istikrarsızlıklar, göçler, savaşlar ve imparatorlukların güçlenmesiyle şekillenmişti. Bu süreçte Sarı Uygurlar, Babürlüler ve en nihayetinde Osmanlı Devleti gibi çok sayıda devlet görülmekteydi. Türk dünyası siyasî ve kültürel açıdan büyük bir hareketliliğe sahne olmuştu. Sayılan bu geniş coğrafyalarda Türk varlığı kayda değer bir etkiye sahipti. Yazar, Türk dünyasının bahsedilen yüzyıllarda haritasını çıkartırken Türk boylarının Çin hanedanlıkları, Moğol boyları, Lahsâ (günümüzdeki Birleşik Arap Emirlikleri), Altınorda Devleti gibi idarelerle ilişkilerini inceler. Bu devletler ile sınırlarını tespit eder. Devletlerin bölgesel dağılımlarını, Fergana, Kâşgar, Hoten, Hami, Yarkend gibi çok sayıda şehrin durumunu ve ekonomik faaliyetlerini açıklar.

Eserin yirmi birinci bölümünde bahsedilen “Özkent”, Kırgızistan’ın güneybatısında Karaderya’nın sağında yer alan tarihî bir Türk şehridir. Günümüz Kırgız Türkçesinde Özgön, Uzgen isimleriyle anılır. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “özümüzün şehri” anlamına geldiği ifade edilir. Eski Çin kaynaklarında da “Dayüan” (büyük bahçe) anlamına gelen Fergana kasabasının bir adı olarak bilinir. Yazar, Karahanlı Devletinin tarihî seyrinde Özkent’teki XII. ve XIV. Yüzyıllardan kalan mezar taşları, binalar ve sanatkârane yapılmış türbe ve mescitten, Orta Çağda Özkendî mensupluğuyla tanınan Hanefî fakihî Kâdîhan ve muhaddis Ali b. Süleyman b. Dâvûd gibi âlimlerden bahseder.

Eserin yirmi ikinci bölümünde açıklanan “Turfan”, Budizm, Manihaizm hatta İslam dininin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Çevresinde pek çok manastır, tapınak ve dinî yerleşim alanı bulunur. Farklı uygarlıkların ve dinlerin bir arada bulunduğu zengin bir geçmişe sahiptir. Şehirde Uygurca, Çince, Pehlevî ve Sanskritçe belgeler bulunmuş, el yazmaları, taş yazıtlar, eski paralar gün yüzüne çıkarılmıştır. Yazar, Turfan’ın tarihini Ch’ü-shih devletiyle başlatarak Büyük Hunlar (Mo-Tun), Juan-Juan Devleti, Kanklılar (Töles), I. Gök Türk Devleti, Büyük Uygur Kağanlığı, Moğol İmparatorluğu, Karahanlılar, Çağataylar, Kalmuklar’ın kurduğu Çungarya Devleti gibi devletlerdeki stratejik öneminden söz eder.

Eserin yirmi üçüncü bölümünün ismi olan “Karahıtaylar”, günümüzde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ın bulunduğu geniş coğrafyada etkili olmuş bir devlettir. Yazar, bu bölümde Moğol asıllı Karahıtay devletinin sosyo-kültürel özellikleri, tarih sahnesindeki yeri, Uygur, Karahanlı, Oğuz, Peçenek, Büyük Selçuklu gibi Türk asıllı devletler ile ilişkilerini irdeler. Karahıtayların kayda değer bir başka özellikleri ise beş hükümdarlarından ikisinin kadın olmasıdır. Bu, toplumlarında kadına verdikleri değer ile ilişkilendirilebilir, kadınların Karahıtay toplumunda önemli bir yerde olduklarından söz edilebilir.

Eserin yirmi dördüncü bölümü “Kaynakça”, yirmi beşinci ve son bölümü ise “İndeks” başlığını taşır. “Kaynakça” bölümü, çalışmada başvuru alan temel eserleri sistematik bir biçimde sunarken “İndeks” bölümü okuyucuların metin içinde aradıkları bilgilere kolay erişimini sağlar. Bu düzenleme, eserin akademik bütünlüğünü arttırmıştır.

Kitap Hakkında Son İzlenim

Yazar, *Eski Türk Tarihi* adlı eserinde, milattan önceki dönemlerden itibaren Avrasya’daki kaya resimlerinden yola çıkarak Türklerin yerleşim alanlarını, bıraktıkları

izleri ve dünya tarihine katkılarını inceler. Devlet yönetimleri ile askerî stratejilerini ele alarak yeni bir bakış açısı sunar.

Eserde akademik yönteme uygun olarak dipnot sistemiyle kaynak gösterimine yer verilmiştir. Kitap, baskı kalitesi, dipnotların sunumu ve diğer şekil özellikleri açısından da göz yormayan bir düzenlemeye sahiptir.

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın *Eski Türk Tarihi* adlı eseri, yalnızca araştırmacılar için değil, her kesimden okuyucunun kolaylıkla anlayabileceği açık ve yalın bir anlatıma sahip olmasının yanı sıra bilimsel bir nitelik de taşımaktadır. Türklerin yazılı kaynaklardan önceki dönemlerden başlatarak verdiği tarihî bilgiler, Türklerin ortaya çıkışı ve anayurdu gibi konuların ardından, Türkçe yazılı kaynaklardan itibaren Çin kaynakları ile karşılaştırılabilen olaylar ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

Eski dönem Türk tarihi hakkındaki birçok çalışmasının yanında, yazarın bu çalışması da başucu kitaplardan biri olacaktır. Bu vesile ile yazarı ve kitabın yayıncısı Kronik Kitap'ı kutlamak gerekir.